THORKILD GRAVLUND

Herredet

Bibliotek 1800

Thorkild Gravlund

Herredet

eBibliotek 1800

2025

Ophavsret og brugsbetingelser

Denne ebogsudgave af Thorkild Gravlund: *Herredet* er baseret på originaler, som (på udgivelsestidpunktet) er public domain i lande hvor ophavsret er baseret på ophavsmandens død+80 år eller mindre, samt i USA.

Nærværende ortografisk opdaterede og redigerede udgave af teksten kan frit downloades og videreformidles under Creative Commons-licensen BY-NC-SA – Kreditering-IkkeKommerciel-DelPåSammeVilkår 4.0 International.

Opholder du dig i et land uden for EU, bør du dog tjekke de lokale ophavsretsbestemmelser, før du videredistribuerer værket.

Generelt forbehold: *Vær opmærksom på, at denne ebog er baseret på en tekst, som stammer fra en længst svunden tid. Normer og udtryksmåder mm. var anderledes dengang, og der kan derfor forekomme indhold, som på nogle virker stødende. Bogen skal, ligesom alle andre kunstneriske værker fra andre tider, ses i sin kulturelle og tidsmæssige kontekst, og udgiveren kan og vil ikke påtage sig noget ansvar for forfatterens verdensbillede og udtryksmåder.*

Copyright and conditions of use

This ebook edition of Thorkild Gravlund: *Herredet* is based upon sources in the public domain (at the time of publishing) in countries where copyright is based upon Life+80 years og less, and in the USA.

This orthographically updated and revised edition is free to download and reuse under Creative Commons BY-NC-SA Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International.

If you are outside the EU, you are advised to check the local copyright laws before copying and/or redistributing this ebook.

Disclaimer: *Please note that this book is based on an original text dating from another era. Norms and language were different then, and some readers might find offensive content. We believe that any work of art from previous times should be viewed in its cultural and temporal context and not in the light of latter-day prejudices, and we can and will not accept any responsibility for the author's views or language.*

1

Først på foråret, da viberne havde æg i reden, fik børnene en dag tidligt fri fra skolen. De stimede ud ad døren i det lille lave friskolehus på Flaksted Mark, og i små spredte hobe trak de indad mod byen.

Der skulle være grundtvigsk vennemøde i skolen. Friskolelærer Søren Skov skulle lede mødet.

Det var meget højtideligt og tillige meget morsomt at tænke på for børnene der blev fri. De sprang rask på hjemvejen.

Men de der skulle ud til udflytterstederne gav sig god tid, da de var kommet gennem byen.

Det var ikke middag endnu, vejret var stille og forårsvarmt. Solen lyste bredt over alle marker, lærkerne sang, og viberne jamrede.

Børnene gik langsommere, for de talte om store ting.

… Jamen, når der ingen mennesker var til endnu, hvordan gik det så med kvæget?

Der var græs nok.

Det sørgede Vorherre for!

Jamen, når han selv passede det, hvorfor skabte han så Adam og førte alt kvæget hen til ham?

For at Adam kunne blive kendt med kvæget.

– Søren Skov havde i dag fortalt børnene om verdens skabelse, og han fortalte bibelhistorien så levende – og det var en stor dag med visdom og vennemøde.

Ved vejen lige uden for byen lå en gammel grusgrav, som børnene aldrig gik forbi. Den var som en dyb dal, næsten over

alt græsgroet. Enkelte steder lyste det gullige sand, hvor der nylig var gravet. Nogle hyld, rosentjørn og et æbletræ groede vildt dernede. Solen skinnede på skråningerne og hidsede de gule mælkebøtter tidligt frem.

Grusgraven var en Edens have. Det så de straks.

– Nu er jeg Eva, sa Gærtrud – og du er Adam, Beendt – og I andre er dyrene. Vi to sidder her under træet, vi leger der er allerede æbler, for det er jo i de varme lande og så kommer I frem henne fra hylden. Så skal Adam sige jer hvad I hedder.

Hvor sidder Vorherre?

Han er ovenfor. – Kom nu!

Den rødmossede Hans stillede først. Fire andre ordnede sig pænt bag ved ham som en hjord.

Hvad skal vi kalde ham, Gærtrud. Hvisk det til mig, mumlede Beendt tvivlrådig.

Han er en løve.

Du er en løve! råbte Beendt.

Ejner kom dernæst. Han var en tiger.

Næj, je vil være en hest.

Gærtrud hvæste Nej, men Beendt tog magten og trodsede: Jo, du er en hest. Og Niels er en bjørn.

Anna – hun er en ged. – Nej, en svane. – En ged er hun.

Jørgen, Beendts store bror: han er et gammelt kvæghøved. Ti stille, tøs. Du skal jo slet itte være med endnu, når det skal gå rejtig til. Husk på, du kom bagefter kvæget. – Se så, nu er vi færdige med det, så kun du gærne komme frem.

Smilende steg Eva op bag en rosenbusk.

Ser du vel! talede Beendt til hende. Nu har Vorherre sagt til mig, at du kan godt gå og pille ved det hele her i Paradiset,

sånær som ved det ævletræ her. Det holder du fingrene fra. Ellers bliver vi ulykkelige. – Har du hørt ded!

Eva nikkede, og Adam drev dyrene frem på græsgangen.

Men dær kom hun hen til ham med et stykke sammenlagt skolemad i hånden. For der var endnu ikke æbler på træet.

Adam, vil du smage?

– Har du så væt på skåe [Note 1)] alligevel, tøs! svarede han. Du ku'tte dy dig, det tænkte jeg nok. – Hvis nu jeg sa Nej og ga dig en lussing, så gik det til som det skulle ha gået. Men så bliver der ingen synd ud af det. Lad mig se, hvad du har.

Han tog maden og skilte stykkerne ad. Det var rullepølse. Så åd han.

De stod andægtige og så på ham. Hvad skulle der nu ske?

Da han havde ædt maden, trådte han pludselig frem og gav Gærtrud et let stød for brystet, så hun satte sig på grønsværen.

Nu skal jeg nok ta mig skylden på hos Vorherre! sa han værdigt. Så får det gå som det kan.

Jamen, sådan gik det jo sletikke til! ivrede Gærtrud.

Nej, I skal javes ud af Paradiset! sa Jørgen.

Itte når jeg tar mig skylden på, råbte Beendt. Så kan ingen forbyde vos at være her.

Jo, Vorherre kan! sa Gærtrud.

Så lad vos bare gå, indrømmede Beendt. Der er helleritte noget ved at være længer nøre i dette hul. Vi går ud på marken. Jeg tar alt kvæget med, for det er da mit. – Havde bare Vorherre skabt nogle flere mennesker med det samme – havde det kanske aldrig gået de to så galt –.

– Hvad skal vi så? lød stemmer fra kvæget.

Der er vel itte andet at gøre end rende i Rørmosen og lede efter vibereder, svarede Beendt. Og vi kan godt blive ved at lege, at vi er de første og der er ikke andre til – men så skal I ikke være kvæg længer.

Nu stod solen højest, og hjemme ventede middagsmaden, men det ænsede de ikke.

Paradiset blev hastigt flyttet fra Flaksted Grusgrav og ud i Rørmosen mellem Flaksted og Huleby. Tværs over markerne og ud i det vide kærdrag, der strakte sig nord for byen. Det varede ikke længe. Men dyrene havde forspringet. Menneskeparret, som var yngre, og vant til at bære løjerne op, kom jumpende bagefter.

Skynd jer, I to almanakunger! blev der råbt.

Det var deres øgenavn, fordi de var født på de "gale dage" i marts og havde fået dagenes navn. Beendt den 21. Og Gærtrud den 17. marts. Det er gærne strængt vejr i de dage, og et gammelt ord siger, at Gærtrud holder bryllup med Beendt – Gærtrud føjtes, fordi det er føjtevejr, fygevejr. Så er det osse, at Gærtrud bøder Beendts bukser – i et stort snefald: "dær kom en ordentlig klyd på".

Gærtrud og Beendt var vant til at blive drillet med, at de var kærester og holdt bryllup i røgvejr, men de var endnu ikke så kloge på elskov, at de tog sig af det. Men de mærkede da, at de var kommet ud af Edens have, og dyrene var bleven mennesker.

Ha–ha–a, almanakungerne kommer sidst …

De nåede Rørmosen, en gammel havarm der strakte sig som en tørlagt sandbund mellem Flaksted og Huleby. Gennemskåret af brede grøfter var den blevet græsgroet inde ved bredden, og der var gode enge. Men ude midt i stod der skove af siv og rør i

sumpen. På tuer og totter lagde viberne, rendlerne, snepperne og lærkerne æg. Ude i rørene kunne man være heldig og hitte en brushønsrede.

Såsnart det gryede ad vår skulle børnene ud at hitte reder. Det var en gammel skik – ja en af de allerældste, en skik fra skabelsen. Noget senere var vist den uskrevne, men strængt holdte lov, at der ikke måtte tages æg af rederne.

Det gjaldt blot æren at "vide" så og såmange reder: hitte dem i deres skjul, tage kendemærke af pletten og se forskel på de forskellige fugleæg, så man ikke tog en rendelrede for en snepperede. Skarpt syn og sikker stedsans hørte der til den naturfolkeleg.

– Ud over Rørmosen spredtes børnene, søgende til en rede var funden – så samledes de og tog syn på den. Og den heldige finder meddelte, hvormange reder han nu "vidste": en snes stykker var almindeligt.

Jørgen kaldte først, han var altid heldig. Nu vidste han femogtyve reder, det kunne ingen gøre ham efter. Jørgen så sig stolt omkring: en snepperede med fire brunplettede gråkskjoldede æg.

Nu skal vi ta kende på den, sa han. Gå væk, I står og trår græsset nør – så "forlader" hun reen. – Nu tar vi – han så ind over land: vor den sønden skorsten over Lars Nilens store pil – og så … tre skridt fra den hvide sten der ligger.

Da han nøje havde indprentet sig kendemærkerne nikkede han værdigt: Ded er medde, la vos nu gå hjem.

De fulgte ham, undtagen almanakbørnene der blev stående ved reden.

Ded er itte medde inu? trodsede Beendt. Han syntes de ødelagde spillet og gjorde ham uret. Så gik han længere ud i mosen. Gærtrud fulgte ham.

Det var helligdag for dem. Først slap de tidlig af skole, så var de førende i legen i grusgraven og var ikke blevet drillet, og nu var de i Rørmosen at lede efter reder – om formiddagen og i det klareste skinnende vejr. Hele den store flade lå som et eventyrland for dem med sand og hvide muslingeskaller, stridt græs og rørskove. Der var som et helt rige af små græstuelande delt med sunde og vige af solbleget sand.

Beendt og Gærtrud havde trukket hoserne af og gik i retning af rørskoven. Han havde puttet sine træsko inden i hoserne, og hun hoserne inden i træskoene. Med hosebåndene tøjrede de træskoene sammen og slængte dem over skuldrene.

Stille, næsten varsomt skred de frem, talte kun lidt. Stirrede ikke nedad efter reder, men udad mod de mørke rør.

Og græsset kildrede sært under de nøgne fødder, der endnu tidligt på året var uvant med at træde – sandet isnede eller sugede med en egen ny varme under fodsålerne og rislede fint op mellem tæerne.

Det var som alting var nyt i dag – kun den skumle rørskov stod endnu fra sidste år, bævede sagte, duvede i næsten usynlige bølger og suste fjernt som et dybt lønligt åndedrag. Skyerne gik så højt i dag, og fuglene fløj højt oppe. Solen bredte sig i mægtigt skær over hele himlens top, så man kunne ikke se tilvejrs, men sandet sittrede levende, tirrende køligt og hedt over huden.

Da de kom ind i rørskoven satte de sig på en stor flad sten, de trængte til at hvile. Der var koldt derinde, skønt solen skinnede

ned mellem de visne rør. De to børn sad tæt op til hinanden, tavse, stille, følelsesløse undtagen mellem tæerne, hvor sand og siv kildrede. Ligesom af sig selv lå hans arm om hendes skulder og hendes varme kind imod hans. De vidste ikke hvorlænge de sad sådan, men da de rejste sig huskede de, at det vistnok havde været middag –

Så skyndte de sig skræmt hånd i hånd tilbage. Men snart slap de hinandens hænder og jog i løb derindad.

– Beendt så, at Jørgen allerede var ude på toften at flytte kalve. Så var ikke blot middagen, men middagsstunden, hviletiden derefter, ovre nu. Da Beendt hastigt drejede sig for at skynde på Gærtrud, så han at hun græd. Da blev han osse så tung om hjertet.

Kom nu her, Gærtrud, sa han og rakte hånden ud. Hun greb den.

Det går vos galt i dav, sa han – uha, lisom i Paradis … men jeg skal nok ta mig skylden på.

Så nåede de gården, hvor Beendt hørte hjemme. Gærtrud sprang videre. Hendes hjem lå lidt derfra, et lille hus, hendes mor syede for folk.

Da Beendt kom ind stod hans mor og ventede, smykket i sort kjole og med sølvpil i det lyse hår, for hun skulle til vennemøde i friskolen. Med sin tunge bløde hånd langede hun ud til Beendt og jog ham til et fad kold vælling. Hun skulle lære ham at komme tiltide en anden gang og gå pænt lige hjem fra skole.

Beendt bed smerten og harmen i sig, slugte noget af vællingen og fo'r ud. Der stod Jørgen i porten og grinede ad ham, og Gærtrud rendte henne ved sin mors hus og sang af fuld hals. Ja de to slap altid heldigt fra alting.

Men Beendt måtte igennem det hele.

2

Flaksted friskole havde især børn fra bedre hjem, men der var osse nogle tjenestedrenge, for her krævedes ingen skolemulkter – og en del af de fattigste børn gik i friskolen, fordi der vankede så grueligt med prygl til dem i statsskolen. Det blev alligevel en ret broget flok, Søren Skov skulle præge med grundtvigsk ånd og friskolefortælling efter Kristen Kolds måde. Den bed ikke lige godt på alle. De fattigste børn var tit ligesom åndeligt tungnemme. Det traf sig osse at børn fra velhavende og vakte hjem var vanskelige at påvirke. Der kunne være megen forskel – som på de to brødre Jørgen og Beendt. Deres far, Store Jens Lavesen var friskolens bedste støtte, en åndsbåret bonde af gammel-grundtvigsk vækkelse. Men kun Jørgen havde arvet sin fars åbne øre, Beendt hørte ikke godt efter, han havde gærne andet for. På legepladsen var Jørgen venlig og værdig, og blev han vred havde han virkelig ret til det, han havde altid ret. Beendt havde det uheld både på skolebænk og legeplads at være som han ikke skulle. Der var ingen ret for ham. Og når børnene fra de bedre hjem stiltiende fastslog dette, havde de fattige ingen grund til at stå imod, at der kom en til i de lidet agtedes lag.

Trods Søren Skovs gode ord, venlige omgang og åndsbårne skoletanker groede der et stille ondsind op mellem friskolens børn.

Hvem skulle bære det. Uretten skulle hen et sted. Der var noget ved Beendt som gjorde, at han blev den udkårne – og

ham fulgte et par sølle tjenestedrenge, som til stor skam gik med huller på hoserne.

Friskolens velopdragne og velstillede børn plejede venskab i bittesmå kredse og bar nag til hverandre.

Men så hændte der en forårsdag noget, som fik den største virkning for opdragelsen i Flaksted friskole.

Det var ude i Rørmosen – dær mødtes Flaksted og Huleby drenge. De havde aldrig nogensinde været gode venner, men de undgik mest hinanden. Når de mødtes skulle der bruges magt.

Nu stod de og så på hinanden. – Hvem kom først? – – – Det gjorde flakstederne – og hulebyerne bukkede under i første omgang og flyede. Flakstederne jog fjenden helt gennem Rørmosen og over på hans egen grund. Men her stod hulebyerne pludselig fast og slog voldsomt fra sig. Under vilde hyl vandt flakstederne dog atter overmagt, og kampen førtes helt ind til Huleby gårde, der lå under en høj bakkeås. Dær kom flakstederne i fare. – Huleby drenge, som var hjemmekendt, hentede sig våben fra stalde og lader. Kampen var hidtil ført på bare næver. I hast fik flakstederne brudt nogle pilekæppe af et havegærde, men hæren splittedes, og i spredt fægtning måtte den gå tilbage. Jørgen fik heldigt ført sin deling over til rørskoven, mens Beendt og nogle få fattigunger opholdt fjenden. Men da Beendt, ramt af et møddingskovlblad i panden, segnede bag den yderste gårds havegærde, flyede også hans trofaste, og han blev alene. Fjenden gik i lejr og lod ham ligge.

Beendt tørrede sig med hænderne i ansigtet. Det var blod og møddingpløre. Han lukkede øjnene lidt og tænkte på heltedøden, som Søren Skov såtit havde fortalt om. – Men da

han lukkede dem op igen, var en lille tøs kravlet over gærdet og stod bøjet over ham.

Er du'tte død? spurgte hun ligefrem.

Da'tte inu! svarede Beendt mat.

Hun var bleg og lyshåret. Hendes øjne så på ham med sådan et stort alvorligt blik, som han ikke holdt ud.

Han sprang op: De kan gærne komme! råbte han vredt og slog ud i luften med knyttede hænder.

Vil du til at slåes igen? sa hun.

De kan gærne komme allesammen hvem der vil! svarede han og mødte hendes blik.

Hvorfor slåes I?

– Hvor kunne der spørges sådan, tænkte Beendt.

Det var nok værd at vide! hånlo han.

Og hun blev ved at se på ham, som om hun ville vide det.

Når nu det er synd at slå på hverandre, hvorfor slåes I så?

For at blive gode venner igen! svarede Beendt. – Det slap ham ud af munden, han tænkte at det var vist osse rigtigt.

Hun svarede ikke, hun forstod det vist ikke. Sådan noget kunne en tøs vel ikke forstå.

Men hun løb hen ved et vandtrug og dyppede sit forklæde: Lad mig gnide blodet af dig, inden du går!

Beendt bøjede hovedet og følte med velvære det kølige klæde mod huden.

Er der hul lige ind til benet? spurgte han.

Næ-ej, det er kuns fnåset [Note 2)]. Du kan godt gå hjem.

– Han hørte inde fra gården at et par Huleby drenge stod og pralede af slagets gang overfor karlen.

Du skal bare itte tro, hvad de siger! sa Beendt. Havde jeg hat en rejtig god staver istedenfor sådan en lille pind – så kunne de gærne komme med skollerne [Note 3)].

I flaksteder har ingenting at gøre her i Huleby. I kan blive hjemme ved jert! svarede hun.

– Læg kluden på en gang igen, bad han.

Hun vædede atter forklædet og badede hans skramme, han knugede hendes hånd fast mod panden.

Hvad hedder du?

Ellen.

Ja, og jeg hedder Beendt. Kommer du sommetider over til vor by?

Nej! svarede hun sikker.

De så igen på hinanden. De vidste at der var såre langt imellem dem. Flaksted og Huleby, de havde jo hvert sit folkefærd – ja, og hver sin kristendom.

Så slog hun øjnene ned, og han trak vejret langt.

Farvel! sa han. Nu får du tak, Ellen!

Han jog i løb indover Rørmosen. Hvergang han vendte sig om og så sig tilbage stod hun der endnu.

– – –

Siden slaget ved Huleby var der en anden ånd i Flaksted Friskole. Søren Skov var vel den samme, men drengene var anderledes end før. De var mer trofaste og velsindede mod hverandre, de bar ikke nag indbyrdes og så hellerikke ned på dem med de hullede hoser. De kunne osse bedre finde på noget at lege, det havde tit faldet svært. Nu øvede de sig særlig i livtag og stenkast.

Der var blevet ret for dem alle, siden Flaksted-stammen havde fundet sin modstander – – og Beendt var vokset op til at være blandt de stærke drenge.

3

Flaksted herred strakte sig inde fra de store skove og ud til stranden som næsten alle Sjællands herreder. Det var mest flade letbølgede jorder, dyb og sort muld af den slags der kaldes "Danmarks bedste jord". Flaksted var en af de største landsbyer og havde ret højtliggende, men flade marker, som man over alt kunne overse med en vid udsigt. Huleby på den anden side Rørmosen lå under et bakkedrag og havde sine agre både op og ned, ikke til at overskue, allevegne. Og så var det en mindre by.

– Hulebyerne – når man lærte dem rigtig at kende – var et mildt og fredsommeligt folkefærd. Men de indbød ikke til at lære at kende. Tilbagetrukket holdt de sig, noget sære og kedelige syntes de altid at være. De kunne ikke more sig. De forstod det ikke. Det var dem umuligt. Ingenlunde fordi der var kiv og splid mellem dem. Det var de alt for skikkelige og påpasselige til. De var blot for tunge i sindet til at kunne slå gækken løs. Men i deres tungsind holdt de godt sammen.

Anderledes i Flaksted, der ville den ene sjældent som den anden. Splid hørte til dagens orden. De blandede sig mere mellem andre folk end hulebyerne, men flakstederne havde ellers ikke ord for at være mindre sære. De havde blot en anden slags særhed – var mindre troskyldige og mere bitre, så skævt til hverandre og gjorde ikke hinanden tjenester og holdt aldrig sammen, såfremt de kunne blive fri for det.

På denne egn kom der for en del år tilbage en religiøs vækkelse. Den tog fat ligesom tilfældigt med at en eller anden skomager eller væver af megen stillesidden fik hellige skrupler

– men det første tegn viste, at der var røre i bunden, og der blev senere stor kraft i dette røre. Hellige møder og gudelige sammenkomster gjorde præsternes sløvede præken rent overflødig. Himlens og Jordens øvrighed, der gærne slutter sig sammen for at opretholde underdanigheden, frygtede det værste af lægmandsteologien og gjorde ondt værre ved at fængsle en stakkels væver. Det skal lyde til sene slægter, at den hellige væver led for sin tro og sad i fængsel som forbryder, blot fordi han havde bedet Fadervor i en forsamling.

Lars Væver levede endnu som en æret olding med helgenglorie og kæmpeskæg.

Men han var nu så gammel, at han ikke mere vidste til hvilken retning han egentlig hørte.

For det gik nemlig sådan, at kristendommen artede sig helt forskelligt i Flaksted og i Huleby. Fra først af, da vækkelsen som en religiøs bondeopstand var rettet mod en latiniseret gejstlighed, gjaldt det kun om at være vakt, og da blev de vakt ens i Flaksted og Huleby, men sidenhen viste det sig alligevel, at vækkelsen havde artet sig forskelligt. Og nu gjaldt det om at være rigtig vakt på rette måde til hvert sted.

Flakstederne var grundtviganere, og hulebyerne – efter at de havde vraget gendøbere, mormoner og tilsvarende – var de indremissionske.

Den gamle retning, bondeopstanden, viste sig nu i, at de ikke spredte kræfterne på sekteriske dogmer, men hver fra sin kant tog kampen op, et dobbeltangreb mod statskirken udfra dens egen, folkekirkens, grund.

Så lagde den af Gud tilskikkede øvrighed en anden krigsplan.

Den gav reb. Den gav ret til sognebåndsløsning til en anden præst, udmærket afledning for de urovækkende røster i menigheden. Lægprædikanter blev organiserede til en god støtte for præsteskabet. Endelig gik en skare akademiske borgere, som skulle have været præster og dommere, ud som lærere og talere – gik ud på at lægge vækkelsen ind i et sundt spor og gik ind på bøndernes tankegang så godt de kunne, med en indre kaldelse til at hæve folket ved at idealisere dets træk.

Således blev bondeopstanden tæmmet såvel i Flaksted som i Huleby – tæmmet til sidst som andre bondeopstande forhen.

Men der var endnu kæmper begge steder. De sad trygt, som om de havde sejret, og det havde de på en måde. De syntes sejren var stor, og så ikke, at den kunne ha været større og tænkte ikke, at den nogensinde kunne listes fra dem igen. De sad roligt og trygt på deres veldrevne ejendomme i gode tider og med trofast tillid til de mænd der ville hjælpe bonden frem og med usvigelig tro på magten i det levende ord og på retten i den ånd der udgik fra åndskæmpernes liv og lære – først og sidst fra Grundtvig.

Det var ærlige mænd, de åndsbårne bønder, de tænkte ikke svig. De kunne ikke ane, at fremskridtet ikke er den uegennyttige hjælper det altid udgives for, men en prangersjæl, der uvægerlig skal ha varer for værdier.

De fik intet fremskridt til givendes. Kostbare ting af gammel bondekultur toges stedse i bytte.

Det eneste sted, hvor der ikke krævedes topnotering i åndelig underkastelse og klingende mønt var hos Søren Skov i friskolen. Han sad der på nåde og halvsult og gav ud af sin ærlige sjæl for det nødtørftige mælkebrød. De havde ham

billigere end en tjenestekarl. Han var den eneste af fremskridtets mænd der tjente bønder – de andre mestrede bønder.

Søren Skov var født et sted ovre på heden. Som knøs havde han fulgt et kristeligt røre – som karl i kongens tjeneste havde han lyttet til Grundtvigs tale, og som mand havde han sat sig det mål at hævde den gamles lære for den unge slægt. Først og sidst det levende ord.

Lad tider veksle og verdener forgå, lad alt, hvad vort øje ser, skifte lys og farve, alt hvad vor tanke ophøjer synke til jord i et Ragnarok, men ét vil blive under alle livets former og skabe nyt liv: Guds levende ord, trosordet som fra Guds læbe vandrede til os gennem alle slægter. Det står fast evindelig.

Store Jens Lavesen havde samme tro på det levende ord: bondeopstandens digteriske billede, Grundtvigs mageløse opdagelse.

Da Søren Skov fra Kolds skole på Fyen drog ud i verden til de vakte kredse og kom til Flaksted, gjorde Store Jens Lavesen ham et spørgsmål om det levende ord, og da Søren kunne sindrigt svare herpå med andre levende ord, købte Store Jens Lavesen et røgterhus – og satte Søren Skov til at holde skole deri, friskole.

Søren Skov giftede sig på dette embede med en pige ovre fra Kolds kreds – og de grundtvigske bønder bar mælk og kartofler til dem, en bid sul osse, når der blev slagtet og en bitte penge, når det var hårdt nødvendigt. Men Søren var tilfreds i sin lod og lykkelig i sit kald med levende ord og barnesjæle. Hvad skulle han med penge. Dem kunne bønderne meget bedre gemme – til større ting. Han var kun en af de spurve der kvidrer ved bondens tag, en af de ydmyge tjenere i åndshøvdingens hær.

Han var altid fyldt af undren over de store tanker og lykke over sine små glæder og alvor over nåden i den glade tro. Så lille og ydmyg han følte sig var han dog altid mand for at ta sig selv og sit arbejde i dybeste alvor.

– Om Flaksted friskole kredsede det grundtvigske åndsliv i herredet. Dær holdtes de små vennemøder, udløbere af de gamle fælleskristelige sammenkomster, hvor Lars Væver bad Fadervor for både Flaksted og Huleby. Disse vennemøder blev til folkelige foredragsfester, og tanken modnedes at bygge forsamlingshuset.

Mens Huleby endnu holdt småmøder omkring hos de hellige, rejstes der i Flaksted et langt hus med tjæret paptag, en stor sal uden loft med gymnastikapparater og talerstol, med træbænke og på væggene olietryk af Grundtvig og Frederik Folkekær: et forsamlingshus eller øvelseshus som det også kaldtes, almindeligt "Huset".

Og der blev talt og navnlig sunget, lavet idræt og – til stor forargelse i Huleby – stundom danset. Ja, danset og spillet komediestykker, alt Djævlens værk. Endskønt – det påstod modstanderne, både de uvakte og de rent overvakte – at "Huset" var indviet i den treenige Guds navn, hvorfor der aldeles ikke turde danses. Men de grundtvigske flakstedere tog i deres glade kristendom det hele, både dansen og drengenes hoppen over træhest alvorligt. Det var kun hulebyerne som mente, at det ikke hørte Guds rige til at "more sig på en sund og god måde". Flakstederne favnede hele livet med Guds levende ord.

Deres første mand var Store Jens Lavesen. Han var ingen fører der ledte en hob, for det folkelige røre gik sin gang af sig selv, men han var en høvdingskikkelse, høj og med kraftige træk

over et mægtigt guldbølgende skæg. Han sad på en af egnens bedste gårde og kendtes som den i samfundssager bedst og villigst arbejdende mand – dygtig i al sin færd.

I Huleby havde de Lars Thygesen. Han var ikke så stolt at se til, mere ludende, mindre skægget, og det var kun en halvgård han havde, men kanske fik han mere ud af sin lille lod end Jens Lavesen af sin store, for Lars Thygesen spredte sig ikke så meget på arbejder til fællesbedste. Han passede bedst det Herren havde betroet ham selv, men han var altid gæstfri og lukkede villigt og gærne sine døre op for gudelige møder og hvad som iøvrigt hørte Guds rige til.

De to mænd mødtes som unge karle i gamle Lars Vævers kreds og vaktes af den tale som bragte Lars i fængsel. Og de havde givet hinanden håndslag på at blive i ånden. Men tiden førte andet med sig – og det viste sig inden længe, at Flaksted og Huleby havde hver sin ånd, og for at få udtryk for den, måtte de gribe til lærestridigheder om synd og nåde – ord der i Lars Vævers kreds ikke kunne være to meninger om.

Jens Lavesen og Lars Thygesen skiltes på spørgsmål om det levende ord og helliggørelsen – ikke rent teologisk taget, men som folkepolitikere, der vejer sagen efter dens sammenhæng og brugbarhed. Hver for sig holdt på den ånd der gav mest arbejdskraft og folkelig styrke i deres by.

Sidst de mødtes i modstand var dengang Flaksted forsamlingshus blev indviet. Det var et stort stævne af mænd fra flere af herredets byer. Lars Thygesen gik derover den dag. Skønt han vidste, at dette var ikke for ham – han ville dog se, hvor vidt de flaksteder drev det med deres grundtviganisme.

Efter at et par præster fra egnen og en højskoleforstander langvejs fra havde talt – og det var rigtigt at en af præsterne viede "Huset" til den treenige – havde Lars Thygesen og Jens Lavesen en kort samtale udenfor, mens kaffeborde dækkedes i salen.

– Du ved fra din ungdomstid, hvad synden er, Jens! sa Lars. Vi var troende, men vi var itte omvendte og hellige.

Je ved at je ved dåben er Guds barn i troens ord! svarede Jens.

Det sikre er, at du er en synder.

I dåben er jeg i samfund med Gud, og i trosordet er jeg i samfund med Guds menighed gennem alle tider og slægter – det er alt nok for mig.

Men uden anger kan du itte komme til Herren og modtå hans legeme og blod.

Dåben er det første, sa Jens. Når vi har den, hører vi Guds rige til.

Nadveren er det sidste, sa Lars. Uden Jesu legeme og blod går vi til Helvede.

Je viser hen til Guds mundsord, for det står fast.

Je viser hen til Skriftens ord, for de er det gyldige.

Laus, mindes du itte vor ungdom, vi stod sammen – og vi talte om et frit og kønt folkeliv.

Det er sandt, Jæens, men det var folkelivet til Guds ære – detteher er jo kuns til menneskers. Og så er det synd!

Lars Thygesen satte sin kæp hårdt i jorden og rakte Jens Lavesen hånden: Farvel Jæens, nu skilles Lars Vævers børn!

Så gik han bort fra dette hus – langsomt og tungt uden om Rørmosen ad vejen til Huleby. Og kun for flygtige ærinder kom han til Flaksted siden.

– – –

Det var Store Jens Lavesen en dyb skuffelse, at hulebyerne så afgjort fulgte Indre Mission og skyede grundtviganerne. Han var den brede samfølelses mand, hvis hu gik udover sognets karaktergrænse og ud i de åndelige strømningers egn: herredet. Han drømte om at få hele herredet præget af grundtvigsk folkeliv.

Fra sin gård havde han et vidt udsyn, og det svarede til hans sind. Hans virken og stræben gjaldt dette vidtstrakte land, så langt han kunne øjne fra sit bo. Og fra glæden over samfundet med mennesker gik hans tanker gennem tider og slægter, banet vej af gudsordets lysning. Slægt efter slægt havde gentaget dette ord som det lød for Kristi mund.

Når Jens Lavesen stod og så ud over egnen, følte han sig med sin tro i kærlighed til alle disse byers folk. Og når han gik bag ploven sang han gærne sin livvise, et grundtvigsk skjaldekvad:

Nu skal det åbenbares,
at gammel kærlighed
i hver en skærsild klares
og er for rust i fred …
… For levende og døde
kan daners hjærter gløde,
men isne kan de ej.

– Da forsamlingshuset havde virket en kort tid, gik Jens Lavesen igang med at skaffe sit herred en højskole.

Den skulle samle det hele. Den kostede ham lidt mere end han vel havde råd til, både af arbejde og midler, men så var det osse en stor dag – endnu større end da de indviede forsamlingshuset i Flaksted – da de indviede højskolen i

Solbjærg. Her, vidste han, var der givet folket en vej frem til at leve livet.

> Oplysning være skal vor lyst,
> og var det kun om sivet,
> men først og sidst med folkerøst
> oplysningen om livet.

– Disse linjer stod over højskolens dør. – Det kan være godt der er noget at slå af på, tænkte Store Jens Lavesen, når han følte at han stundom kom for højt op i åndsverdenen. Nåede vi ikke altid både først og sidst folkerøst om livet, så havde vi det mindre som osse var godt: oplysningen om sivet – så rart ved jorden – at slå os til ro med som et fremskridt.

Andelsmejeri, andelssvineslagteri, brugsforening var Store Jens Lavesen med til at oprette. Det var praktiske ting, men de havde en åndelig tydning. Det gjaldt om at gøre folket stærkt og fuldrådigt over mulden, at folkerøsten måtte hæve sig i al sin vælde.

Derfor blev der osse bygget en ny valgmenighedskirke. Flakstederne havde løst sognebånd udenherreds, fordi den rette mand nu engang ikke fandtes nærmere ved. En kirkebygning måtte de dog ha. Og de fik det uhyrligste skrummel i mange miles omkreds, lagt ved siden af en hvidkalket middelalderkirke, ligesom for at gøre mere synligt, hvor stilløs og smagløs den grundtvigske folkelighed kunne arte sig, og for at vise, hvorlidet det nyttede at bonderejsningen var støttet af en stor digterånd, når fremskridtstankerne lå i krig med folkets gamle kultur.

– Jens Lavesens formand i gården var gået med til at udflytte bøndergårdene af landsbyens plastiske hele ud på markerne,

men de fire længer var endnu bygget sammen, da Jens kom til. Han skilte dem ad og lagde stuelængen for sig, således at vind og vejr kunne hurre om gårdspladsen. Det indelukkede led han ikke.

Gammel skik og sædvane i bylavet, gadestævne, fastelavnsgilde var han ivrigt med til at afskaffe, for at tage magten fra oldermandsstuen, hvor bønderne talte selv, og lægge den over i forsamlingshuset, hvor de lyttede til andres tale.

Gammel skik i højtid og høst, i tro og i dagligliv var sig og dybsindig, men Store Jens Lavesen huede ikke det hengemte.

Han jublede hvergang noget nyt afløste noget ældet – om det så var dengang de fik margarine for smør. Han troede fromt, at fremskridt altid var folkets gavn – og han blev ved med at tro det.

Store Jens Lavesen, som i sin ungdom blev glødet af Grundtvigs rungende røst og dybe hedenolds ånd, nåede i sin manddom til at lade sig lufte af bjørnsonske vers.

Han gik bag sin plov og sang:

> Jæ væller mej april –
> i den det gamle faller …
> … det våller tit raballer …

For Jens Lavesen fulgte med tiden: fra den gamle skjalds høje hedendom med det levende ords tilbeden af folkesjæl – og til hans norske efterfølgers – trods alle klipper – mindre faste åndsform. Men den sjællandske bonde gled ikke længer bort end hans herred rakte, og hans hu førte ham ikke ud i det blå – "over de høje fjælde". Grundtviganer det var det han var, og når

det kom til stykket spurgtes der ikke om Bjørnson eller Luther – eller Paulus, men: hvad sagde Grundtvig?

Og Grundtvig lavede en gang en vise, som nu ikke måtte høres og som aldrig nogen sang, skønt de kunne ha sunget den såvel i Huleby som i Flaksted. Han nævner heri al fremmedåndsvældet med ét ord: tysk.

> For min lunge, for min tunge
> tysk er ædder og forgift.

– Det er i hjærtet af bonderejsningen.

Om al vækkelsens udenomstale, teologisk og teknisk, kunne tie, ville der tilbage være det eneste: at modstå udenvælts magt.

Det er den egentlige rejsning af bondevilje.

4

Et smukt og lykkeligt hjemliv mødte man i Store Jens Lavesens gård som i hele hans kreds. Anne Jens Lavesens var en dygtig husmor og sin mand en god medhjælp, som en kone bør være. Hendes kønne friske ansigt havde et alvorligt, næsten kummerfyldt udtryk, der klæder en vakt kvinde, og det blev ikke lysere, hvor højt Jens steg på begejstringens bølge. Der blev sagt, hun var lidt påholdende, ikke så meget i sin husførelse, som hvor mandens vakte virketrang kostede penge, så til et og så til andet "folkegavn og grøde". Kendere mærkede sig stille, at Anne ikke i sin ungdom var blandt de vakte i Lars Vævers kreds, hvor man dengang ikke var fri for at mene, at Jens Lavesens giftermål var mere timeligt end åndeligt til gavn for ham – han fik jo gården med konen. Men ingen ville sige andet end hun kom godt med senere. Klog og dygtig som hun var tog hun frejdigt den førende stilling ved hans side, og at deres to drenge, Jørgen og Beendt, fik en opdragelse i den rette gode ånd, derom var ingen tvivl.

Jørgen slægtede sikkert faderen på, omend drengen syntes noget mere tvær og stille, men Beendt tydede mere på moderens slægt, hvor vækkelsen fandt trange veje. Mens Jørgen fra lille af villig og trygt fulgte hjemmets bud i et og alt, var det tidligt at mærke, at Beendt havde en egen vilje. Ikke at han var ulydig eller trodsig, men han var vanskelig at påvirke og prægedes kun så lidet af sit hjem.

– Hvad skal vi gøre ved den dreng? sa Jens Lavesen til Anne. Det er lisom der sidder en hedning i ham.

Ja, jeg kan tænke hvad for en af drengene, du mener, svarede hun. Og du mener vel han slægter moeren på!

Å, hvem kan han slægte på med sådan noget, brummede Jens. Ellers synes jeg forresten der er noget ligt med min bror Erik. –

Mens Jens Lavesen stoppede piben fortalte han:

Da jeg stod inde i laden, hørte jeg det pusle oppe på stænget i høet. Nå, det tænkte jeg ikke mere på, førend jeg ser drengen stikker hovedet ud af et lillebitte hul oppe under hanebjælken. Hvor kommer du fra? siger jeg. Inderst inde fra! siger han. – Hvad ville du der? – Se nissen. – Så gir jeg mig til at forklare drengen, at sådan noget kuns er gammel snak. Men om han så ville tro mig. Så kommer han frem med et gammelt lerfad, han havde deroppe. Dær kan du selv se far, nissen har ædt grøden. – Det er katten, din tossede dreng, siger jeg. – Katten, sa han – ja sådan noget kommer I altid med – I ved ikke bedre, men jeg havde stoppet hullet for katten. Nej, det var ingen andre end nissen selv.

Drengen skulle ikke ha lov til at trætte sådan imod – men slå på ham for det, syntes jeg ikke ret vel je ku – og tå ham med det gode hjalp ingenting. Jeg jog ham nør af stænget og ind at strigle kør.

… Nej, skal han ha prygl må du hellere la mig! sa Anne.

Hvad skal vi gøre ved ham, sukkede Jens Lavesen. Han tror ingenting andet end hvad han selv hitter på. Sådan er det osse i skolen. Da Søren Skov havde fortalt dem om Olav Trygvason og kristendommens indførelse i Norge, sa Beendt: Bønderne sku ha slavet den konge ihjæl. – Huha, sa Søren Skov. Det må du

ikke sige, dreng. – Hvorfor må je itte sige det, når je sønnes det! svarte Beendt.

Anne lo. Det var sjældent at se. Jens Lavesen blev forskrækket:

Men mor dog, ler du af det – bare itte vi kommer til at græde.

Beendt er ellers en god dreng, sa hun.

Ja, han er smænd meget god på den måde – men synes du itte, Anna, at det er ligesom hjemmet har ingen magt over ham.

Hendes ansigt var igen alvorligt: Du har ret, Jens. Jeg skulle ikke le af det.

– – –

Skønt Store Jens Lavesen var stærkt optaget af forskellige samfundssager, både åndelige og timelige, gjorde han hvad han kunne for at opdrage sine børn godt i kristelig, folkelig og menneskelig henseende. Men bibelhistorien, som var det kristelige, fik de nu så levende fortalt af Søren Skov – og videre religiøs påvirkning af børn var ikke i grundtvigsk ånd og Flaksted skik, men rent Hulebyvæsen. Og det menneskelige – sådan at man skulle være god og kærlig mod mennesker og dyr – det fik børnene jo ud af det daglige liv i hjemmet. Tilbage var så det folkelige, som Jens Lavesen nok mente, at Søren Skov gik noget let hen over – hvordan det nu kunne være! Vel skulle der ikke tales politik i skolen, men noget af folkets kampe burde børnene dog kende.

Jens Lavesen ville om aftenen fortælle sine drenge træk fra sit eget liv, fra folkerejsningen med grundlovskampe og åndelig vækkelse – men han kunne ikke rigtig få stillet det frem for børnene, det stod ham selv for nær til at blive letfatteligt – og så blev hans livshistorie lutter små ting om bissende kalve og

kælne lam, som han havde leget med, da han var lille, og det morede børnene, men det var ikke det han ønskede at give dem.

En aften kom han alligevel til at fortælle dem en rigtig historie, et folkesagn.

Han var af en eller anden grund blevet helt glad – ikke med den sædvanlige glade kristendoms alvorstrange udtryk, men rigtig gammeldags morsom.

I render så meget omme i grusgraven, drenge. Ved I av, at dær ovenfor, på banken, "Volden" vi kalder det, har ligget en borg. En stor røverborg, sådan en hvorfra de undertvang bønderne i gamle dage. Vi har såmænd flere gange pløjet munkesten op dær, og i morfars tid brød de nogen syldsten og en stenbro op – så en borg har der været. Der boede en herremand – ja, der boede tid efter anden flere, men noen store røvere var de vist allesammen til at plage bønderne. Alt deres arbejde måtte bønderne gøre – I kan tro, der blev slidt hårdt for at opbygge den borg – og nu er der ikke sten på sten tilbage, de sidste har jeg ryddet væk – ja, jeg har haft den ære. Jeg tænker, at bønderne vel har stormet borgen engang og jævnet den med jorden. Der har nok været en riffelbevægelse, som itte gik så fredelig af – for det har de ikke gjort allesammen – og så har Hans Højhed på borgen måttet bide i græsset for bønderne. Og lad os være glade for, drenge, at folket sejrede.

– Ja, svarede Beendt. Sådan skulle de osse ha gjort med ham Olav Trygvason.

Nej, Beendt, det må du ikke sige, han ville lære dem hvad der var godt og rigtigt! sa moderen.

Jamen så havde de været fri for at slå Olav den Hellige ihjel, og så havde de fået lov til at ha Thor i fred.

– Der blev tyst i stuen. Faderen rejste sig og gik ud at fodre hestene. Moderen sukkede og sa, det var sengetid. Beendt luskede til ro bagefter Jørgen og var klar over, at han var kommet galt afsted – – men hvorfor??

– – –

Næste dag spurgte Beendt Jørgen om han ville med op på volden.

Nej, svarede Jørgen. Der går jeg aldrig mere op, siden jeg har fået at vide, hvad der er gået for sig.

Beendt sa ingenting. Han forstod ikke rigtig Jørgen. Beendt ville derop, fordi der var sket noget.

Så gik han til Gærtrud, for hun ville med, det vidste han.

Gærtrud hjalp sin mor at sy for folk, men henad aften kunne hun få fri. De to måtte hjælpes ad for at skaffe føden. Hendes far boede ikke hos dem. Han skulle vist ha været præst, men blev kun røgter på en herregård i Jylland. Gærtruds mor, Karina, var af fin familie, hendes far havde været farver. Nu hørte hun til valgmenigheden, og der var mange som bar slagtemad og fint brød til hende. Karina var pæn og sirlig, hendes hår var mere gråsprængt end Beendts mors, men hun havde altid nyt tøj og brystnål på. Og i hendes stue var der en højere dannelse end andre steder – hvide sjaler på sofaen og store billeder og mange små på væggen. Tonen hun talte i var osse så fin og afdæmpet.

Sæt dig ned, lille Beendt! sa hun. I skal ha et lille eventyr, førend I får lov til at gå. – Et eventyr af H. C. Andersen om snedronningen.

Beendt måtte slå sig tilro. Det var ellers ikke det, han var kommet efter. Mens Karina sad og fortalte, syntes han at alting

blev så forfærdelig bittesmåt og gled bort fra ham, så han slet ikke kunne få fat på det. Da eventyret endelig ikke var længer, fik børnene lov til at løbe.

Vær nu ikke for vilde, søde børn, formanede Karina. De sprang hen ad vejen. Da moderen havde lukket døren, fo'r Gærtrud ind på grønjorden og slog en kolbøtte, hun var som en løs kalv. I løb gik det opad bakken, op til "Volden".

Gærtrud smed sig i græsset og pustede. Beendt rettede sig op og så sig om. Han kunne næsten se over hele Flaksted herred. Markerne var grønne og gule. Husene skinnede klart med guldruder og lysende gavle i det sene solskin.

Beendt så ned på hende i græsset og udover landet igen.

Nu kunne *han* fortælle. – Her var det borgen stod, sa han og pegede rundt om sig. Men herremanden var en røver. Men så kom bønderne og rev borgen ned over ham. – – – Hvorfor gør de ikke sådan nu, hvor der boer herremænd?

Det ved jeg ikke.

Jo, for når de gjorde det dengang er de fri for det sidenhen.

Hun hævede sig lidt op på albuen og så på ham: Nå, sa hun blot.

Men det var alligevel en skam de rev borgen ned! sa han. Det havde været morsomt, om den nu havde stået her på vor jord. – Så ville jeg ha boet her, når jeg blev mand.

Ville du så være røver? spurgte Gærtrud interesseret og rejste sig halvt op.

Næ, sa han langsomt. Men jeg ville ha kanoner og bøsser heroppe og såmange karle jeg kunne få og når vi så kom i krig skulle vi heroppe nok passe på jer.

Men hvis fjenderne stormer borgen, for de er mange flere end I? Gærtrud var sprunget op og så ned i grusgraven, hvorfra fjenderne skulle myldre op.

Beendt tænkte på slaget ved Huleby – og på at danskerne i 1864 havde dårlige bøsser – og så på da svenskerne stormede København: Vi hælder brændende beg ned over dem! sa han.

Huha – ja! gyste hun. –

– Men ved du hvad jeg tror, sa han lidt efter med lav stemme som en hemmelighed. Mon det ikke er dem derovre – han gjorde et kast med hovedet – i Huleby, der har ødelagt os borgen. – De har nok væt fjender hertil den gang.

Du sa jo de rev borgen ned, forded han var en røver.

Så kunne de godt ha nøjedes med at slå ham ihjæl. De havde ikke haft nødig at rive borgen ned i deres egen by. De kunne kanske osse ha sørget for at få ham til at være skikkelig, ligesom da de i fjor fik den gale murer til at gå i afholdsforeningen. Havde de ingen afholdsforening, så havde de vel noget andet, de kunne ha sat ham i kloster …

– – Der sang en svag sølvskær tone gennem luften, dirrende øm og i det samme stigende som en bølge, bydende, knugende, og klang fulgte på klang i frembrydende række. Det var klokken der ringede solen ned.

Beendt og Gærtrud satte sig ved hinandens side i græsset og fulgte de store malmslag, der kom som røster fra det høje, hvide kirketårns mørke indre – fra den borg derinde mellem haver og huse og gravtuer og marmorsten – den som havde fået lov til at stå.

De to almanakbørn, opkaldt efter dagen, de kom til verden, og opdraget i tidens vækkelse, sad små og stille på borgvolden

og lyttede til aftenklokken og droges fra tiden ind i tiderne. Som fik de magt til dybere åndedrag.

Flaksted by, hvoraf de fleste gårde var udflyttede, lå på begge sider af landevejen. Enkelte gamle gårde og gadehuse, rester af den sammenbyggede by, holdt endnu stand omkring gadekæret, der snart var udtørret og fyldt med skrammel. Nogle håndværkerhuse, "brugs" og forsamlingshus lå spredt imellem. I den ene ende af byen var kirken, i den anden ende valgmenighedskapellet i "italiensk" stil. Lidt længer ud ad vejen lå friskolen, et gammelt halmtakt husmandshus.

Her i den lave skolestue blev der fortalt historier. Og bønderbørn hungrede efter historie – efter at folkemindernes væld var udtørret – og Søren Skov var god til at fortælle og synge – hvert fald holdt han af det. Som han kunne fremstille bibelhistoriens skikkelser – eller havde skyld for at kunne! Det var især skikkelser Søren Skov gav sig af med at fremstille. Historiens gang, folkets skiftende skæbner, havde han ikke rede på, og dansk historie syntes ham lidt tør. Ikke Saksos krønike, med dens rigsskabende understrøm, men Snorre Sturlasons var hans kilde. Som Søren Skov kunne fortælle om Halfdan Svarte og Harald Hårfager og Olav Trygvason – og kunne blive ved med det, så han aldrig kom længer. For det gjaldt ikke om at komme videre, men om at begejstre, især sig selv – da måtte jo ordene virke.

De virkede ikke stort. Grundtviganismens arv fra den afdøde akademiske skandinavisme: en uklar nordiskhed, der skulle gøre det ud for national bevidsthed uden at særpræge dansk ånd, havde intet bud til Flaksted bønderbørn.

Når Søren Skov levendegjorde sine skikkelser kunne Beendt sidde trykket ved ligesom at være kommet ind i en flok, hvor han var fremmed. Han huede godt at høre om de skildrede skæbner, men han skuffedes, når der stadig ingen føling var mellem dem og ham.

For bondedrengen af Flaksted herred var den nordiske ånd, som den her fremstilledes, uvirkelig – og den bibelske – ja havde ikke dens tryk af ærbødighed været så stærkt – ville den føles som fjendtlig, den slog ham livløs i møde, dens skikkelser var ham som vandrende lig.

Beendt havde bondens oprindelige virkeligssans skærpet i ejendomsfølelse. Hvad der ikke kunne være hans var ikke til for ham.

Men han higede efter at finde sin lovlige ejendom.

– – –

Den gamle kirke lå afsides i byens udkant bag den tykke hvide kirkegårdsmur og under høje elme. – Klokkerne ringede morgen og aften og så til jordefærd. Der kom om søndagen nogle få kirkegængere, men da præsten havde dårlige talegaver regnede man ikke med den kirke. Den var egentlig mest til for Kesten Kirkeværges skyld. Hun passede gravene, og hun ringede klokkerne, det var hendes levebrød, og hun havde ikke adgang til andet embede, hvis det hændte at kirken blev nedlagt. Det gjorde den vel ikke, men det var da forresten ingen nytte til med de to kirker – med den gamle kirke, når man havde en ny.

Kesten Kirkeværges var lidt i slægt med Store Jens Lavesen og kom stadig der i gården, skønt hun egentlig ikke hørte til den vakte kreds. Men hendes afdøde mand havde hældet til denne

rigtige side – han havde drukket for meget til at være helt med. Da Kesten selv aldrig hældede, holdt hun slægtens stærke humør, som de andre kun kendte i enkelte strålende øjeblikke.

Kesten var kogekone til alle gilder, og hun kunne både passe gryderne og holde gildeslystighed i køkkenet. Ja, det var den tid. Nu stod der ingen gilder, bare små sammenkomster. Kogekonen gik på kirkegården, ensom og tilovers. Bare nogen ville komme og snakke med hende.

Det ville Beendt. For Kesten kunne fortælle, så kirkegården blev levende som en gildesgård.

Når Beendt kom ind ad den lille låge, og hun stod der med riven eller skubbejernet og hægede om en gravtue, mens skyggerne fra de store elme og lysskæret der faldt over kirkens tag skiftede om hende, så kunne hun i et ryk rette sin gamle tykke krop, kaste nakken tilbage og slå riven som en stav mod jorden.

Godav, min dreng. Så du ville se ind til mig i dav, ded vå da mosomt. Er I nu fære med jer lesning for i dav øver – ja, ded ka smænd osse være godt at få ende på ded. – Ihja, dovheden skal I osse til at lære engelsk. Nejvel. Sikkedov. Er det for at snakke med engelskmanden, hvis han sku komme igen. Ska I så itte lese tysk med? Jasågu, min dreng, det ka være godt at få noget at vide. Vi er itte nysgerrige, men vi vil gærne vide alting, som de siger. Alting er jo en videnskav. Når itte ded er ded bare løgn. Men ser du Beendt – ded kommer jo itte bønder ved altsammen – og hvad skal de så med ed? … Men hvad je ville hå savt … – – Hvad er det du siger, Beendt: ded mandehoved deroppe på kirkegavlen – hvad ded sidder der for? Ja, ded ka je smænd sate gøre rede for, ettersom je hår hørt fortælle – for så skal ded

forestille den mand der lod kirken bygge. Ded vår ham der boede oppe på "Volden" vi kalder ded. Han ska hå væt en stor røvver. Der var sejlløv lige herind til dengang, og han gik på sørøvveri og vel tillands med.

Stor ded hår han da væt, for mandehovedet sidder seks alen oppe på muren, og ded skal hå væt hans højde. – – Je ka dov itte vide, Beendt, om itte han har prålet lidt, dengang ded skilderi blev sat ind i muren. – Mon itte han hår stået op på en pulte [Note 4)], for at nå så højt tilvejrs? Men kirken den byggede han. Ded vår velsate for at blive salig – enten han så blev ded eller ej? Ded gik ham da galt tilsidst, etter hvad de siger – – – Javel ville de slå ham ihjæl, Beendt – så, ded hår du hørt. Jamen, de ku itte få magt med ham ved ded har vår så stor – men hvad de så havde at gøre: de tog en nyflået kohud og låe den uden tor hans dør, sådan med den loene [Note 5)] side nørad. Og så skjivlt [Note 6)] de sæ til han kom ud. Da nu han tråt ud på huden, så glider han – og da han føst vår fulded, så vår de øver ham og slog ham ihjel. Sådan gik ded te i gamle dave, Beendt. Ded ku itte nytte han byggede kirke, når han røvede og plyndrede te en. Og om han var alder så stor – hvad ku ded hjælpe ham, når han stod alene mod andre folk.

Kesten kirkeværge tog et par tag med riven rundtom en gravtue.

Okja, hvor er de så henne alle de fra fordums dave? – De ligger smænd så kønt her allesammen, min dreng. – Hahaha – nej der er itte bedre køv, end vi skal den vej, og når man har nået alderen – som nu je – så er der sågu helleritte andet der passer for vos.

Her skal du se, Beendt, den store smokke sten de hår stillet over Mette Jørgens. Den blev stillet op i går, og nu sku je ha lavet pænt omkring den i dav. Ja, hun nåt kuns de trej snese, og blev sat nør mellem sine forældre – de er jo helt fororede [Note 7)] nu, ded er over tyve år seen de blev flyet til jorde. Men se den gamle Niels Nilen, ham hår de ingen sten fåt sat øver endnu – han passede godt på pengene, mens han levede, de der kom etter ham passer nok osse på – de ku dov ellers gærne ha stillet en lille plade øver ham, når de fik såmeget aregos [Note 8)].

Din farfår og farmor her ved siden av, de har fåt en nydelig sten. – Lars Jensen Gårdmand af Flaksted og Ane Hansdatter. Hvil i fred. – Ja, da han blev givt vår der kuns én kirke, men da han blev flyet til jorde var der to, men begge gange var kirken fyldt – – og je stod for maden derhjemme. Ja, da Lavs og Ane blev givt vår der både musik og forridere og gildes i trej dave og næter. For sådan sku ded være, når vi morede vos dengang – haha – ded var itte med foredrav og oplæsning, nej – hahaha – de både sloves og drak ded de ku øverkomme … men ded gik jo så godt altsammen iligevelle. For jeg skal sige dig noget Beendt: dengang var folk ligegode, ded er de kaske osse inu, men de vil så nødig være ve ed … Derhenne på den åen side gangen ligger din morfar og din mormor – hvorfor mon de kuns hår en smule rund karm om døres grave og itte en rejtig sten … hmhm … Beendt Olen din morfår ville itte ge noget til den ny kirke … sku ed kaske være derfor? – Jo, Kesten Kirkeværges kan sommetider se, hvad folk tænker – og sommetider tænke, hvad de døde ville sige om de så herop. Men ded snakker vi itte om. Lad ded være som ded er. Kesten Kirkeværges gør ingen forskel på folk. Der bliver hæget og plejet lige godt om dom alle, sålænge de hår mæ

gåendes her. Je kender dom jo allesammen der er lavt nør her i de sidste to mands levetid, og je hår kovt gildesmad for de fleste af dom. Ja, vi har færdes sammen i *vor* tid, og der er meget at mindes. Men ded vil vi itte huse etter – lad ded være dølt båre undt og godt. Lad os være glad til, at ded ka blive dølt ded vi må døje … Nåja, ded er ju'tte noget at snakke til dig om, min dreng, men når nu'tte der er andre – og snakke vil man alligevel, hahaha –

– Kesten Kirkeværges stillede riven fra sig opad kirkegårdsmuren og samlede noget afrevet ukrudt i sit forklæde, rokkede hen og smed det i dyngen i krogen.

Hun plejede at gå hjem en lille vending og hvile sig lidt, inden hun skulle op og ringe solen ned.

Da de gik ud ad kirkegårdslågen sa hun: Du kommer såtit ind og ser til mig, min dreng. Det er lisom der var noget jeg sku gi dig. Nu kan du føls med mig ind, skal je se at hitte noget du kan hå og gemme …

Kestens hus lå lige op ad kirkegårdsmuren, og de trådte ind over den høje dørtærskel ned i den kølige lavloftede stue. Gulvet var af ler og lå et godt stykke under jordfladen, nedefter hvor Kestens mange kendinge lå.

Hun lukkede en dragkisteskuffe op og rodede rundt i den til hun fandt en gammel hæklet pung med skyderinge. Så tog hun en lille tynd sølvmønt ud og gav Beendt den.

Han så på den – og på hende.

Nej, den kender du itte, min dreng, det er en gammel skilling. Den er itte til at ge ud, for den gælder itte mer – men du skal gemme den, for je tror du ka gemme, og så er der nok lykke ved den. Du hår itte nødig at sige det til nogen.

Kesten lod sig dumpe ned i lænestolen mellem kakkelovnen og omhængssengen.

Nu skal jeg ligodt fortælle dig, hvad det er for en skilling:

Ser du vel, for mange år sen blev den gravet op herinde på kirkegården, og ded var ved et lig – ja ded var da fororet lisom de al tidens er, når de bliver gravet op – men mellem fingerleddene sad skillingen. Jeg skal sige dig – det var skik i gamle tider, at når en kvinde døde i basselseng, så fik hun sin offerskilling med i graven. Ja, den skilling er der døjet noget for – ded vil vi itte snakke om, men vi kan ligodt huske på, at det er som det er. Og så er det arvesølv, ded er osse noget.

Gem ham nu godt, Beendt – så får du held med dig. – Ti kun stille med det. Vi skal tie stille med så meget. Men lad vos alder glemme dom der ligger under mulde!

– Kesten rejste sig og rokkede op over dørtrinnet og ind på sin kirkegård, sin gildesgård, igen.

Beendt gik hjemad, langsomt, med skillingen i sin knyttede hånd og hånden dybt i sin lomme.

5

Store Jens Lavesens bror havde deres fødegård, som lå et stykke uden for byen, udad Hulebysiden til. Marken strakte sig ned til Rørmosen, hvoraf en stor del hørte til gården. Som en af de gårde der i sin tid udflyttedes længst fra byen, hvor alle bønder før boede i samling, fik den et større jordtilliggende end de fleste andre, for at bøde på den større vejlængde til samlingsstedet og den dårligt drevne udmarkslod.

Nu var Skavegården den bedste gård i Flaksted.

Erik Lavesen kaldtes gærne Erik Skave.

Og en stendysse der lå på skråningen nedad mod Rørmosen hed Skavedyssen.

Navnet Skave tilhører gammel sjællandsk bondeadel. Det findes med sit skjoldmærke flere gange på skjoldfrisen i St. Bendts kirke i Ringsted.

Erik Lavesen var ikke døbt med det gamle jorddrotnavn, men det var i slægten langt tilbage, og han holdt det i ære, som han holdt alt det i ære der havde gammel hævd.

Erik Skave gjaldt for at være lidt af en særling. Han støttede villigt valgmenigheden, men han havde ikke løst sognebånd fra sin sognekirke. Han fulgte grundtviganerne og kom til deres møder, men han havde aldrig været vakt eller ven af nye tanker.

Jens Lavesen havde engang i en harm og løftet stemning sagt til sin bror, at han bare fulgte med, fordi han ikke gad stå imod. Han egnede sig ikke til at være udenfor kredsen og stå på bagbenene imod den, for han var som skabt til at gå på fire, og det havde han altid gjort, åndelig taget.

Erik Skave grinte ad den karakteristik. For de ville jo heller end gærne ha ham med og nødig undvære ham, selvom han var noget treven og tvær overfor alt det højspændte og nymodens. Erik Skave gav sin bror brodden tilbage en anden gang.

Jens havde gennem flere år ladet bygge, således at han nu boede i en ny velindrettet gård, mens Erik stadig sad i de gamle klinede længer. Da Jens lagde sidste i hånd på værket med et nyt stuehus spurgte han sin bror, hvornår Skavegården skulle rives ned, for engang måtte det ske!

Rives nør, Jens, svarede Erik – ja rive nør ded ka enhver tosse – og bygge nyt det koster kuns penge, men holde ded gamle oppe, se ded skal der forstand til. – Og den slavs har du itte hat stort mere av end hvad andre har giet dig ind, Jens!

Hm! sa Store Jens Lavesen. Der var jo ikke stort andet at sige til det. De to brødre var vant til at finde sig i hinandens sandheder.

At Jens fik mest ud af sin gård gav ham et overtag, som han ellers ikke havde haft, for Erik var den ældste og den mest ligevægtige. I viddet kunne Jens sletikke hamle op. Men Erik drev sin gård så gammeldags, at udbyttet blev ringe. Og Mette Eriks gik med sort konehue, som de gamle kvinder, og førte et meget gammeldags hus. Børn havde de ikke – og tjenestefolk kunne de dårligt ha, skønt folkene havde det som blommen i æg. Men de fik mælkegrød og ikke te med margarinebrød til nadver, og det kunne de ikke finde sig i. Så søgte de heller en anden plads, hvor den skam at æde mælkegrød ikke skulle overgå dem.

En søndag eftermiddag kom Erik Skave en vending hen hos sin bror. Det skete ikke så tit. Men det viste sig osse, at han

havde et særligt ærinde.

Nu er vor dreng rendt af pladsen, han ku'tte døje mælkemad! Du har to drenge. Lad mig få den ene!

Jens pustede nogle tankefulde røgskyer af sin pibe.

Hvikken af dem har du tænkt det sku være?

Å, jeg kan godt bruge den lille.

Jens gned sig på panden. – Jeg kan tænke ded! mumlede han og gned sig med sin store hånd over hele ansigtet.

Jeg er næsten bange for at la dig få ham. Havde det været Jørgen! Men Beendt, han er dig lig – han falder ud efter den side af slægten … han kan gå og blive en ren hedning, hvis – vi itte passer på.

– Drengen skal itte fortryde det. Det har je og Mette snakket om.

… Han skulle alligevel nødig komme bort fra hjemmets påvirkning! svarede Jens.

Anne Jens Lavesens, som havde gået gennem stuen et par gange og fulgt samtalen, lagde et ord i med: Drengen kan nok rende ud og hjælpe jer, uden at vi sådan helt gir slip på ham.

Ded er osse min mening! sa Erik.

– – – Beendt fulgte med farbror Erik hjem. Han ville gærne. Det var ikke fordi han glædede sig til mælkegrød. Men farbror Eriks gård havde altid haft en egen dragning for ham, og når han kom derud, syntes han, at her var noget hemmelighedsfuldt, som ikke var andre steder. Kanske spøgeri – han havde hørt noget om, at der havde været … Beendt var igrunden bange. Det føltes, som han gik fra lyset ind i mørket – fra sangen og ordet ind til – Kesten Kirkeværges menighed – – – men han ville alligevel med farbror Erik, for det var ligesom

han blev fri nu og løst fra noget, som trykkede derhjemme, han vidste ikke rigtig hvad det var, noget formanende hjærtespændende mildt, som aldrig slap ham hos far og mor. Som far og mor *skulle* man være, men man skulle ikke netop være som farbror Erik og "farbrorkvinde" Mette. Hos dem var der ligesom en anden lov gældende.

Farbror Erik snakkede ikke ret meget med ham på vejen derudad. Men da de kom til Skavegården, havde Mette bagt tykke råmælkspandekager, en gammeldags kost, som Beendt aldrig fik andre steder end her.

Med disse store, runde, tunge, smørsmurte og sukkerstrøte pandekager gik han ind til et nyt mon af sin voksealder.

Der var en egen tæt duft af avl og grøde i den gamle lave sammenbyggede gård. Ingen slugt mellem husene førte vejstøv herind, og ingen vindstød hvirvlede om spidse gavle, for alle fire længer var groet sammen med afrundede taghjørner, og porten førte lige ind i det lune portrum, hvorover der lå stængetræer, og der blev gærne sat hø op over portrummet. I høhøstens tid var gården fyldt med den skarpe hidsende duft af det vilde tørrede græs fra Rørmosen. Med sædhøsten kom den friske sødlige ange af rene strå og ny kærne. Hele sommeren stod der en em som af bryg i gården. I bryggerset hos Mette kunne luften være tyk af kogende malt, og trækanden med det mildt syrlige øl var altid at finde på bordet i den store kølige stue, hvor der mødte en hjemlig ånde af gamle dybe gemmer.

– Det var altsammen noget Beendt syntes han havde kendt før.

– Han var født i det, før han kom til verden.

Hjemme var der ikke så hjemligt: dær blev der stadig lavet noget nyt og revet ned for at skaffe fremskridt. Og man vidste aldrig, hvad man skulle udrette, før man blev sat til det. Hos farbror Erik havde man ikke nødig at spørge. Arbejdet gik sin gang af sig selv, som det havde gået alle tider.

Beendt var med fra sol stod op. Ud at flytte ungkvæg i Rørmoseengene, mens duggen lå i græsset – vande køer i Bøgehullerne og heste på Bregneholm. Der var brug for Beendt både i høhøst og sædhøst. Skolegangen blev der ikke meget af om sommeren, da græsgange og korn nu engang er vigtigere at passe end skole. Fra gry og til solnedgang var livet arbejde og arbejdet liv – undtagen de to timer, da solen stod højest: da var det middagssøvn, og det med al arbejdets alvor. Ikke et kny i gården, mens folk sov til middag. Farbror Erik lagde sig i loen, husmanden under hylden på havegærdet, karlene nede i den store lade. Beendt gik ud på toften og krøb ind i Skavedyssen. Inde mellem de store sten og under den vældige overligger havde han lavet sig et leje af græs. Der var dejlig køligt – og så morsomt at vågne op i dette lille hus. Når han havde skubbet sig til leje i græsset lå han lidt og stirrede op på kæmpestenen lige over sit hoved. Den hvilede let og sikkert på sidestenene. Den kunne ikke falde ned. Men det var alligevel spændende, at han lå under den. Han spildte en tanke på at klare sig, hvorledes den kunne være kommet til at ligge her, men i det samme hvilede han lige så trygt som stenen og faldt i søvn, til farbror Eriks røst lød henne fra porten, og Beendt vågnede i sit grå kammer. Da havde han drømt om at gøre store stene lette at løfte, og han sprang med lyst ud hvor solstrålerne spillede.

Så hændte det alligevel, at arbejdet faldt ham ensformigt og trælsomt. Ikke trættende, for farbror Erik overlæssede ham aldrig, men der var noget han savnede. Her var ingen som talte om andet end hvad der lå lige for – ingen som sang. Han sprang tit en tur hjem om aftenen. Hjemme sang de en aftensang, og de talte om noget stærkt og vredt som hed politik, hvor kongen var med, og om det stedse spændende og gådefulde som hed fremskridt. Beendt ønskede bare, at han osse kunne tale med om de ting og dømme derom og have en mening.

Han spurgte, om Jørgen, der var to år ældre og snart femten år havde nogen mening.

Ja, det havde han rigtignok. For han mente, det var ret det der stod i Folkebladet og galt det der stod i Avisen.

– Var Beendt endda blot kommet dertil, at han kunne skønne såmeget. Han slog sig tiltåls med, at de måtte ha overstået høsten, før han turde gi sig af med at gruble over sagerne. Der var ingenting der hed politik i høstens tid.

Dagene gik så slideligt.

Hos farbror Erik og Mette var en hverdag slet og ret en hverdag uden nogensomhelst højnelse af, hvad der skulle være og var hverdagsligt.

Men en søndag eftermiddag tog farbror Erik Beendt med sig op i den store stue.

Nu skal du se, hvad vi har her, min dreng! sa han og åbnede et stort skab. Det var fyldt med sølv og fine klæder. På en hylde stod der en pose gamle sølvmønter, nogle store og andre bittesmå og tynde. Der var skospænder og skeer. Der hang tærnede hvergarnsveste med sølvknapper i tætte rader og kvindehuer med fine silkebånd og kniplede korsklæder lå i en

flad halmflettet kurv. På bunden af skabet lå nogle flintkiler og spydspidser af flint og en bronzering ved siden af en bunke papir og ovenpå papirerne et stort kohorn med mundstykke.

Se det er noget vi gemmer, sa farbror Erik.

Tordenstenene har jeg hittet ude ved dyssen. De siger, at når man hår dom i sit hus, så slår lynet itte ned. Det kan kaldes overtro, men je mener nu ellers itte der er uheld ved at ta den slavs op. Flere af skillingerne har jeg osse hittet i jorden, og de andre er arvegods. Ja det er gammelt sølv, og det er der jo osse overtro ved. Nogen har overtro på gammelt sølv og andre på nyt. Lad hver om sit. Je smider itte ded væk je hitter i jorden. Sølvknapperne og skeerne, silkebåndene og alt det andet hår væt her i gården i mange år – ja noget i flere mands minde. Kommer der en jøde og vil køve ded, siger vi nej – og kommer han igen siger vi osse nej. Tilsidst bliver han borte. – – Her ligger byhornet, for je vår den sidste oldermand. Det ligger ovenpå disse gamle skøder og skattebøger og fæstebreve og procesdokumenter fra gammel tid. Ja, ded er en lang læsje alt det. Sådan noget med bylav og sammenkomster hos oldermanden havde vi førend vi blev vakt, men ded gik af brug, da grundtviganerne fik magten. Da blev dette de kalder danskhed og fædrelandskærlighed lavt op på en højere hylde, som vi skal kigge op etter, når vi er rejtig begejstrede. Til hverdagsbrug hår vi båre at lægge vind på at bruge fremskridt for at blive velhavende.

Ja sådan så den folkevækkelse ud, og nu er vi alle grundtviganere.

Farbror Erik stod ligesom og snakkede for sig selv. Det brugte han forresten ikke så sjældent. Beendt tog sagerne i

hånd stykke for stykke, stenene, sølvet, silken, byhornet. Han fornam, det var lange tider her drog forbi, folk der levede og døde: gammelt og nyt der fulgte hinanden tæt – meninger der vekslede efter tid og kår.

– Beendt havde osse en gammel skilling i sin lomme. Han følte efter, om den var der. Der var en lille klud knyttet om den. Han turde ikke miste sin skilling. Men han havde aldrig nævnt at han havde den. For der knyttede sig såmeget til den, som han ikke kunne gøre rede for.

Farbror Erik stod bagved ham og lagde hænderne på hans skuldre.

– Kan du nu kloges af, dreng, at der er to måder at arbejde på. Enten at se fremad – det gør I hjemme – eller at se tilbages – det gør vi her. En af delene. Nu kan du hvikket du vil!

Så lukkede Erik Skave for skatten.

Sommeren var gået. Efter høhøsten fulgte rughøsten, og så kom kornhøsten, og da den var endt holdt de høstgilde. Kartofler og roer slap de nemt over i farbror Eriks gammeldags driftsmåde. Så var der tale om, at Beendt skulle hjem og gå i skole og til præst om vinteren. Han kom osse til både at gå til Søren Skov og pastor Vinter, men han blev på Skavegården, og dær fejrede han sin fjortenårs fødselsdag med Mettes mægtige pandekager, som hørte med ved slige tilfælde. Hvorfor drengen holdt så fast på at ville være hos de sære mennesker det blev hans far aldrig klar over. At et ungt menneske kunne føle sig tilfreds i de jordhytter: det forstod Jørgen heller ikke. Men Beendt var ikke anderledes.

Ligesom Jørgen gik derhjemme og havde den mening, at her førtes den rette skik, så fik Beendt osse en mening, og det var Skavegårdens. Han kunne blot ikke klare hvorfor, så de andre forstod det.

Det var det, at han følte sig fri. Skavegården ejede en dyb ro, som han ikke kendte andetsteds. Det var som enhver ting fulgte af sig selv – eller af noget som lå bagved og styrede alt. Fra de stod op og til de gik i seng var der et givet spor at følge, ikke trælsomt og tungt, men lykkeligt og letsindet. Beendt hvilede i en jævn tilfredshed og voksede i at kunne drømme frit og give sine tanker alt det han ville, uden at få sine stemninger skruet op efter en vis åndsretning. Han følte sig fri ved at være i noget der ikke kunne tænkes anderledes, da han endnu ikke var nået til at skulle tænke frit og vælge for sig selv.

Beendt længtes ikke mere efter sangen og åndslivet derhjemme. Fra lille af havde han kunnet føle den farbror Erikske bondetræge modvilje overfor indbrud i sit følelsesliv. Og omkring konfirmationen var han fyldt af uvilje mod den milde tilstræbt karakterprægede tale. Det var ikke vækkelsens rystelser, men den oprindelige naturs ro han trængte til.

Farbror Erik og Mette gjorde intet forsøg på at danne hans sjæl og tog ham ikke som det følsomme barn der skulle påvirkes, men som en karl på Skavegård.

De lange vinteraftener sad Beendt ene hos farbror Erik og farbrorkvinde Mette – mest lå han på bænken bag bordet, halvsov og drømte. Der havde været tale om hjemme, at han skulle lægge sig efter husflid. Jørgen skar fotografirammer ud. Men Beendt rakte bænke, han holdt af at ligge her og høre på Mettes rok eller skrattende karter og farbror Eriks mumlende

avislæsen. Den lillebitte oljelampe lyste svagt i den store lavloftede stue, men gløderne fra ovnen lagde et skær over Mettes karter og den hæk, hvori hun lagde de hvide uldpølser, tøjerne, som hun havde kartet. Det var ellers pigens arbejde – efter gammel skik – at karte, men hun havde udtrykkelig fæstet sig for at gå til gymnastik og syskole om aftenen. Karlen rendte osse sin vej – skulle han ikke selv til gymnastik hver aften, så skulle han følge piger hjem derfra. Men ulden, den gode uld måtte de dog ha kartet, spundet, tvundet og vundet og bundet. Ville ingen andre, så ville Mette selv.

Når Beendt lå på sin hylde – og følte sig på sin hylde – døsende skimtende de faste, sandfærdige ting i den gamle halvmørke stue, bilæggeren og langbordet, klokken og den rundlågede kiste ved døren, farbror Erik for bordenden og farbrorkvinde Mette i lænestolen ved ovnen med sin tøjehæk [Note 9)] og sine hvislende karter, så kom han i tanker om, at Mette lignede den bløde, milde uld, der kunne stryge så fint på ens hud – – – sørgmodig mildt som gamle tiders minde. Sådan var farbrorkvinde Mette.

Lidt før sengetid rejste farbror sig og gik ud at fodre af. Beendt fulgte ham. Mette rejste sig osse. Når de kom ind igen fra stalden, sa hun: Nu skal I hå jer kvældsnadderstumpe.

Så stod der to stykker mad på bordet. Dem spiste de, førend de gik i seng.

Det var "en sat ret". Og det sagde de, om alt hvad de foretog sig: Jo, det er en sat ret!

– Det samme gjaldt, da Beendt fyldte fjorten år og fik de svære pandekager til middag. Som altid var det dårligt vejr på Beendts fødselsdag, en af de "gale" dage i marts, hvor Beendt

holdt bryllup med Gærtrud i storm og sus – og vinteren stredes med foråret.

Beendt var født i stridens tid og et stridens barn. Han mærkede det ikke rigtig endnu. Men da han havde fyldt fjorten år, havde han midt i vækkelser og fremskridtsånd gennemlevet en udvikling i historiske tilstande, svarende til den hans folk havde stridt i tusinder år. Og han havde ikke oplevet andet, end hvad der kan hænde enhver bondedreng.

Folk kaldte ham allerede Beendt Skave.

6

Udenfor Store Jens Lavesens gård – omme bag en grå halmstak og en gammel hyld, der endnu ikke havde fået løv, stod Jørgen og Beendt i læ, mens de talte om fremtiden og så ud over de forårsspirende marker, der skjalv under en kraftig vårblæst.

Jeg bliver nok hjemme et årstid endnu, sa Jørgen. Men så tar jeg på højskole og så derfra ud at se andre skikke. Og så kommer jeg tilbage og sætter skik på dette her … for jeg skal sige dig – der kan nu ellers nok trænges til det.

Vi mente endda, at I var de mest fremmelige her i byen! sa Beendt noget drævende og gammelklogt.

Jo-o, frem for jer derude i Skavedyssen! lo Jørgen. Og vel osse fremfor flere andre. Men ded kan nu blive meget anderledes. Vi har fået vindmotor – hvad er ded? Man skal rende og passe det kram ligesom vinden blæser. Nej, en rigtig motor eller elektricitet det er det der duer. Nå, og så ligger vi og roder med al den brakjord, som ingen nytte er til. Men kunstgødning bruger vi altfor lidt af. Det er det jorden trænger til. Foderroer har vi, så vi kan sælge af dem, men det var sukkerroer vi skulle sælge. Og al den rug og hvede vi avler, nej frøsorter, Beendt – det er det der kræves af moderne landbrug.

Der er vist meget arbejde ved alt det? mente Beendt.

Ja, arbejde – når bare ded kan svare sig er der folk at få til at gøre arbejdet. Men I derude i Skavedyssen er jo vant til, at I skal gøre det hele selv. I har ikke engang en ordentlig mejemaskine endnu. – Næj, je ka'tte forstå, at et ungt menneske kan finde sig i at være der.

Ded ka jeg nemt, svarede Beendt. Men jeg tror itte jeg ku finde mig i at ha såmeget i mit hoved som du, Jørgen. Så ku man jo aldrig tænke på andet, når man gik og passede sit arbejde.

Jeg tænker heller aldrig på andet end fremgang. Hvad andet sku man vel tænke på. – Du skal da osse ud at lære noget, Beendt, og se andre skikke.

Ded ska jeg velsate. Ded bliver je vel nødt til, mumlede Beendt. Men der er ingen fremgang i mig, for jeg tænker gærne på noget andet end det jeg har med at gøre.

Hvad tænker du så på?

Å, på ingenting – på noget som ingenting er.

Farbror Eriks gamle røverhistorier?

Ja, ded træffer sig.

Jørgen fnøs: Hmn – ja, vi fik formeget af det historiesludder i friskolen!

Mener du. Jeg synes itte, jeg kan huske, vi fik noget videre.

Næj, man glemmer det jo snart. Men du har altid gået og tosset om med den slags. Det er nu ligemeget Beendt, du er kun femten år – jeg er på attende. Far siger, du har lov til at drømme et par år endnu, til du er ligesom jeg. Sålænge får du lov til at stå stille. Men så skal du osse sættes i gang.

Ved du så hvad jeg vil? spurgte Beendt.

Nej – du vil kanske på landbrugsskole, for det vil jeg osse.

Jeg vil sætte mig ind i politik og få mig en rejtig mening.

Hvad mon du vil bruge den til?

Jeg tænker jeg vil bruge den til at drive jorden med.

… Jørgen så lidt på ham: Hør Beendt, du kunne vist snart ha nødig at komme hen, hvor folk har lidt bedre forstand. – Lad os

gå indenfor og smide vos i sofaen.

– Det var en søndag eftermiddag. Inde i stuen ved det runde bord sad forældrene og en gæst, Anders Kristoffersen fra Nordkrogen, en af kredsens "bedste mænd". Beendt hilste og satte sig på en stol ved døren. Jørgen stod høj og slank med sit opstrøgne hår opad dørstolpen, indtil han fandt det passende at flytte sig hen i sofaen hos Anders Kristoffersen.

De havde siddet og talt om det nye røre i Huleby, hvor der i fjor var bygget et prægtigt missionshus med kirkevinduer, stor sal og lille sal, to stuer og køkken for en boende familie og så en stor kælder, hvor efter sigende de strængeste omvendelser foregik i mørke under en missionærs påvirkning. –

Det var mere end et lille forsamlingshus med ribbevæg og to oljetryksbilleder, som i Flaksted.

Men nu gjaldt det bare om at få missionshuset betalt. Når det gælder penge er Missionen ikke altfor offervillig, den bærer ikke valgmenigheder med egen kirke og præst.

Nu vil de så til at holde stor basar til fordel for missionshuset! sa Anders Kristoffersen. De tigger både grise og høns til at lodde bort.

Gudskelov at vi har vor valgmenighedskirke betalt, sa Jens Lavesen.

Om ikke den var det, skulle der da aldrig holdes basar til den, lagde Anne Jens Lavesens fast og lavmælt til.

Anders Kristoffersen løftede sit hoved, så det gråsprængte skæg gled op til den første vesteknap: Ded siger jeg med, Anne. Vi grundtviganere har altid klaret os selv.

Vi kunne det vi ville, når vi skulle! sa Jens Lavesen.

– De har dog altid været noget tilbage derovre! mente Anders Kristoffersen.

– Ja i et og alt! var Jens Lavesens svar.

Ellers kunne de heller ikke høre den retning til, sa Anne. Det er jo ligesom den retning hørte en hel anden tid til.

Hun lagde sit sytøj fra sig på bordet og så drømmende ud med et ejendommeligt lyttende udtryk, som om der stadig lød begejstrede ord. Dette udtryk så Beendt og huskede, at han kendte det så godt hos hende og andre kvinder i deres kreds. Og han syntes han forstod det. Dette at de længtes efter noget fjærnere, stadig fjærnere. Han tænkte på, om hans mor alligevel ikke skulle have lyst til at komme til basaren i Huleby.

Jeg ville godt over og se, hvordan de bar sig ad til den missionsfest, ytrede han.

Hahaha! lo Anders Kristoffersen. Hør til ungdommen.

Nej holdt, sa Jørgen. Før ville jeg gå på kroen.

Ingen af delene vil jeg råde jer til! smilede Jens Lavesen.

Nej, fuldførte Anne, lad os blive ved det vi har. Det er kønt og godt. Men lad os så heller ikke glemme, at der *kan* osse være noget godt hos den anden retning, selvom vi ikke har så let ved at få øje på det.

Ja ja, Anne, det er osse så rigtigt. Du ser jo så sundt på al ting! sa Anders Kristoffersen og smilede varmt. Han havde ikke glemt den tid, Anne var pige, og før hun blev kærest med Jens, da hun gik til dans med Anders … hun var osse så rar at tale med nu hun blev ældre …

Anders Kristoffersen ville til at gå. Men han skulle blive og spise til aften. Anne rejste sig for at dække bord. Idetsamme svajede et purungt pigebarn ind ad døren.

Goddag Gærtrud, nu kan du såmænd hjælpe mig at dække bord, sa Anne. Vor pige har fri. Gærtrud lo, som om det var det morsomste hun havde hørt. Der var flugt over hende. Bordet blev hurtigt dækket. Da de havde sat sig tilbords, sa Jørgen: Hør, Gærtrud, vil du ikke med til missionsfest i Huleby på søndag?

Jo, vi kan godt følges ad! lo hun.

Nej, du kommer til at følges med Beendt, for han vil derover. Og I to almanakbørn har jo altid gået på den værste. – – – Kan du huske, da I spillede Adam og Eva nede i grusgraven?

Jørgens stemme lød så hånlig, at Gærtrud så ned. Men Beendt så op.

Vi kunne følges ad, Gærtrud, for at se om det osse passer, at de derovre står sålangt tilbage for os her?

Nej, når det er sådan, skal jeg ikke med! svarede hun alvorligt, ligesom hun havde tænkt alvorligt over det.

Det kunne ellers være morsomt nok, sa Beendt, hvis de nu stod meget langt tilbage, så vi rigtig kunne blive glade for os selv.

Jeg vil hellere med til noget der er kønt, sa hun med grådvarm stemme.

Så gled samtalen over på valgmenigheden.

Men om aftenen da Beendt bød farvel, sa hans far dæmpet og halvt spøgende: Pas nu på Beendt, at ikke de tar dig derovre. For du er osse lisom lidt tilbage.

Ja! svarede Beendt. Han følte at han svarede Ja til det hele.

Nu stod det fast, at han ville derover.

Da han gik hjem ad markvejen til Skavegården, mens blæsten stilnede og tusmørket blandede sig med Rørmosens tåger,

tænkte han om igen.

Hvorfor skulle han egentlig gå til missionsmøde og stille sig i modstrid både her og dær. Hvorfor ikke hellere stille sig som de gamle krævede og være skikkelig og have det godt i sin barndoms kreds. Det var som en hvile at tænke sådan, og det var så let at være sådan – men det stod alligevel for ham som rent umuligt. Han kunne ikke gå i deres spor.

Da han kom til Skavedyssen lænede han sig op imod den og så ud over Rørmosen. Han kunne skimte halvejs over.

Det var ligesom han mærkede, at stenen, som han støttede ryggen imod, ville puffe ham frem.

Kunne han møde noget lysende derovre i den fjærnheds tro.

Det syntes ham, at han færdedes til dagligt i noget tidsfjærnt usikkert tåget her hvor han var hjemme. Det tågede klaredes ikke i Flaksted tro. Kunne det klares i Huleby tro?

Han følte en sær trang i sig til at sprænge kredsen.

– Stenen isnede hans ryg. Dens kulde gik helt ind i hans sjæl, og hans mod blev koldt. Han turde.

Stod han ene her i mørket ved dyssen og drømte om fjærne tider, så turde han vel osse gå ene ind i tiden og kende dens magter!

7

Det var ved majdagstid den store missionsbasar skulle være i Huleby. Der havde længe gået ry af alle de gaver, som var skænket hertil rundt omkring fra – undtagen fra Flaksted: Dær kom næsten ingenting.

Det var en søndag. Beendt ville gå til Huleby istedenfor hjem til sine forældre.

Men det undrede ham, at farbror Erik og Mette også tog kisteklæderne og ikke søndagstøjet på – han spurgte, hvor de skulle hen.

Å, vi skal en lille vending over til Huleby! sa farbror Erik.

– Dette var jo lige imod den grundtvigske lære. Hvad ville far sige til, at farbror gik til missionsmøde. For det tydede noget. En dreng som Beendt selv – det sa ingenting, heldigvis! –

Farbror Erik smilede, han kunne se Beendts tanker: Flaksted og Huleby har før gået sammen! sa han stille.

Så gik farbror Erik og Mette. – Jamen, hun var jo osse født derovre! Da Beendt var færdig med at fodre kvæget, gik han bagefter.

– Det var en styrtendes bunke folk der stilede efter Huleby. Kørende, ridende og gående, humplende, vrikkende og vraltende ad alle veje og markstier i det halve herred – undtagen fra Flaksted. For dær fulgte de med tiden, og de skulle ikke ha noget af vankundigheden fra Huleby. Men der var nok, som havde mod på den. Det var som et helt marked at se.

Inde i missionshuset var alle pladser optaget. Beendt måtte med mange andre stå udenfor og lytte til talerne:

omvendelsesjammer og råb til Jesus. Man kunne tænke sig, at der taltes til grumme hedninger, og at kristendommen netop nu skulle indføres, hvad der vistnok osse var meningen.

Folk sad med stive andægtige miner derinde – ikke lyttende, løftede som i Flaksted nye kirke, men tunge og bøjede, ligesom de var dømt til at sidde stille og høre, hvad de i forvejen godt kendte og havde hørt tusinde gange før.

Beendt var tilfreds med, at han ikke var kommet ind i salen og sad lænket ved talerstolen. Her udenfor var han så nogenledes fri og kunne følge det hele og rende, om han ville.

Det var svært, hvor talerne tog påvej derinde og våndede sig, som de var i nød. – Kjærre Hærre Jesus! lød det gang efter gang. Og så blev der sunget så langsomt og drævende som tiden sletikke var til for dem, og de aldrig skulle blive færdige og komme ud i den lyse dag.

Det nåedes dog omsider. Så kom de ud allesammen og gav sig til at vandre rundt og efterse salgsboderne, der var opstillet i missionshusets have. Der var tillige både lotteri, om en kalv, en gris og nogle høns, og så lykkepose, hvor man jog armen ned og greb lykken for ti øre.

Der var en summen og susen af helligt halvthviskende stemmer. Enkelte talte højt, de gik og gjaldt for førende, men de måtte stadig hen at spørge nogle små tavse duknakkede Hulebyboelsmænd til råds. For det var disse små tavse, der havde indført kristendommen i Huleby.

Den tavseste var Lars Thygesen, en lille bred mand med et glatbarberet ansigt, der var tillukket af rynker og furer. Han talte mest med øjnene, der lå dybt under tykke bryn. Såre sindigt og velovervejet skred han frem og hilste kort og alvorligt

på mange. Beendt vidste, at hans far og Lars Thygesen i deres ungdom havde haft tro tilsammen, men det var jo længst forbi – og han undrede sig over, at det nogensinde kunne ha været. Så forskellige de to mænd var. Hans far den fremmelige og oplyste – Lars Thygesen, ja oplyst så han ikke ud, men klog! Det var nu alligevel nemt at se, de var noget tilbage her i Huleby, det mærkedes hele tiden, uden at man ligefrem kunne sige, hvori det lå.

Beendt stod stadigt på samme sted og så på, at folk gik rundt. De fleste kendte han eller vidste, hvor de hørte hen. Han så fra en til anden, til han kom i tanker om en han ikke havde talt med – i flere år var det vel, ja, det var knapt de kunne være rigtig kendt med hinanden nu? Men de var da noget nær lige gamle. Det var Lars Thygesens datter Ellen.

Så traf det sig som det skulle. Da han stod og ventede på hende, kom hun, rank og lidt bleg med det store lyse hår uden hat. Hendes grålige øjne så på ham. Og hun stod stille og tog hans hånd og svarede på hans hilsen.

Er du her? sa hun så, ligesom det undrede hende.

Ja, nu er det længe siden vi mødtes.

Hun smilede, et kønt smil der lagde sig om hendes ansigt, uden at ændre trækkene –

Det er vel næsten sålænge siden som fra dengang jeg vaskede blodet af dig, da I havde kriget i Rørmosen.

Han rødmede. For han syntes ikke som hun, at det var meget længe siden – det lå ham ikke så fjærnt.

Næj – siger han – jeg traf dig da osse til dyrskuet …

Ja, det er sandt, men da snakkede vi vist ikke sammen.

Er du hjemme hos din far endnu?

Ja, og du er vel hos din farbror?

Vi boer lige overfor hinanden, sa Beendt. På hver sin side af Rørmosen.

Kommer du herover til møde engang imellem? spurgte hun.

Beendt mærkede, at hun spurgte, om han ville, ikke om han havde været, for det vidste hun godt, at han var her for første gang.

Det ku da nemt ske! svarede han.

– Her er ynglingemøde om torsdagen. – Hun vendte sig og så efter nogen der gik forbi. – Farvel. Beendt. Hvis ikke vi ses mere i dag! – Så rakte hun ham hånden – det vege missionske håndtryk, som de havde i Huleby.

På torsdag, gentog Beendt og gengældte håndtrykket på grundtvigsk, så pigen sank i knæene. Det var flakstedsk.

Men hun smilte, idet hun skyndte sig ind i vrimlen.

– Da Beendt havde set sig lidt om på markedet og prøvet sin lykke, der kun strakte til en dårlig redekam i lykkeposen, vandrede han alene hjemad gennem Rørmosen under vibernes ængstede skrig.

Han hørte ingenting og følte ingenting. Han var så glad at han var ligeglad. På torsdag skulle han til missionsmøde igen i Huleby. Store Jens Lavesens søn fra Flaksted. Det rimede ikke. Men det var osse ligemeget. For nu var han voksen, eller nær ved det. Og han ville være som han ville, og hvis nogen sa noget, så ville han sige: jo, man kan osse blive ked af friskole. Men "ynglingemøde", hvad mon det var?

– Beendt sprang op på Skavedyssens hvælvede sten, satte sig dær og så ud over det tindrende land – hvor solen skinnede med vårens store blik – og hvor de sang i øster og sang i vester, i

Flaksted og Huleby, frem og tilbage – frem og tilbage, så loved de Gud i Flaksted herred.

Den største skuffelse havde Beendt den torsdag aften, han gik til ynglingemøde i Huleby.

Han gik derhen for at se på kønne piger, ærligt og redeligt, for Huleby piger var kønne, og en var den kønneste – – – og så var det karlemøde. Ynglingemøde som det kaldtes for at gøre det sødere. Men det ord fandtes ikke i Beendts sprog.

Beendt havde aldrig kunnet lide Huleby karle – fra de var drenge. Og nu gloede de på ham som på en neger.

Hvad ville han her? De tænkte vel som sandt var, at han kom ikke for Vorherres skyld, ikke alene da. Så stod der en af disse højrøstede og prækede. Han havde fået lov af de lavmælede at være prækekonge i aften.

Der var "pigemøde" lørdag aften, og det kunne karlene ikke komme med til. De måtte pænt vente udenfor missionshuset til pigerne kom, for at følge dem hjem. For piger blev også fulgt hjem i Huleby. Så fremmelige var de dog!

En tjenestekarl, der var født i Flaksted, satte Beendt ind i sagerne herovre. Da de skiltes, og Beendt gik hjemad, kom han til at tænke på, at der havde været to døre på Flaksted gamle kirke, men den nordre dør var tilmuret, og nu fortalte Kesten Kirkeværges, at det var for lindormens skyld, fordi ormen ringlede sig om kirken, at døren blev flyttet, men Beendt havde også hørt, at det i virkeligheden skulle være den gamle kvindedør, fra hin tid hvor kvinder og mænd ikke turde gå i kirke ad samme dør. Da den tid var forbi, blev døren som rimeligt var muret til. Det kunne være Missionen, der indførte

kristendommen og lavede to kirkedøre. Så kom grundtviganerne og lukkede den ene. Nu ville Missionen lukke den op igen. Karle for sig, piger for sig. Der skulle være to døre på Huleby missionshus. Det var sandt, at de var langt langt bagefter herovre, når ikke karle og piger måtte høre gudsord på samme tid.

I den disede forårsaften gik han hen ad stien, som førte forbi Lars Thygesens boelsted. Mens han gik og grublede og fantaserede, tænkte han osse på, at det vel var umuligt at træffe Ellen på den tid af døgnet.

Så sad hun der alligevel på en bænk indenfor havegærdet, han så hendes hvide hovedklæde bag buskene og hilste.

– Har du været til møde, Beendt?

Ja, det skal det vel kaldes, dette her ynglemøde eller hvad det er …?

Det er da osse ungdomsmøde.

Er det et ungdomsmøde, når der ingen piger er med?

Det kan vel være ligemeget.

Itte for min part.

Det havde jeg aldrig troet om dig!

Jeg havde heller aldrig troet om dig, at du bad mig til ungdomsmøde og så ikke kom selv.

Å, Beendt, du er tosset – sådan har jeg ikke sagt til dig.

Javel render jeg og tosser – men det er også både første og sidste gang jeg skal til – ynglemøde!

Hun havde rejst sig og stod ligefor ham bag gærdet med hænderne støttet mod gærdets sten. Hendes klare blik gik fast ind i hans.

Kanske du bliver omsindet!

Det hedder vel omvendt – herovre.

Ja, osse ded!

– I er ligegodt meget tilbage her i Huleby!

For jer i Flaksted? –!

Ja.

Hvormeget?

Beendt tav lidt og tænkte sig om: Å en fem seks hundrede år! – – – Men derfor kan jeg godt li dig alligevel!

Da lo hun helt overgivent.

Nej, gå hjem, dreng. Så er jeg meget for gammel til dig!

Idetsamme nikkede hun til ham og løb ind.

– – – Beendt stod lidt og holdt sig ved gærdet, hvor hun havde holdt. Så gik han hjemad og var glad. Han havde ikke noget at være glad for. Havde han ikke næsten friet og fået en kurv. Men hendes øjne og hendes stemme følte han som kærtegn, blev ved at føle dem. – Og han sang for sig selv.

– – – Da han havde sovet syntes han alligevel der måtte ske noget slemt. At Store Jens Lavesens Beendt rendte til missionsmøde i Huleby. – Var han blevet hellig? – Var det endda så vel! Men det var en pige han løb og strøg efter. Det skulle de snart få snuset op – og det var det værste. Når han kom hjem, ville hans mor spørge ham: Hvad var du i Huleby efter, Beendt. – Uha, han kunne ikke li at lyve, for han havde aldrig sluppet heldig fra det.

Men det gik meget bedre, end Beendt havde tænkt, for der var ingen som nævnede et ord til ham om det. Højere var det så ikke regnet.

Det blev ham umuligt at tie.

Jeg har da ellers vart derovre en gang siden! sa han en søndag, de sad hjemme i stuen hos hans forældre og læste kundgørelser i Folkebladet: Møde, om Gud vil, i Huleby missionshus – Søren Olsen fra Essinge taler.

Jørgen lo hånsk til Beendt. Jens Lavesen lo med, men tilføjede: Nåjaja, min dreng, du kunne gøre det der var værre!

– Da kom der en tvivl op i Beendt, en svar tvivl om grundtviganismens retfærdige sag. Kunne såmegen rimelighed osse være rigtig. Han følte sig helt flad af frisind.

Men nu vidste han, det var ikke noget samfundsomvæltende, han havde gjort, og siden gik han med stor sindsro – fraset en smule lønlig hjertebanken – til missionsmøde, når han kunne tænke, at Ellen var med.

– – – I førstningen de havde missionshuset var de slemme derovre til at skælde folk ud for vantro og spørge ud om, hvordan man havde det med Jesus. Men når der sådan pludselig blev spurgt: Hvordan har du det med Herren? hændte det, at synderen svarede: "Je hår ded bedre med hans tjener!" Det vil sige med sig selv, for vi er jo alle Herrens tjenere. Og så var den bødet af. I længden var det hellerikke heldigt at være altfor kras og nidkær. Det var ikke meningen at kyse skikkelige gamle koner fra missionshuset, hvor de udgjorde en fast kreds. Så måtte Guds ord falde en kende læmpeligt. Men da helvedspisken nu ikke knaldede ud i et træk gik der morskab i missionen. Den uomvendte ungdom, der findes i enhver by, gik på gaden om aftenen og skrålede en køn missionssang, der var let at lære, og som alle kunne være med på:

Vil du me-ed, vil du me-ed,
vil du me-ed, vil du me-ed,
vil du me-ed, ja så ko-om
til det himmelske land!

– og så forfra igen ligesåtit det skulle være.

Da var det sletikke kedeligt at komme i missionshuset. Der var en vis skjult komik, som virkede tiltalende på mange.

Det var noget andet i den første tid, da de trosvillige førtes ind i en mørk stue eller ned i kælderen og måtte bede knælende sammen med missionæren, indtil omvendelsen var fuldbyrdet. Det var ikke så livligt. Men selv dengang i den hedeste tid, da alle tilstedeværende efter mødet gav hverandre søster- og broderkys, og ingen ville kysse gamle Stine, fordi hun snusede – var det ikke idel alvor at gå til helligmøde. Senere da missionshuset byggedes ved de manges bidrag og blev taget i brug ved basar og store kollektindsamlinger, gik der ligefrem feststemning i det, sålænge den store hob kom til møde. De hellige var lige hellige, men det hindrede ikke, at udviklingen gik fra vækkelse til forlystelse.

Heri deltog Beendt både sommer og vinter. Der var kun en svipvej over Rørmosen. Efterhånds kom han bedre ud af det med Huleby karle, de kunne være noget stikne og tvære, men der var gode spilopmagere iblandt. Og igrunden var det morsommere at gå til møde i Huleby missionshus end i Flaksted forsamlingshus.

Lars Thygesens Ellen traf han stadig ved møderne, hende kom han knap så godt ud af det med. De drillede altid hinanden. Det var ligesom de begge to havde en særlig glæde

deri. Der var heller ikke andet for dem at gøre, de var endnu altfor unge til at blive rigtige kærester.

– – Der er mennesker med et utidssvarende sindelag – umoderne mennesker, som ikke "følger med". Der er mange af dem, selv på en gennemvakt egn. De søger til missionshuset, og de virker endnu mer modererende, når moderationen har fået fat.

Blandt disse søgende sjæle var Kesten Kirkeværges fra Flaksted. Hendes egen præst kunne, som enhver ved, sletikke præke, ingen kom og hørte på ham – så bliver Guds ord osse kedeligt. Og valgmenighedspræsten var så boglærd i sin tale. Men i missionshuset fik Kesten sin trang til et kraftigt, flydende gudsord for en tætpakket menighed tilfredsstillet. Desuden kunne hun bedre opbygges ved det skarpe, livfulde modsætningsforhold mellem Vorherre og Djævelen end ved den gudfaderkærlige nåde, som grundtviganismen bød på.

Beendt gik det omtrent ligeså. Forholdet til sin far kunne han ikke omsætte i religiøs fantasi, hvorimod helvedsflammerne lyste eventyrligt og dog så fjærnt, at Djævelen blot syntes en ond trold i eventyret, hvor de gode magter alligevel sejrede tilsidst.

Der var en almuetro, som Kesten Kirkeværges såvelsom Beendt og mange andre stadig droges imod. Den var enkel og stærk som elskov og lidelse. For den blev aldrig opfattet så asiatisk som missionæren tolkede den. Livsytringerne blev ikke udelukket i eventyret om Helvede.

En aften Beendt og Kesten fulgtes hjemad fra møde sa hun, ligesom for at finde aftenens udbytte: Hvad mener du så om de Huleby piger, Beendt?

Hvad sku je vel mene, andet end godt, svarede han dybsindigt.

Je ka kloges av, at du render itte herøver alene for at høre – vedblev Kesten. Jo, sågu, Beendt – sådan er ungdommen, de vil nok høre om synden, men de vil osse prøve hende. Og hvad skal vi vel sige – hvad sku ded vel helles blive til – det hele.

Beendt havde ikke nødig at svare herpå, og Kesten gik videre.

Hvikken af dem havde du så tænkt ded ska være eller ka blive?

Ded er vel god tid at tænke på ded.

Kesten lo så småt, medvidende som af fordums elskov: ded er et sandt ord, du siger, Beendt, men je tror dig illigevel itte. Du hænger itte etter moeren mer. – Jo, Kesten Kirkeværges hun ser sig for, hun lægger mærke til såmeget. Je ku smænd godt være spåkvinde – når itte ded var, at den slavs itte må være.

For en enkelt gangs skyld kan ded vel ingenting gøre? sa Beendt.

Ånej, vi bruger da ingen heksekunster med det – så jeg kan gærne sige dig, hvad jeg har set, at der ligger en mørk og en lys dame til dig, Beendt. Mørk og lys det er sådan i sindet, for ellers er de kanske nok lyse beggeto. Der er kun et lille stykke vej imellem dem – ja, og ded er sågu lige netop den vej, vi går på. Den ene – det er den lyse – hun går til gymnastik i forsamlingshuset, og den mørke går til pigemøde i missionshuset. Så ved du vel næsten, hvem jeg tænker på. Og jeg vil sige dig, Beendt, at kvindfolk kan råde meget. Ded ku hænds, at hende den lyse førte dig godt fremad, for hun er med tiden, hun er altid lige på almanakkens dato – men ded ku være, du fik en bedre hvile hos den anden, den mørke, hende du tænker mest på nu.

Ded står til dig sæl at dømme om, Beendt. Men der er kuns ded, je vil sige dig, for je er bange du ku glemme ded: Du kan kuns få den ene af dom. Ded må du huske på!

Kesten Kirkeværges lo igen så småt og medvidende.

– Kanske ingen af dem vil ha mig, når den tid kommer! svarede Beendt og fløjtede lidt.

Å, på ded søde lav – der er alletider flere siger ja end nej, sa Kesten.

Ja, men så siger vi, at hvem af dem det bliver, så skal du koge maden til brylluppet!

Da sukkede Kesten: Ja, hvis Vorherre vil, at je lever sålænge og beholder helbredden!

Vi kan itte råde over tiden, nej itte en eneste time!

Dertil. Så blev Kesten grebet af alvoren og sikrede sig skyndsomt Vorherres hjælp til den svære tid – omend hun havde skæmtet med alting øjeblikket før. Tanken om tidsskæbnen var Kesten Kirkeværges tro.

Her drejede hun om ad vejen til sin grønne kirkegård.

Beendt gik ensom ad markstien til Skavegården.

Sommeraftenens tåger steg rundtom ham. Det var stille, og enkelte lyde fra byen gjorde kun stilheden stærkere. Han gik som i en dyb drøm.

Det var somom han listede sig ind på livet. Han turde knapt træde hårdt på stien, hvor han gik.

8

Tålsomhed var fra gammel tid stærk i danske sindelag – tålmod en dyd hos kong Rolf og hans hirdmænd – og den gik lige lukt både gennem mission og grundtviganisme.

Da missionen skulle oplades for gammeldags enfold blev den tålsom – og da grundtviganismen skulle omfavne tiden og være moderne skete det samme.

Missionen måtte føre sin kamp imod tiden – imod synden, men synden var bare et stærkt ord for tiden og øjeblikket. Inde i mørket, udenfor tiden, måtte de dybe omvendelser foregå.

Grundtviganismen førte kampen for tidens skyld: for den religiøst-politiske magt over tidsstrømningerne.

Men de vældige kæmper blev spage med tiden. Det mærkedes af hvem der voksede op under deres tryk. Kæmperne blev spage, men ikke svage. Det var kun den gamle tålsomhed der sad dem i blodet. Kræfterne sad der osse.

Store Jens Lavesens drenge var vokset op i frihed, og friheden blev større og større, ikke blot efter deres alder, det mærkede de godt.

Det hed sig altid, at de skulle ha lov at more sig, for det havde ungdommen ret til, men "more sig på en sund og god måde". Ikke spille kort eller gå på kroen og ikke gærne gå til dans længer end til midnat, og så "gå pænt hjem". Men da det viste sig, at disse regler blev vanskelige at overholde – især Jørgen færdedes en del på dyrskuer og markeder – fik Store Jens Lavesen et nyt valgsprog. Da hed det: Jaja, jajada, når I endda ikke hitter på noget værre, børn.

Alligevel følte de sikkert, hvorlangt linen kunne losnes. Trods al frihed var de stadig under et mildt opdragende tryk, der virkede dæmpet, ligesom snigende, og navnlig var Beendt imod. Jørgen forstod bedre at passe sig til under trykket, skønt han var mest løssluppen kåd, når de kom ud.

Det hændte, at Beendt gik på kroen uden hensyn til om der var dyrskue, politisk møde eller andre rimelige årsager til at komme her. Og så var det vel noget af det værste han kunne gøre: sidde i denne åndløse kreds, slide i fedtede kort, drikke spiritus og bande. Især var det slemt at bande. Indre-Mission hængte papskilte op med: Al banden og sværgen frabedes, men i smug sa de "sandelig". Hos grundtviganerne var både skiltet og sværgen utænkelig.

Beendt gik tilkros for at gøre det værste der var.

Men hans far sa: Jaja, min dreng, pas på, jeg ved nok du passer på – og når endda ikke du hitter på noget værre.

Og Beendt passede virkelig på. Han kunne ikke andet. Hvordan skulle han hitte på noget værre? Den rene råhed havde grundtviganismen i stilhed gjort utænkelig for ham.

– Indre-Mission havde knapt nået det samme med sine børn. Trykket var vel mere hårdt, men mindre virkningsfuldt og opdragerlistigt. Beendt havde ovre i Huleby set såmeget af den "synd", der stadig taltes om, at han vidste, det var ikke det bare narreværk. Han var såvidt blevet omvendt, at de to kirkedøre ikke syntes ham helt uden mening – netop for lindormens skyld. Missionen, som krævede skyldfrihed, krævede mer end billigt og fik følgeret ikke så sjældent en del mindre. Opdragelse var ikke Missionens stærke side. Aldrig fulgte den tidens børn,

men hævdede blot en jernhård fortidig grum livsens lov, som det var så svært at følge.

Når Missionen læmpede sig efter tiden var det nølende, humplende og vigende, ikke som grundtviganismen sikkert glidende og sejrende.

Sådan havde Lars Thygesens Ellen en gang trodset frem, at hun fik lov til at gå til ungdomsmøde med dans i Flaksted. Hun havde endogså opnået tilladelse til at opholde sig i forsamlingshuset, mens der dansedes, men at hun selv skulle danse, det var umuligt for Gud.

Og hun dansede hellerikke, hun undskyldte sig med, at hun ikke kunne. Stille sad hun og så på de andre.

Da hun gik hjemad, fulgte Beendt med. Han havde hellerikke danset i aften. De trættedes om, hvad der var værst, enten at lyve eller at danse. Men hun holdt fast på, at det var sandt, hvad hun havde sagt: hun kunne ikke danse, når hun ikke måtte, og hvis det var Gud imod at hun gjorde det, men den grund havde hun lov til at holde for sig selv.

For første gang bad Beendt en pige om et kys. Det sa hun osse nej til, men hun lagde begge sine arme om hans hals og bad ham om at gå lige hjem herfra og ikke til dansen igen. Og det gjorde han.

Efterhånds som åndsmagterne voksede i folketal overtog Missionen for det meste kirken, eller var det kirken der overtog Missionen? Enten eller: folkerejsningen sejrede og sikrede sig den officielle tro. Når en præst kunne levendegøre Djævelen, og det kunne de fleste præster, var han hjemfalden til "folketroen".

Således overtog Missionen og kirken hinanden, og dermed slog de sig til ro.

Grundtviganerne byggede selv kirker, både fri- og valgmenighedskirker og tog sig desuden mangfoldige andre ting for.

Der var blandt andet især gymnastikken. "En sun sjæl i et sunt læjeme" blev et grundtvigsk moralbud. En trossætning at: "man har godt a et". Hvor i kirkerne altertavlen har plads kom i forsamlingshusene ribbevæggen til at stå. Her radbrækkedes karle og piger efter svensk system, når dagens gærning var endt. "Man har godt af det", blev der sagt, og ingen tvivlede. Det gav disciplin i rækkerne.

Da Jørgen havde været på højskole, blev han udlært delingsfører, og så satte han gang i gymnastikken derhjemme. Det vil sige, han agiterede blandt ungdommen og satte i scene, men den der trofast bar sagen frem var Gærtrud.

Purung kom hun ud og fik gymnastisk undervisning, for hun ville ikke være grundtvigsk sypige som hendes mor. Om sommeren var hun gymnastik- og håndgærningslærerinde på den nærmeste højskole, om vinteren ledede hun kvindegymnastik i forsamlingshuset hjemme, og når Jørgen som oftest var optaget af andet, tog hun også timer med karleholdet.

Ungdommen gik villigt til gymnastik. Det var egentlig kun Beendt der viste sig lidt vrangvillig.

Jeg vil sige dig, Beendt, sa Jørgen til ham, at det det gælder allermest om er at få rettet de krogede rygge. Det var mest det, jeg fik ud af at være på højskole – for alt det andet ved du, det kender vi jo nok. Men vi trænger til mere rankhed, du, og mere

frisind. Jeg har forresten købt nogle bøger der skal være meget frisindede – Brandes tror jeg han hedder – du kan gærne få dem først, jeg får dem ikke læst ligestraks – og så skal du melde dig til gymnastik, at du ikke skal gå og blive et kødhoved og en dødbider.

Og Jørgen svajede sin hule ryg og skød skuldrene op.

Jeg kan itte more mig over at blive kommenderet, svarede Beendt. Men jeg kan jo gærne gå lidt med for et syns skyld.

Det var Gærtrud der fik Beendt sådan med, at han ikke skulkede hveranden gang.

Du kan ikke slippe fri og få lov til at blive en drønnert, om du aldrig så gærne vil! sa hun til ham.

Og hendes lyse øjne strålede. Hendes røst var klar og fast, skolet i kommandoråben. Gærtrud havde fået noget frejdigt og myndigt over sig istedenfor det barnligt lattermilde i konfirmationsalderen. Når hun stod i gymnastikdragt med korte, vide benklæder og stramtsiddende trikottrøje var hun den frigjorte ånd. Kroppen smidig og stærk formerne, den flade ryg, de udglattede hofter og en løs barm under den stramme trøje blev nyskabte ved idrætten. Hun gjorde et stolt indtryk.

Det tilstræbt fribårne i pigernes gymnastik huede Beendt og stillede krav til ham og de andre karle om ikke at svigte sagen. Men der var noget ved pigernes gymnastik, de dybe knæbøjninger, knæløftninger og flere andre øvelser, som ikke svarede til hans blik for kvindeynde. Det skulle der nu ikke tages hensyn til, for "de havde godt a et", men ville han tænke sig Ellen i Gærtruds sted forekom det ham naturstridigt. Ellens myge lemmer lod sig ikke således tildanne.

Forårets gymnastikopvisning blev en af Flaksteds store fester. Der var ikke blot legemlig, men også åndelig pomp og pragt.

Langs væggene i forsamlingshuset sad de andægtige tilskuere, og ind ad døren marcherede de unge i gymnastikdragt. Karlene viste deres øvelser først. Siden kom pigerne. De gik salen rundt i takt nogle gange og sang. Takten og spændingen gav lidt åndenød, men det gjorde bare stemningen rigere og inderligheden mere dyb.

> Stræk din fod – puh – pu
> fremad, frem med frejdigt mod – puh – hu …
> Bort med alle vege drømme he he
> styr dit sind i troens tømme hå – å
> drik af livets solskins … strømme …
> til det … h … ildner i dit blod puh hu hu …

Når sangen i flere vers var sledet igennem, forevistes de forskellige, ikke kultiverede, kropvridninger, hvoraf der gik ry i vide kredse. Tilsidst fik ungdommen lov til at more sig et par timers tid på en køn og god måde med leg og dans.

Og til denne herrefærd var det Lars Thygesens Ellen fra Huleby havde trodset sig lov til at være med.

Hun sad dér alene, som den der var udenfor fremskridtets hærskare og egentlig sletikke hørte disse tider til, og stirrede med store dybe øjne på dem der frejdigt gav sig livet i vold. Hun droges imod dem med en vilje der var dem imod, og Beendt følte hendes sjæl som sin egen.

Samtidig med gymnastikken kom afholdssagen brat som et bygevejr og med en regn af nikkelstjerner over Flaksted herred.

Da blev meget brændevin hældt i rendestenen og kære flasker knust imod stenbro. Ødelagte hjem blev genoprettede, og drukkenbolte blev brave borgere. Velsignelsen groede tykt over det hele i den tid det dramatiske flaskespild varede.

Sære mennesker, Gud ved hvorfra de kom, kvindelige såvelsom mandlige, drog landet rundt og prækede i et væk om Kong Alkohol og strøede stjærner om sig. Folk greb ivrigt efter stjærnerne. Præster og degne, bønder og betlere, kvinder og børn gik alle i de dage med stjærner på.

Missionsfolkene afviste helst det hele. Det var nemlig ikke Guds rene ord der prækedes. Man regnede det ikke så nøje med en dram, det var dansen man var på vagt imod. For missionsfolkene drak ikke, men de ville så gærne danse lidt, hvis de kom hen et sted, hvor ingen kendte dem – de måtte netop værge sig mod dansen.

Grundtviganerne kunne ikke nøjes med kort at afvise, de måtte altid ta mere frugtbar stilling til en sag. Men der var nær blevet splittelse i menigheden. Enkelte af dr gamle, der endnu fyrigt holdt sig til Odin, Thor og trosordet, kvad en gammel vise om "frihed for Loke såvelsom for Thor". Til dem hørte Erik på Skavegården. Men det var den åndeligt afsides del af menigheden. Den fremskridtsduelige del – og deriblandt var med de første Store Jens Lavesen – tog sagen op og sa: Det er en god sag, vi arbejder for alt hvad der er godt efter vor overbevisning, vi vil ta den med – for vi kan sikkert bruge den.

Og når grundtviganerne siger "overbevisning", er det lige så kraftigt, som når missionsfolkene siger "Guds ord".

Afholdssagen blev med grundtviganernes kloge håndsrækning som en "i virkeligheden god sag", der blot ikke gavnede dem stort, ret hurtig gjort kedelig og tør. Flaskerne kom frem igen. Konerne skulle bruge brændevin til kakkelovnssværte. Stjærneregnen faldt igen, men dennegang faldt den til jorden. Drikkeriet var alligevel blevet hæmmet, og det regnedes snart for en skam at sidde på kroen, hvilket gavnede forsamlingshuset. Afholdssagen hævede sig ikke mere som et folkeligt livsspørgsmål der kunne overskygge de grundtvigske tanker, men sled sig langsomt frem mod det endemål, der skulle gøre den overflødig. I modsætning til andre folkelige rørelser var den en døgnflue i tid, den havde ingen fortid, og når dens krav var delvist opfyldt heller ingen fremtid. Sprunget ud fra engelsk og oversat som en missionsvise læmpede den sig fremad efter den gængse tekst: Vil du me-ed, vil du med …

Mens grundtviganismen groede stærk og bred, øgende sin magt ved at holde sin kærlige hånd over andre folkelige rejsninger. Sejrrigt hævdede den sig i alle tidsretningers følge.

Nu var både gymnastikken og afholdssagen sat hen i ungdomsbevægelsen, særlig egnet som let religiøs påvirkning ved konfirmationsalderen. Derudover gav menigheden sig ikke af med afholdssagens pilleri.

Jørgen sa af og til et par store ord om den. Gærtrud sørgede varmt for den. Beendt var som altid tvær. Men Gærtrud sørgede osse for ham.

Det er en skam af dig, du drikker, Beendt.

Drikker jeg?

Du sidder på kroen mellem alt udskud.

Man må dog kende folk her på egnen! undskyldte Beendt sig.

Gærtrud rystede på hovedet: Kan det være noget for en ung mand at søge sådant selskab. Her – tag min stjærne.

Hun fæstede den i hans frakkeopslag: Så, nu er du med i bevægelsen!

Beendt gik med stjærnen. Det var ikke let at komme udenom Gærtrud, når hun stod der som tidens barn.

Han gik med stjernen et par dage og længtes svært efter at finde sin trods igen.

En aften havde han held til at træffe Ellen ude i Rørmosen, hun var på vej til den grundtvigske sypige i Flaksted. Såmeget frisind havde hun nu trodset frem, at missionspigen kunne søge en grundtvigsk systue. Det var ingen ringe ting.

Beendt stillede sig op på stien for hende, pegede på sin stjærne i frakkeopslaget: Hvad siger du til sådan en?

Hun måtte stå stille, han spærrede stien.

Du kommer som en hel røver, Beendt!

Det er je osse – je går på rov efter alt "hvad der er godt" som de siger. Men hvad mener du om denneher – sidste ny. Vil du ha den?

Nej.

Skal jeg selv ha den?

Det skal du vel, siden du har fået den?

Hun gik udenom ham og videre. Beendt kunne se hun stred imod gråden.

Han gik nær ind til hende og tog hendes hånd, der hang slapt ned: Hvad er der, Ellen?

Hun knugede hans hånd og drog vejret dybt. De fulgtes lidt i tavshed. Så hviskede hun:

Der er såmeget vi skal og skal. Hvis det er sandt altsammen. Både det hos os og det hos jer …?

Ja, hvad så, Ellen?

Så ville jeg ønske, at jeg var død.

Han gik stille ved hendes side, men ville ikke slippe hendes hånd. Det var som noget klaredes for ham.

Når jeg bliver lidt ældre, vil jeg til at være fritænker! sa han pludseligt.

Hvis så du døde?

Så var det hele forbi.

Ja – gid det var så vel! svarede hun langsomt og højt.

Nu må du ikke følge med længer, Beendt.

Hendes øjne sa ham hvorfor. Et stort lykkeligt smil i hendes tunge blik.

Beendt blev stående og så efter hende. Da hun var borte, rev han sin afholdsstjærne af og kylede den fra sig. Men straks efter syntes han, det var dumt, han havde gjort og tænkte på at lede den op igen.

… Kunne ingen mennesker være ædru i afholdssagen? …

Skulle han for skams skyld hitte stjærnen igen?

Nej, han ville trodse alt det de havde bundet ham på ærmet og klappet ham på skuldrene i al hans tid.

Og skulle han nu kaste sine fædres tro bort, var det latterligt at lægge sig ned og lede efter en afholdsstjærne – den nyeste og fladeste tanke i hans kreds –

Men han havde ikke kraft til at trodse endnu, de ville le ad ham som en tosset dreng eller endnu mere: ynke Store Jens Lavesen for hans fortabte søn. Det skulle ikke ske. Så hellere købe en ny stjerne.

9

Allerede hos Søren Skov i friskolen havde Beendt hørt lidt om den nye litteratur, men ikke stort mere end at han lige vidste den var til, og den var fritænkerisk.

Der stod en gysen om den, en isnende frosttåge.

Men nu fik Beendt lyst til at vide, hvorledes man blev fritænker.

Jørgen, som altid var et fremmeligt barn, havde købt nogle nye bøger, men havde ikke nået at få skåret dem op. Det tog Beendt sig på.

De fleste af bøgerne handlede om kærlighed, men det var en kærlighed som Beendt hverken havde kendt eller følt, så han kom ofte kun halvt igennem dem, men nogle af bøgerne var der ingen kærlighed i, men kritik og foredrag, og dem var det sværest at følge med i, for skønt sproget jo var moderne, så mindede det Beendt om stilen i et bind prækener, oversat fra tysk, der engang blev forelæst i Huleby missionshus. Det lignede ihvertfald hverken Grundtvigs Sakso eller Barfods fortællinger af Danmarks historie. Meget var der at læse om store mænd fra fremmede lande, profeter ligesom i Bibelen, og de havde lidt ondt for deres frie tankers og ideers skyld.

Skulle man nødvendigvis ha ideer for at blive fritænker?

Og hvordan kunne disse ideer så formes efter Flaksted herred, som han nu engang var kommet til verden i.

Kunne han tænke helt frit om alting her: uden fortid og med en fremtid efter ideens program: blive fritænker på noget lignende som afholdssagen? –

Beendt lukkede bogen – og lagde den hen.

Han talte ikke om den til nogen, heller ikke til Ellen, skønt han tit tænkte på den. For han syntes ikke det kunne nytte at prøve at sætte disse tanker på det sprog han talte.

Skulle han være fritænker, så måtte han vist hellere lade som ingenting, blive ved det gamle og tvære ad det hele.

Om vinteren kom Beendt på højskole.

Han havde et stille håb om, at her ville der – som det ofte hed sig efter et foredrag – være et og andet han kunne "ta med sig hjem".

Men der mødte ham ikke noget særlig nyt. Det meste var jo Søren Skov i friskolen om igen. Folkelige foredrag havde han hørt umådelig mange af, og af sangene kunne han i forvejen de fleste.

Mandstugten var stræng. Elever blev bortvist fra skolen, hvis de gik på kroen. Stræng var afsondretheden fra omverdenen. Allerstrængest de to køns fuldstændige adskillelse som i Huleby missionshus.

Man fik vænne sig til det, når det skulle sådan være. Beendt mærkede snart, at han fik gavn af sin skolegang. Ikke at han lærte synderligt, for han var nærmest doven, ejheller følte han nogen vækkelse, dertil var alt for gammelkendt, men han fik nye indtryk af tidens åndsretninger og nye indblik i sin stammes politik.

Forstanderen, som var akademiker, fortalte i sine livsoplysende foredrag stundom noget fra sin studentertid, hvor han færdedes i hovedstadens kendte kredse, i de fineste huse og blandt de mest yderliggående lærde mænd og fritænkere.

Forstanderen var vistnok selv en meget lærd mand, havde rejst i udlandet og kendte alle bøger og mange lærde mænd, der næsten alle ligesom ulykkeligvis Bjørnstjerne Bjørnson havde brudt med troen. Men når han i svævende vendinger talte om disse kølige forstandsmennesker, som hjærtemennesker ikke helt kan følge, glemte han aldrig at fortælle om de "ædle fritænkere", som i dyb og lønlig ve savner deres barnetro, og om hvem vi tør sige med Ingemann: "Til samme himmel går vor gang adskilles end vort spor".

Beendt, som fra barnsben var grundtvigsk vant, forstod godt, at trangen til mødet hinsides ikke var nær så stor som til den nærmere politiske nytte herneden. I sin umættede fremskridtshunger samlede grundtviganismen såvidt muligt alt hvad der smagte af radikalisme og ny tids retninger for selv at følge med og sejre i tiden. Når grundtviganismen ikke ligefrem kunne overtage det nye, eller den for skams skyld i egne rækker måtte holde sig lidt tilbage, så nøjedes den med at stille sig forstående – og det ville omtrent sige det samme som at ta under armen.

Beendt så at det var klogt tænkt eller hvertfald rigtigt handlet uden at tænke. Og det gik op for ham, at grundtviganismen egentlig var politik mere end religion. Den enkeltes forhold til guddommen kom man nogenledes let over. Var vi Guds børn kunne vi være uartige i Jesu navn. Der var altid tilgivelse i Himlen for en grundtviganer – og Helvede er i sig selv en fuldstændig gold og upolitisk tanke.

Kunne man ikke godt være fritænker her? tænkte Beendt. Var det nødvendigt at gå over åen for at hente vand?

Nej. Han måtte sande, at der var ikke sted for gudløs tro i disse rækker, trods al velvilje mod de frie ånder fra Bjørnson og nedefter.

Grundtviganismen havde i Herrens mundsord, det levende ord, troesbekendelsen i dens strænghed, en usvigelig kirkelig tradition og i sit frisind for Loke såvelsom for Thor en klogt skuende fremtidsvilje. Med disse to: traditionsordet og frisindskravet ville grundtviganerne vinde Danmarks rige.

– – –

Da Beendt kom hjem fra højskolen, var han opfyldt af indtryk fra den grundtvigske politik. Det var langtfra, at der var præket politik på skolen, den var uskyldig i alt sligt – han havde ikke hørt et ord eller tænkt en tanke for den øjeblikkelige rigsdagsstilling. Højskolen, som talte for livet, var efter eget sigende så uendelig klosterfjærn fra al politisk lære. Men alt hvad Beendt havde modtaget her samlede sig i en politisk trang til at være med i åndsbrydningerne – i folkerejsningerne der formede samfundet.

Bare han kunne tro, – virkelig tro, som det var nødvendigt for at høre med og for at vinde sejren. Om ikke tro på Bibelen – det krævede højskoletanken ikke aldeles sikkert – så dog tro på den levende ånds udvikling, det levende ords magt.

Bare tro. Nu brød Beendt sig ikke mere om at være fritænker. Men nu var han det – mærkede han.

– – Beendt Skave, som var født få år efter den store høvdings død i halvfjerdserne, var vokset op med grundtviganismens udvikling, havde levet med den fra de glødende vennemøders og de strålende efterårsmøders tid, gået i friskole og gået gennem andelsbevægelsen, fulgt landbrugsteknikkens

fremskridt, maskinernes, ajlens og patentgødningens virkninger, ja, roedyrkningens og mejeridriftens religion. Ethver nyt fremskridt havde han set grundtviganerne tage som en Himmelens gave til det udvalgte folk. Centrifugemælk og margarine havde de lovprist i høje toner, og brugen deraf var – ligesom gymnastik og afholdsvæsen – halvvejs religiøst hævdet, navnlig overfor modstandere som Erik på Skavegården og enkelte andre.

Beendt Skave havde fulgt udviklingen fra myter til margarine.

Nu stod han ved margarinen.

Den var endogså trængt ind i Skavegården. Ingen kunne stå den imod, den skulle sejre – som selve grundtviganismen – for den var så billig og nærende.

– En fritænkerisk intelligensbevægelse strakte sig fra hovedstaden ud på landet gennem en moderne litteratur, der kendte folket sålidt som folket kendte den, de fleste havde knap hørt den nævne, men den var der, og Beendt vidste hvor han havde den: i politisk hemmeligt samvirke med den frisindede grundtviganisme. Der var ikke andet muligt, den vej lå fremskridtet for begge.

Beendt vidste osse, hvor han selv stod: langt langt fra myterne om Gud. Kunne han så bare tro på tidens smør, både det hellige lurmærkede af den højeste oplysning og det moralsk stemplede margarine.

– Erik Skave sa en dag de sad ved bordet: Ved du av, Beendt, at det du får itte er smør?

Jeg kan tænke, hvad det er, farbror. De siger det er fordom at ha noget imod det, og det skal være så sundt og renligt …

Ja, se vi skal jo hå alle de penge hjem fra mejeriet, som vi kan skrave sammen. For detteher lovpriste mejeribrug – det er nu itte så rentabelt som de råver op om. Der bliver itte råd til, at vi selv kan få smør. – Men ved du ellers, hvad det skal sige, Beendt. Jo det skal sige, at nu hår vi solgt vos med hud og hår til storhandelen. Vi er itte bønder mer og æder hvad der gror, hvor vi boer. Vi er sådan et slavs lagerforvaltere. Når vi lar være at tænke på det, så mærker vi det itte ret meget endnu. – Men hvad mon I unge vil gøre, når 1 kommer til – ja, gid det snart må ske, Beendt. Jeg bryder mig itte stort om at være mand i gården med denneher margarinedrift.

Farbror Erik sad vist og ventede på, at Beendt skulle sige noget, men Beendt slog øjnene ned og tav. Da de rejste sig fra bordet, gik han hastigt ud.

Tanken om at blive mand på Skavegården gjorde ham bange. Men hvad andet skulle han være. Det var jo den lige vej, sådan set. – Det var bare ikke så lige til som det så ud.

Der skulle kræfter til at tage bondegærningen op på den nye grund og at føre slægtsgården frem i tiden.

Der krævedes samfundskløgt – og tro! Netop det som Beendt vidste han manglede.

Han havde følt sig draget af den nyskabte husmandsbevægelse, der havde kæmpet sig frem i herredet og nu søgte at komme i trit med de moderne strømninger fra hovedstaden. –

Denne blanding af husmand og europæer var ikke så dårlig, og kunne grundtviganismen, som Beendt nu engang tilhørte, ta den … men det var rigtignok en stor mundfuld margarine på en gang. – – – Og så var der den nyeste socialtrosbekendelse fra

England: Georgismen. I grundtvigsk form kunne den muligen fange både husmænd og fritænkere?

"Et vindu i vest" var højskolens sidstnye træk: Europæisme vestfra sat op til europæisme sydfra …

– "For min lunge, for min tunge … edder og forgift!"

Når guds udvalgte folk i Flaksted herred kunne sejre i tiden ved at tro, tro fast og handle rigtigt med de åndelige varer – var der så håb om at Skavegården kunne rejses til sin gamle førende magt?

Det værste var, at Beendt ikke selv troede fast, som de gamle der sad og rugede over trosordet eller blot som de yngre der slog sig tiltåls med "det levende ord" i al almindelighed.

Men i deres tro slog de sig desværre osse tiltåls med at alt var såre godt. Når blot der var valgmenighed og foredragsforening.

Skal vi føre politik med de åndsretninger der bliver til på tryk, så er vi ude i det blå! sa Erik Skave. Og deri var han enig med Store Jens Lavesen.

Beendt havde set, at grundtviganismen ikke var sognegrænset i sin udvikling. Der måtte føres politik med alt hvad der kom indenfor rækkevidde – inden herredets grænser.

Men han følte de gamles våben, troen, sløvet i sin hånd.

– – – Beendt var alligevel nu i tyveårsalderen blevet en anderledes karl end nogen skulle ha tænkt ved hans konfirmation. Så udviklet og åndsbåren. En af de fremmeligste unge i valgmenigheden. Han havde rigtig haft gavn af sin højskoletid. Det var den almindelige mening i kredsen.

Store Jens Lavesen var ikke fri for at mene, Beendt burde gå den boglige vej. Skønt den sorte skole var en led ting for et grundtvigsk syn. Men hvis Beendt studerede til digter – det var

da ikke åndløst. Og Søren Skov sa, at der var ingen anden vej at gå for at blive, hvad han med stor ærefrygt udtalte: "en estetisk dannet mand". Søren Skov var måske selv blevet digter, hvis han ligesom de store digtere havde lært latin og var kommet på universitetet.

Valgmenighedspræsten fik øje på Beendt som en brugbar kraft blandt ungdommen og tilbød at læse sprog med ham. Engelsk … kanske en lille smule tysk, det gjaldt om at kunne sprog, hvis man ville blive til noget. Og en rejse til England var altid stærkt udviklende for unge landmænd.

Beendt tænkte over sagen. Drage ud for at komme hjem og nedsætte sig som foregangsmand. – Nej, stræber var han heller ikke.

Eller gå ind i et regelret lektiearbejde, ta en eksamen og hæve sig over standen …

Nu syntes han egentlig der var opdraget nok på ham. Og han længtes ikke bort fra sin stand, sålidt som fra sin egn.

Det eneste rette var vel at gøre sig rede til at overtage Skavegården.

Men at sætte sig for bordenden her og svare hver sit i enhver sag – det var han altfor famlende til.

Ikke blot manglede han den tro på Gud, uden hvilken ageren fattes grøde, men med troen svandt en egen iver i sindet, en del livsvilje. Og det gik nedad bakke med hans arbejdslyst. Han var ligesom kommet ud af trit med årsens tid. Stammede det også fra hans højskoleophold? Bondearbejdets jævne følgeorden, som var Skavegårdens ånd, faldt ham ikke let og naturlig mere. – Ingen andre mærkede noget til dette, men han følte, at han drev sig selv til arbejdet.

Gå som under grønne lind
til Vorherres glæde ind!

Det var den fromme lykkefølelse han savnede. For sådan skulle en bonde gå og pløje.

10

Den femte juni var der altid grundlovsfest i Flaksted. Med dårligt vejr kunne talerne holdes i forsamlingshuset, men var vejret godt så i grusgraven. Der var i de senere år jævnet huller og plantet træer, så grusgraven som en grøn dal mere lignende Edens have nu end da Beendt og Gærtrud opførte deres skabelsesspil for en halv snes år siden.

Det blev et rigtigt grundlovsfestvejr med varme, mild sol og blid stemning – grundtvigsk ungdom strakt på bløde skrænter og de ældre i trofaste klynger omkring talerstolen.

Højskolelærer Birkedal var første taler.

Han tolkede grundlovens sammenhæng med livets evige love. Folkets grundlov skulle formes til slægternes tarv efter livets evige love, som vi havde i vort bryst. Derfor skulle folkeånden højnes og styrkes i livsoplysning gennem det levende ord. For at kaste lys over disse tanker – der ikke klaredes ved indre sammenhæng – fremdrog han mange træk fra livet og historien. Det var et prægtigt foredrag.

Da han sluttede med ønsket om en lykkelig fremtid for det folkelige styre, sang man: "Er lyset for de lærde blot". Og der var et ophold inden den næste taler kom frem. Folk skulle ha lov til at hvile tankerne lidt og tale sammen.

Bagved en busk lå Beendt og Gærtrud. De havde søgt sammen den senere tid og drøftet grundtvigsk politik. Hun fulgte godt med i de forskellige rørelser og havde et frit syn på mange ting.

– Der var noget jeg skulle ha sagt til dig. Beendt! sa hun lidt tøvende og drejede hovedet om imod ham.

Ja, skynd dig så blot at få det sagt! mumlede han dovent.

Hun rejste sig op på albuen: Ved du hvad – jeg tror du har haft voldsom meget ud af dit højskoleophold!

Det var rart om man selv kunne mærke det?

Jo, du er blevet mere levende.

Synes du? svarede han og strakte sig.

Så tav de. Lidt efter sa hun:

Synes du ikke det var et udmærket foredrag, Birkedal holdt?

Ok jo – sådan noget har man aldrig hørt mage til!

Hun stak ham under næsen med et græsstrå: Vil du være skikkelig, dreng. – Så skal jeg sige dig, hvad jeg mener – – – at du kunne komme til at gøre det ligesågodt – eller bedre – hvis du ville – – – virkelig ville!

Hvad mener du med det? spurgte han og løftede hovedet lidt.

Hun rykkede sig nærmere til ham og sa med lav røst, så han netop kunne høre det:

Er det ikke den vej der ligger åben for dig, Beendt. – Ungdomsarbejdet, højskolelivet. Jeg har altid følt, at det er det, man er født til. Går det ikke dig ligesådan, når du virkelig går tilbunds i dig selv? Det står for mig som det er grundloven i os – hjertelivet i højskolens ånd. Føler du nogensinde noget så varmt og frit og lyst som her?

Hendes stemme skælvede svagt.

Som du siger, Gærtrud! svarede han stille. Det varmer! – Man er jo opfødt i det. – – – Men jeg er altid så fuld af tvivl – og spot imod mig selv – og særlig imod det i mig selv, det der er min egen ungdom.

Du skal bare gi dig over. Helt over. Blot én gang!

Ja – blot én gang! gentog han. –

I hans tanke lød det: Og følges med dig. Let, lyst, lykkeligt. Vi to almanakbørn.

Hun så ind i hans øjne: Tag på højskole igen i vinter. Søg videre uddannelse. – Lad os to vise, hvad vi kan. Vi er tidens børn.

… Så trådte pastor Barfod frem for at tale. Først sang de: "Udrundne er de gamle dage".

Gærtrud rejste sig halvt. Beendt blev liggende med halvlukte øjne. Derfor kunne han godt ha hørt efter. Han skimtede Gærtruds sko og hendes ankel, en fin spændstig fod, det smukkeste ved hende – og så hendes livlige øjne og svære mangefarvede grågultrødlige hår. Kæk og klog var hun – norsk gjente – og så frisk og fortrolig som da de var børn. Det havde en egen stemning nu.

– Finde sig selv – være lykkelig? Var det andet end at følge sin barndoms sti fremad i tiden, give sig hen i sit hjems ånd og tone? – Leve livet som det ligger for! Uden at se tilbage i Skavegårdens mulm.

Pastor Barfod talte. Det var om den reviderede grundlov, ikke "folkets moralske ret", men grundloven som vi nu havde den og som den var, i og for sig så udmærket brugbar. De oprivende kampe er det stundom lykkeligst at undgå og istedenfor drage mest mulig nytte ud af det forhåndenværende. Som Bjørnson sang: "Hvad du ævner kast av i det nærmeste krav". Når enhver af os gør sin gærning i hjem, skole og kirke vil grundloven af sig selv blive til folkets tarv, og den gave som er givet det danske

folk vil vi gøre os værdige til at eje, vise os modne til frihed og selvstyre …

Efter dette foredrag der var så tilpas klart og så vel kendt som det kunne være sang de:

"Et jævnt og muntert virksomt liv på jord:
som det jeg ville ej med kongers bytte.
Opklaret gang i ædle fædres spor
med lige værdighed i borg og hytte …"

– Beendt havde ligget og halvslumret. Da han fik sind til at slå øjnene op, så han Gærtrud sidde og synge.

Går du med hjem? sa hun da sangen var sluttet.

Gærtrud, sa han blødt. Jeg tror jeg er kommet galt ind i almanakken.

Ånej, Beendt, du er kommet ind i den sammen med mig.

Ja, under den reviderede grundlov.

… Blæse med grundloven, hviskede hun. Ingen af dem duer noget, sålænge de ikke gir kvinderne valgret. – Rejs dig nu op og følg med!

Ikke af stedet! sa han.

Så bliv liggende! svarede hun hårdt og sprang op.

– Jeg kan godt forstå, Beendt, at du gærer, og du tænker på at bryde ud – Gud ved hvad du vil – men det må du da kunne sige dig selv, at lykken finder du ikke udenfor vor egen lejr – udenfor højskolens kreds!

Hun vendte sig og gik hastigt efter de andre.

Han blev liggende og stirrede op i de gråhvide sommerskyer.

Lykken, mumlede han. Ja lykken. Men det er skæbnen jeg venter på!

– – – Da Beendt endelig fik sinde om at rejse sig, gik han ikke hjem til sin fars gård, skønt det var helligdag, og så plejede han altid at være hjemme. Han gik langsomt og ludende udad mod Skavegården.

– Hjemme sad de nu sammen med foredragsholderne og spiste til aften og samtalede, glædede sig i ånden, højskoleånden, ånden *efter* 64.

Derude gik farbror Erik og stampede stædigt for ånden fra 48.

Til forskel fra de fleste andre havde han flagstang ved sin gård og flaget hejst i dag.

Her gik Beendt og vidste knapt til hvilken side han skulle vende sig.

"Fremad er verdens vilde røst,
med damp og med vind til vinge.
Hjemad er hjertets milde trøst,
det hvisker så vart herinde."

Altid skulle en eller anden verslinje af den brogede sanghob, han var opfødt med, rinde ham i øret.

Hvor gik han hen?

Derhjemme var livligt og tidsfrisk – derude var tåget og trangt. Men Beendt gik nu ind på en vej, der ikke førte til nogen af stederne, men et andet steds hen, hvor der ikke skulle logres og lokkes hverken med den vilde røst eller den milde trøst – men hvor han følte han havde sin skæbne.

Han var nu midt ude i Rørmosen – og histovre lå Huleby, dær hvor de stred med synden. Men hvad var synden i Huleby? – Det hele, hverken mer eller mindre end tiden, som optog folk. Det sa de ikke ligefrem, men det var meningen. De sa såmeget

andet end det de mente, fordi det var så uendelig svært at få sagt netop det, som de ikke vidste af at de mente. De var alligevel de eneste, som turde trodse den almægtige tid …

… Huha, de var ikke gode at være iblandt – men der var én iblandt dem. han længtes efter – og havde længtes efter hele dagen uden at sige det til sig selv, også da han talte med Gærtrud og var ved at blive blød om hjærtet. Men nu ville han se Ellen og sige det til hende at sådan var det.

Da han kom til Lars Thygesens gård var det skumring. Han gik lige ind og spurgte efter Ellen.

Hvad har I to tilsammen? spurgte Lars Thygesen.

Ja, det var ded! lo Beendt frimodigt.

Du har helleritte nødig at være så nysgerrig, Lars! sa Katrine Lars Thygesens og smilede så småt. – Ded er vel noved I kan tå Herren med til?

Jeg tror itte der er noen synd ved ded, svarede Beendt.

Så kom Ellen ind. Skønt hans ærinde var usædvanligt, viste hun ingen undren sålidt som de andre. Hun fulgte ham udenfor, og de satte sig på bænken ved havegærdet.

Hvad er det vi skal snakke om, Beendt? sa hun.

… Der er såmeget, sa han. – – Præsten tilbød at læse engelsk og tysk med mig. Hvad synes du, Ellen?

Hun smilede – ligesom moderen: Ja, hvad skal jeg synes – til mig vil du vel hverken snakke engelsk eller tysk. – Tror du ellers du bliver klogere af det – så –.

Nej, det er sandt, Ellen. Skulle jeg komme til at tænke på hvad det hedder på engelsk, når jeg snakker med dig – – – det ville være ledt!

Var det ded, du ville spørge mig om?

Der er såmeget andet, Ellen. – – – Sig mig hvad jeg skal, når jeg har ingensteds hjemme?

Det er det værste, du kan spørge mig om, Beendt – for sådan må jeg osse spørge mig selv!

Han tog efter hendes hånd, hun gav ham den.

Jeg tror på ingenting! sa han mat.

Gjorde jeg bare det. Jeg tror på det hele! svarede hun vredt. – Og det er mig så bittert ondt altsammen!

Hendes stemme skjalv – og hendes ryg. Han lagde sin arm om hende og drog hende ind til sig.

Ellen, hviskede han, jeg kom kun herover for at se dig – og høre dig – og holde dig fast. Ene og alene for det.

Hun lagde sine hænder om hans hals.

Det er vor skæbne, Beendt.

I hinandens favn sad de længe stille.

Da hun kyssede ham og rejste sig, sa han: Går du ind, Ellen?

Nej, svarede hun med en stemme som tyst latter: jeg skal ikke ind og bees over i aften. Nu følger jeg dig ud over mosen.

Så gik de bort fra gården og ud i Rørmosens grå sommernatståger.

Med armen om hendes liv syntes det ham, at han vandrede ud af tiden og ind i deres fælles skæbnes dybe old.

Oppe over mosens lave tågeslør stod Flakstedåsens skarpe linje med en tyk knude: Skavedyssen.

11

Jørgen trak sig fri på sessionen. Til gengæld blev Beendt taget til soldat, frit indsendt med banen til Sølvgadens kaserne og underkastet de pinsler der her særlig er udtænkt for bønderdrenge. Han måtte gå i uniform og trit, gøre honnør og eksersits, altsammen bondedrengen mer end alle andre modbydeligt. Derfor blev de andre osse såvidt muligt fritaget – endnu var det fortrinsvis bonden der måtte springe soldat.

På hele Sølvgadens kaserne fandtes der med enkelte undtagelser kun almuefolk.

Men det kendtes aldrig på dem, hvor lede de var ved det hele.

Og Beendt var munter og stærk som sine fæller. Enige udtalte de gærne, at arbejdet her var ingenting mod arbejdet derhjemme. De pralede og sa, at her havde de det så godt, at de aldrig kunne få det bedre. Som der stod i en gammel soldatervise:

> "Frisk op, I kammerater, som udi tjensten er,
> kom lad os lystig være, den tid, vi ligger her.
> Den tid vi her skal ligge i et halvandet år,
> det må en karl ej regne, den tid jo hastig går."

Bondedrengen skjulte hvad han døjede og brød aldrig ud i klager. Det var hans ære fra gamle tider, at han kunne ikke knuses. For hvis han kunne, gjaldt det ikke blot hans, men stammens liv. Det var med dyb afsky han så eller følte udmattelse. Mens tørsten brændte hans hals og fodsålerne sledes i blodige flænger, fulgte han sit kompagni, aldrig

svigtende, nødigst af alting ensom og kuet ladt tilbage i en landevejsgrøft. Nej med, alletider med i flokken som en karl.

Men honnør lærte han sjælden rigtig, og den militære anstands regler gik ham ingensinde i blodet, som de skulle, og sine overordnedes løjerlige navne, der ikke endte på sen, havde han mærkelig svært ved at huske. Hvad kom den verden ham ved? Han foragtede den i sit inderste, bondeplageriet. Men han udviste det ikke, han var en pligttro soldat. Thi et brud med militarismen kunne skade ikke denne, men landet selv, markerne, gårdene, folkene i landet. Og bondedrengen holdt ud som altid. Han var karl! For han skulle være det.

Sådan lærte Beendt soldaterlivet at kende, og der var noget ved det, han nød i højere grad end de fleste.

Her var der ingen som tog sig af hans sjæl. For første gang stod han på et sted, hvor hans personlige moral var fuldkommen ligegyldig. Det ændrede ikke hans færd, men han følte det velgørende frit at være løst fra al opdragende lumsk bagtanke hos sine foresatte. Til gengæld havde han så livets mest åndløse lære, eksersits, at trækkes med. En to tre fire en to tre fire – i timevis.

Det var et håndværk han lærte, og hans overordnede var håndværksmestre, der ikke kymrede sig om andet end at få arbejdet udført. Arbejdet var trældom, unyttigt i øjeblikket, uden fortid og uden fremtid for menig mand. Krigskunstens historie kom ikke soldaten ved, og fremtidsmål havde han bedst af ikke at kende. –

I soldatertiden skete det kun enkelte gange, at der blev givet et udsyn, når bataillonen var samlet og fanen førtes frem.

En gammel fane, hvoraf der kun hang nogle blegede stumper og flagrede om stangen.

Men der mumledes mellem soldaterne, at fanen havde været med både i 48 og 64. Sådan var den flænget og flosset af krigens kugler. Derfor var den mere end en ny.

Når fanen førtes til midten i langsom sejlende skriden opad den brede front, havde Beendt en følelse, som han ikke kendte før: en stikkende hed strøm fra hårrødder til fodsål gennem rygraden. En strøm af liv og død og Danmark som den gamle fane førte med sig.

Dannebrog blev synlig som en kendsgerning her. Hjemme var flaget et digt – det var fejlen hjemme. De sang om såmeget, som de ikke vidste hvad var: Fædreland, modersmål, Dannebrog og folkeånd – store ord, tågeord i oplyst tale.

Her var flaget som talte selv.

Nu havde Beendt ikke mere at lære som soldat.

– – Den dag bønderdrengene hjemsendtes og der lød det løsende ord over de bondeklædte rækker: "Som civil, træd af!" var de lykkeligere end nogensinde. I en jubel af frihed og kræfter spredtes de ud over landet, der var dejligt som aldrig før, rigt på liv og gavnlig gærning at tage til.

Beendt nåede herredet, hvor han hørte hjemme, og da han vandrede mod Flaksted by kom han i følge med "en af dem fra 64", den gamle spillemand og maler Rasmus Musikker, forhen bedemand til gilder, mens Kesten Kirkeværges var kogekone, og nu leder af sommerens skovballer og vinterens krostuedans.

Velkommen tebages, Beendt! sa han. Nå, er du nu fære med at tjene kongen for denne gang. Ja, ded hår I Faen flintre mæ godt av, I kåle. Der er noget at lære ved ded. Jovist så, Beendt,

når vi skal sige som det er: I lærer mere derinde end I lærer på ti højskoler.

Ja, vi lærer kanske ded vi itte lærer på højskolen! svarede Beendt. Det kan du ha ret i!

Vel har je ret, sa den gamle. For je hår væt med ied. Når in af desse venstremænd vil præke for mig, så svarer je ham og siger: Du sku væt med på Dybbøl, din drabant! – Ved du hvad, Beendt – han ka'tte svåre et eneste ord te ed. Så er vi færed med at snakke om ded.

Men hvordan kan det nu være, Rasmus, sa Beendt, at i dav er jeg så glad som jeg næsten aldrig før har væt, for at jeg er sluppet fri, men den dav vi skulle rejse fra højskolen, da var jeg så trykket og ked af det – og der var mange der græd. Så må højskolen da ligegodt være den bedste!

Ded er itte godt, når kåle græder! svarede Rasmus Musikker. For hvad skal så kvindfolkene sige. Skal de vræle højere endnu. Nei, kåle ska'tte græde. Men de skal stå ret og gå i trit, Faen flintre mæ. Så skal vi nok få Sønderjylland igen!!

Så vil je itte med længer, for her boer je. Farvel, Beendt.

Farvel Rasmus og tak for følgeskabet!

Nu havde Beendt kun få skridt til sin fars gård.

De sad ved bordet og spiste, da han kom ind. Han kunne se de blev glade for ham. Det gjorde ham varm og nær til gråden, men som en karl tvang han den tilbage. Han fik sæde ved bordet mellem sin far og Jørgen.

Det var da godt, du fik det overstået, sa faeren.

Og vi har dig rask og sund igen! – Moderen strøg ham over håret: Jeg synes, du er blevet så bred over skuldrene.

Hvordan er det? spurgte Jørgen. Du skal vel ind endnu to gange, på manør? Det var kedeligt, at de ikke havde brug for officerer, da jeg var på session, for ellers var jeg osse kommet ind.

Jens Lavesen lo af Jørgens gamle vittighed: Det var godt det samme. Jeg ville så nødigt se nogen af mine sønner som officerer. Det er uproduktivt arbejde!

Men så præst? sa Beendt.

Præst – ja, såmænd, det er det samme, men det er ligegodt noget andet.

Jeg kan ikke vide, sa moeren, om vi ikke bedre kunne klare os uden præster overfor Vorherre end uden officerer overfor tyskerne.

Beendt tænkte, at man kunne høre, hans moer i hendes ungdom havde hørt til Rasmus Musikkers menighed.

Hm! Jens Lavesen rejste sig og tog sin kasket. Ja, ded kan I nu snakke videre om, hvis det passer jer – jeg går op i Brugsen. Velbekomme!

Lidt efter gik Beendt ud til Skavegården.

På vejen kiggede han ind over kirkegårdsmuren. Ja, Kesten Kirkeværges var hvor hun skulle være. Han sprang ind ad lågen og hen imod hende.

Næ–ej! Ih, du fredsens kom krivendes på en gærdestaver! råbte Kesten, hævede de stive arme så højt hun kunne få dem og klaskede derpå hænderne ned mod sine knæ i en mægtig latter.

Nu har je dov alder kendt ma-a i menne levedave. Æed dæ Bændt!

Og Beendt lo, og Kesten lo videre, og de skræppede i munden på hinanden.

Ded æ lisom je blev et helt hålt hunnerår yngre, Bændt, når je ser på dæ – og når je tænker på, dengang du vå en lillebitte kål og gik og snakkede med mig herinde.

Ja, ded er da ellers itte halvtreds år siden endnu, Kesten! drillede Beendt.

Nå – nej, je sludderhoved – men ded er osse ligemeget, for je er sågu de halvfjerde snes illigevel. – Men la mæ nu se, Beendt, du kommer ind til mæ en af davene og lar mæ høre, hvordan du hår hat ded, og hvordan ded er gået dæ i tjenesten. Ded er ded je altidens hår savt, ded er så morsomt at høre, når de fortæller om, da de vå søldat. De der itte hår væt søldat, de hår itte noved at snakke om. – Nu skal je op og ringe, hun er lige ved at gå nør. Jaja. Ok Herregud dovheden. Tak for du så herind, Beendt, og la ded nu itte våre for længe, inden du kommer … je huer så godt, at de onge kåle ser ind til mæ – ha ha ha.

Hvornår bager du kage, Kesten.

I morgen den dav kaske!

Så kommer je – for din kage glemmer je alder!

Okjøsse ja – du har smænd edt manne ka'r hos mæ. – Kesten var gråden nær ved mindet. Men hun slog med nakken og lo: Hahaha – kors, hvor du ku ede, dreng! – Så humpede Kesten kirkeværges ind ad den lave tårndør og opad den snævre, skumle stentrappe. Hun skulle op at ringe solen ned.

– Da Beendt nåede ud til Skavedyssen lå den store sten ovenpå sine støtter mellem hvidtjørn og vintergrønt endnu som da han tog herfra. Det var et halvt år siden. – Åja, så havde den vist ligget der adskillige tusind gange den tid.

Farbror Erik og Mette tog imod ham. Mette stod i forstuen, og Erik kom henne fra laden. De tog ham i hånden og sa Velkommen hjem. Men det var som der slet ikke var sket noget, hverken for ham eller dem. Det var som når han i sine drengeår gik afby med en solgt kvie og kom hjem inden aften. Så ligetil det hele.

Da gik det først op for Beendt, at der sletikke var noget stort ved, at han nu stod her igen.

Han havde jo bare været lidt afby i gårdens ærinde – og nu var han kommet hjem til herredet.

Han kom netop til nadvertid, efter gammel skik. Nu bar Mette mælkegrødsfadet ind.

– Udad aftenen gik Beendt over Rørmosen. Ingen vidste noget om, hvad han og Ellen havde sammen, men hun vidste at han ville være her ved denne tid, og hun kom ham imøde ved sivskoven. Hun lagde igen sine arme på hans skuldre – ligesom den første gang – så på ham og drog ham ind i sit blik og smilte – og kastede sig hen i hans favn og græd.

De havde spurgt derhjemme, om hun var kærest med Beendt, siden hun såtit skrev breve, og det var vel til ham. Hun havde sagt ja. Så havde de jamret over hans vantro, og hun havde trodset – så hårdt havde hun trodset, at hun holdt med grundtviganerne og gik til ungdomsmøde i Flaksted. Men her så de osse skævt til hende. Hun havde været alene mod de andre – og været uden tro, hun ville ikke eje deres tro – og ingen haft at tale med – – om det så var den grundtvigske sypige gad hun knapt svare Ellen – og Gærtrud vidste ikke om hun skulle sige God dag.

Håhå! lo Beendt og nu lo Ellen med ham.

Men det allerværste er, at far og mor såmænd hellere end gærne vil ha dig til svigersøn, Beendt – fordi – ja bare fordi du er en gårdmandssøn og har udsigt til en gård – enten du så tror på Helvede eller ej. Ville de bare nægte os at få hinanden – skælde os ud – gøre os arveløse – det kunne vi le ad. Men de vil kun plage os – altid har de plaget os med deres tro. Og alle de andre vil plage os. Vi to kan ligeså godt straks gå hen og melde os ind i en af menighederne, for i dem begge får vi ikke lov til at være … vi får aldrig fred, Beendt.

Beendt forstod, at han nu var kommet i krigen. Men da der ikke skulle stå noget slag lige i øjeblikket, valgte han at sætte sig roligt ned på en bred sten mellem sivene og ta sin pige på skødet.

Hun lagde hovedet mod hans skulder og lyttede til sivenes rislen.

Hør hvor fint det siger, hviskede hun. – Gid vi kunne gemme os derinde, bort fra det hele – fra troen og fra tiden, Beendt!

Men det kan vi ikke, Ellen, svarede han og stirrede ud i Rørmosens tåger. Nej – for jeg er nu engang sat ind i almanakken.

12

Hvorfor skulle altid fremtiden ligge i krig med nutiden?

Det gik Beendt og grublede over. For han kendte at det var sådan. Alle vegne hvor han så, var det ikke anderledes. Og hos ham selv, syntes han, var det allerværst.

Man kunne læse i enhver avis, at de unge digtere ville digte forskelligt fra de ti år ældre, og de unge malere se alting på en ny måde, og de yngre politikere tage magten med vold fra de ældre. De unge bønder såede nyt frø. De unge kristne blev fritænkere eller noget ligesådan …

Der var krig mellem slægtleddene.

Fremtiden krigede med nutiden om fortiden. Hvad andet skulle der være at kæmpe om end udnyttelse af fortid. Der var ikke givet andet.

Men hvorfor skulle det være sådan? Beendt så det på bondevis. Hvad nyttede et vældigt brud med alt det ældre. Det var kun at bryde sin egen bane itu.

Om Beendt Skave nu rejste kættermeninger om Himmel og Helvede, kirke og skole, lov og ret mod hele Flaksted herred – så ville han være rykket op med rode af sin hjemstavns muld – som et grønt rugstrå der var rykket op og slængt hen over vejen, mens de andre strå stod og groede sig modne i solen.

Der var to åndsformer at kæmpe mod i Flaksted herred.

Den ene havde sin tro i fortid, i trosordets dybt tilbageskuede slægtskæde og i hedenoldsmyternes livslove – men sin vilje havde den rettet mod fremskridt i gryende tider.

Den anden havde sin tro ude i fremtiden, i den dybeste spænding for sejren mellem ondt og godt, Gud og verden, Himmel og Helvede på dommens dag – men sin vilje og hu havde den vendt fra fremskridtets verdslige ånd, nutiden, tilbage mod livets og fortidens tunge tanker, syndens dødsknugede viden.

– Skulle Beendt og Ellen tage kampen op mod begge, som deres vilje var til, så måtte de stride mod livslovene i sig selv og dø. Men kunne de gro i samme grund som deres fædre – kan hænde fandtes der da ældre love for liv og dybere muld at næres af.

– – Hen på efteråret fik Beendt og Ellen guldringe på og viste sig åbenlyst som kærestefolk.

Der blev i ret vide kredse talt om den sag, for en sag var det af en vis vægt. Men dem sagen kom ved, talte mindst muligt om den til fremmede.

Jaja, jaja, tillykke børn! sa Store Jens Lavesen, som om han mente: I kunne have gjort det der var værre. – Vi havde vel ikke tænkt det skulle ha blevet jer to, sa han, men vi vil nu ønske alt godt for jer. Og så må vi vel hertil sige som der står i sangen: "Atter det skilte bøjer sig sammen". Du kan hilse din far, Ellen, og sige de ord til ham fra mig av. Vi har jo forhen stået sammen om Guds ord på Treenighedens grund.

Det var et meget højtidsfuldt øjeblik, når Store Jens Lavesen nævnede Guds navn, det tog han ikke i munden til hverdag, og især var det næsten ængstende højt, når han nåede til Treenigheden. Så var der ikke mere at nævne.

Lars Thygesen var aldrig så kneben overfor Himlens Gud. Der var en svær jammer over Beendts mangel på udvist

gudfrygtighed. Ikke blot, at han var en født grundtviganer, men han skulle nok endda være en af de værste hedninger derovre, selvom han osse var kommet lidt i missionshuset – nu vidste de nok hvorfor han kom! Han havde aldrig vidnet om Frelseren. Han havde søgt Guds ord for syndighedens skyld.

– Det er kedeligt for jer, sa Ellen, at han ikke er en tjenestekarl, for så kunne I sånemt ha dømt ham til Helvede lige med det samme.

Ellen havde gjort sig hård, men hun talte i luften, de hørte hende ikke. Og Beendt tav ligeså hårdnakket, som de andre talte. Han viste sig blot. Og han var en gårdmandssøn og intet videre. Ville de ha ham til "svoger" [Note 10)], eller ville de ikke? – Jo, de ville nok. Så trøstede de ham og sig selv med, at Herren vel engang tog hårdt på ham og vendte ham om til sig. Og skulle det så være, at Beendt da ikke kendte Herrens vilje var det kun redeligt og ret, at han gik fortabt til den evige ild og pine. Den fremtid for deres datters mand og for hende med så de i møde uden at blinke – og uden at sminke. Feberglødende var deres trossyn, mens deres vilje i dybeste ro var bundet til jorden – og her blev Beendt budt velkommen med samt hans ventede gård, da de første hellige skrig havde lagt sig.

– Farbror Erik og Mette var som altid mindre højtidelige. De sa blot: Held og lykke. Pigen er god nok.

Jørgen kunne ikke dy sig for at drille lidt med den hellige pige fra Huleby. Og fra sin højskole mandede Gærtrud sig op til en varm følt lykønskning. Således faldt de alle tilføje i Flaksted og i Huleby.

– – –

Vinteren gik.

Da de skulle til at sætte plov i jorden, spurgte farbror Erik, hvornår Beendt og Ellen havde tænkt at gifte sig.

I kan komme, hvornår I vil, og overta jorden. Så går je og Mette på aftægt! tilbød farbror Erik

Beendt havde ventet spørgsmålet og frygtet det. Han svarede ikke stort til det og fik knap sagt Tak. De ville gi ham alt, hvad de ejede, og han tog ikke imod det.

Det var som han følte angst for at eje jord, og han tøvede med at fortælle Ellen om det gode tilbud, men tie med det burde han vel ikke. Så sa han som det var.

Vi kunne vist osse godt få mine forældres sted inden ret længe! svarede hun.

Det er bedre jord, sa han, og noget mindre, bedre at overkomme. Men så skal vi da hælde til missionen, ellers bliver vi vel hujet ud af Huleby.

Det kan blive galt nok, sa hun.

De gik med hinanden under armen ad landevejen, der førte bort fra byerne, efter købstaden. Det var en råkold forårsaften. Vinterødet lå endnu over markerne. Vinden suste langt borte fra i dybe fjærne støn.

Jeg kan ikke drive jord, sa han. Jeg kan vist ligeså godt først som sidst ta ind til købstaden – blive værtshusholder eller noget andet.

Huha, Beendt, svarede hun, og rykkede i hans arm. Nej, det passer ikke. Skulle du ikke kunne drive Skavegård, hvor du er opfødt og har hjemme. Det er jo dit sted!

Skulle være, sa han kort. Men er det ikke mere. For ser du, Ellen, det er anderledes med Skavegården end med de fleste andre gårde: den har sin egen stil. Sådan *skal* den drives. Men

det kan den ikke mere. Tiden er løbet fra den. Nu vil farbror Erik ha mig til at gøre det, han selv ikke kan. De gamle er ikke bange for at læsse tungere byrder på os end de selv har båret. Derfor kan vi vel sommetider ha ret til at gøre oprør.

Kan du ikke finde en ny stil, Beendt.

Der er vist ingen anden end den rigtige! sukkede han.

Så man vi købe os et sted – ikke. Det med købstaden tror du vel ikke selv på?

Nå-å! Han svarede ikke synderligt. De gik et stykke vej og tav. Ved åen vendte de om og gik tilbage. Pludselig knugede han hendes arm stærkt ind til sig.

Ellen, kan du ikke forstå det – det er ligesom man ikke kan drive jord, når man har mistet troen, den gamle tro. Nu skulle vi ilav med at så – og jeg tror på ingenting uden den nøgne jord. Så er det arbejde næsten ikke til at ha med at gøre – særlig hvis man skal gøre det på sin egen jord, det er som at skamskænde jorden ikke at tro på Gud.

Hun stod stille – tog ham om halsen og kyssede ham.

Beendt, vi finder nok en vej. Har jeg været bange for troen altid, skal jeg ikke være bange, nu vi er fri for den!

I den favreste forsommer blev Jørgen og Gærtrud pludselig enige om at gifte sig. Det kom bag på de fleste. De to sa, at det ikke kom bag på dem selv, for de havde hemmeligt været kærester så og så længe. Det var der måske ikke mange, som troede på. Jørgen og Gærtrud var ikke af løndom. Men alt var ellers som det skulle være, og Gærtrud stadsedes op med myrtekrans og slør i brudebly hovmod overfor visse andre piger

og koner, der påviseligt havde sat jomfrustanden overstyr for tidligt.

Kesten Kirkeværges blev ikke bedt som kogekone, hun var jo osse for gammel nu, men hun blev endikke bedt til at hjælpe i køkkenet ved det store gilde, for hun havde overfor Gærtrud ytret tvivl om myrtekransens almindelige beviskraft og derom sagt de gamle onde ord: "De bliver sågu ikke skudt alle der går i krig!" Kesten gik på bondevis ud fra, at de alle havde været i "krig" og var ligegode med eller uden slør og slank midje. Men det var ikke god tone i højskolens lejr. Og Gærtrud blev vred på Kesten.

Så blev der osse talt om, at Gærtrud som ingenting ejede knap var værdig til at gå ind til en stor gård. Men slig tale blev slået ned i de vaktes kreds. Når bare hun kunne blive en dygtig kone, og voldsom dygtig var hun, havde man værdien, som opvejede gamle dages medgift af sparekassebog og dyner. Værdier skulle der altid til ved et bryllup.

Brylluppet stod i Store Jens Lavesens gård, som Jørgen nu overtog, og det blev en stor kirkelig fest. Gærtrud havde talt lidt om borgerlig vielse efterfulgt af kirkelig velsignelse, men de opgav det og nøjedes med kirkens. Når det kom til stykket gik tidens børn ikke længere frem, end almanakken kunne holde. Jørgen og Gærtrud gled mildt og smilende ind i menighedens favn og var lykkelige efter det forældede ritual.

Deres lykke strålede over festen.

Taler og sange vekslede i det glade samvær. Det var vore gode og kønne sange: "Et jævnt og muntert virksomt liv" – og Bjørnsons: "Jeg kører frem gennem strålefryd" og mange andre. Overalt var der skær og stemning af hjærternes møde.

Da gæsterne drog hjem ved midnatstid – for det var ikke et gammeldags livsens gildes til den lyse morgen – stod Jørgen og Gærtrud ude på toften med hinanden om livet, omslynget af brudesløret, slanke og høje i den lyse sommernat og vinkede farvel.

Erik Skave og Mette, Beendt og Ellen fulgtes ad på hjemvejen.

Mette og Ellen gik og talte om brudegaverne. Såmange der var. Sølv og guld og porcelæn, skilderier, petroleumsapparater og kulkasser og rede penge.

Farbror Erik afbrød dem: Nu har min bror Jæens afstået sin gård – sig mæ så, hvorlænge je ska bie på afløsning?

Farbror, svarede Beendt. Det bedste du kan gøre os er at blive ved nogle år endnu. Du er jo sletikke gammel!

Nej, men je har med såmeget andet at gøre – ejendomsskylden og hesteassurancen.

Det er udflugter, sa Beendt. Du kan ta dig en bestyrer, hvis jeg engang rejser fra dig.

Bestyrer – er du tosset – går det ikke skævt nok endda?

Det bliver vist ikke bedre, skal jeg være alene om det.

Jamen, herregud, Beendt, de unge *skal* da afløse de gamle.

Hvis de kan! svarede Beendt. Men du ved godt farbror, at om osse gælden ikke er vokset os over hovedet endnu, kan vi ikke blive ved i den gamle stil. Og det er det I kræver!

Der lød et dybt suk, det var Mette.

De tav og gik hurtigere. Da de stod ved porten og gav Ellen hånden til farvel, sa Erik:

Har I tænkt på noget andet?

Vi har ingenting tænkt endnu, svarede Beendt. Lad os vente og se hvad tiden gir. Som det går kan det godt gå lidt længere, når udgifterne ikke bliver større.

I Guds navn! sukkede Mette for sig selv. Farbror Erik sa ingenting. De gik tavse indad porten. Beendt fulgte Ellen over Rørmosen. Tæt ind til hinanden vandrede de og tav. Nattetågerne blev kolde nu.

– Hvor de to var lykkelige, Jørgen og Gærtrud! sa Ellen dæmpet.

Ja, der er forskel, svarede Beendt.

Der er forskel på at gå ind til sin fars gård og på at gå ind til sine forfædres.

Så tav de igen.

– – –

Det gryede, da Beendt stod ved Skavedyssen og så ud over egnen. Alle farver brødes i nordøst. Lilla sank og blårød steg. Ildrød fulgte, gult skinnede igennem.

Mod nord stod skovene skummelt, og i vest lå Huleby mørk under tunge bakkedrag, der strakte sig om ad Landslev sogn. Men udover Essinge og Flaksted marker og længere bort ad Snærpe til var det som solen allerede lyste.

Det var Flaksted herred.

Nu vågnede de snart over det hele og stod op og stred videre hver for sit eje og tilsammen for alles. Troede og trællede alt det de orkede.

Men det var jo ikke sandt det de troede, og ikke klogt at de trællede – – der havde været en vækkelse engang, en folkerejsning for nye tanker. Ville der komme en rejsning pány?

Om Beendt Skave nu stod frem og sa det frit for alle. At der var ikke Gud og Himmel til. At der hverken var ret for store eller små i Flaksted herred. Så rejste de sig alle imod ham. Og ligevidt var de. Ikke imod dem, men med dem ville han stå frem. Og ikke for at sige sin tvivl og vise sin svaghed. Thi tvivl var svaghed i Flaksted herred. Der var skepsis nok og spot, men den blev aldrig hævdet som dogme.

Kunne han vise sin styrke og føre Skavegårdens gamle ånd ind i nye tider og i ny tro …

Når han slog sin næve mod dyssens store sten var det som en klang eller lyd svarede inde i den.

– Om han så skulle stride sig vej gennem alle de tiders mulm der gruede om Skavedysse – så ville han søge gammel lov og ny ret for Flaksted herred!

13

Der lå en gammel landevejskro ude ved åen, en stor rejselade lige op til vejen og en lav, stråtakt længe lidt tilbage. Det var Fævad kro. Til købstad og fra købstad skulle folk forbi den. Men nu kørte folk ikke såmeget til købstaden som før. Den lå jo udenherreds, og der var ikke langt til stationsbyen Essinge.

Fævad kro havde haft sin tid, da den rummede gæster i broget mangfoldighed: vadmelsbønder og hvergarnshusmænd, pjaltede håndværkssvende og lurvede sigøjnere, fiskehandlere, prangere, opkøbere, handelsrejsende, træhandlere, musefældemænd og lirekassemænd – alle enedes de som de bedst kunne og bænkedes ved samme langbord i Fævad kro, som var for det samme og for dem alle.

Det gik godt, sålænge de kom der alle, men da bønderne holdt op med at køre til købstaden jævnligt, blev der ingen rigtig skik på den løse hob, som stadig søgte kroen. Det gik vildt til nu – blev der sagt. Vel næppe videre end før. Men en lille lussing gav videre genlyd end et helt slagsmål forhen, da alt førtes indenfor en vis vedtagen bondesædvane, dengang der var næver både til at slå fra sig og holde måde og mandstugt i mylderet.

Gammel skik var afskaffet. Først og fremmest af vækkelsens børn, der gærne kørte kroen forbi, men osse af tidens børn der søgte stationsbyen istedenfor købstaden og endelig, sidst og bedst, af afholdssagen, som særlig kastede sig over de gamle landevejskroer for at komme over, hvor gærdet var lavest og modstanden mindst.

Det kom snart så vidt, at bedre folk ikke søgte Fævad kro, hvor de udsatte sig for at blive bænket sammen med en skærsliber og bagefter for at blive set skævt til af de retfærdige. Unge karle kunne endnu træffe at overtræde budet om at holde sig fra kroerne. Beendt havde gjort det nogle gange, halvvejs i smug – men det måtte tilsidst opgives, stemningen var for hårdt imod.

Egentlig havde vækkelsernes folk ikke noget tilovers for afholdssagen. Grundtvigs profetiske syn havde ikke opdaget denne livssag, og Vilh. Beck var nærmest den slags helliggørelse imod. Grundtviganerne ville nødig nægte sig noget, og missionen ville ikke nægte sig alt.

Alligevel sejrede afholdsfolkene over kroen, ikke ved egen magt og styrke, men ved de andres politik.

De to retninger: grundtviganismen og Indre Mission var oprindelig stået frem af én vækkelse, en folkerejsning der spaltedes, idet tidens strømninger udnyttedes på forskellig måde af typiske kræfter, hvoraf nogle samledes om Grundtvig og andre om Kierkegård, populariseret i Beck. Nu var der stadig, trods al modstriden, oprindelig drift hos de to retninger til at favnes pånyt, men da de ikke evnede det i klog politisk folkerejsning, langtmindre i en religiøs vækkelse, hittede de en moralsk og slog sig sammen i afholdssagen. Og når de ikke ligefrem skarevis meldte sig ind i foreningen mod drikkeriet, så stod de udenfor og støttede alligevel "en god sag". De gjorde det ikke ene af kærlighed til hinanden eller til en dem fremmed retning, men væsentlig af en endnu bedre grund.

De var aldrig helt uden klog politik. Så folkelige var de i deres gudsfrygt. Og mens de tilsyneladende stod i den stærkeste

modstrid til hinanden, havde de en fælles modstander, som de aldrig glemte. Det var al vækkelses fjende "den tredje retning", der i kirkelig henseende holdt sig til sognepræsten og i folkelig henseende – tvært imod al teologi – hævdede sin borg i Fævad kro, hvor folk mødtes med folk uden nogensomhelst slags vækkelse.

Da valgmenigheden og missionshuset slog sig sammen imod kroen, var kroen dødsdømt.

En skøn dag blev den "stemt ned": ved folkeafstemning nægtet spiritushandel. Og den var ikke heller for køn til at falde. I nogle år havde den ene vært tumlet ind og ud efter den anden. Skyet af sin egns folk og henvist til omstrejfende skumpelskud sank kroholdet år efter år dybere. De sidste værter havde prøvet at "modernisere" den gamle kro. Fællesbordet var smidt ud, ynkelige småborde og fedtede sofaer fyldte op i den "pæne" stue, og en særskilt "slyngelstue" var indrettet. Uslere kunne der ikke blive. Og endelig fik Fævad kro nådestødet.

Det var en sejr, og de der deltog i sejren nævnede sig med ære "afholds*folket*".

Nogle gode mænd fra egnen overtog kroens bygninger, satte dem på aktier og gjorde dem til afholdshjem. Både Store Jens Lavesen og Lars Thygesen var deriblandt. Da de søgte en afholdsvært, meldte der sig en, de ikke havde ventet og dårligt kunne sige Nej til. Det var Beendt.

– Kunne du dog ha lyst til det? sa Jens Lavesen.

Jeg synes det kunne være rart at blive enig med jer allesammen! svarede Beendt.

Du skulle nu alligevel tænke nærmere over det, min dreng! mente faeren.

Nej, I har tænkt for mig med detteher, sa Beendt. Jeg må være selvskreven.

Lars Thygesen gav osse sit ord med i lavet om den ting.

Hvis du mener, det er en god gærning at gå ind til, så vil jeg sige dig, at der er ingen der bliver salige på det vi har lavet her. Jessus kræver mer af os end ded!

Dertil havde Beendt ikke noget at svare.

– – –

Om efteråret gjorde Lars Thygesen sin datters bryllup, og hun blev gift med Store Jens Lavesens søn. Det var det første gilde, hvor grundtviganerne og Indre Missionsfolkene var lige stærke. Men Indremission stod på sin egen grund og blev den stærkeste tilslut.

Intet var ens ved gilder i Flaksted og Huleby. Så man bort fra den åndelige tale, så var maden mere gammeldags i Huleby. Og var kaffen her lidt stærkere end Flaksted "højskolekaffe" der fik ord for at holde sig rent idealistisk tynd, så var kagerne til gengæld ikke så gode som de flakstedske. Stemningen ved bordet i Flaksted var frisk og munter, rummelig uden at være løssluppen, i Huleby var gildesglæden ofte ved at overskride de trange grænser for al livslyst. Men det så nærmest ud som gråd, når latteren klemte.

Grundtviganerne gik villigt med til bordbønnen ved en sådan højtidelig lejlighed. De sang osse lydeligt med i en tung salme. Da måltidet var endt, prøvede man fra begge sider at indlede samtaler, og det lykkedes under stor gensidig imødekommenhed – skønt man fra begge sider stadig hørte skurrende toner i harmonien. Der blev båret over med både verdens tant og skinhelligt væsen ved det bryllupsgilde.

Om aftenen, da alt hidtil havde gået så glat, ville de unge more sig med nogle barnlige sanglege oppe i øverstestuen. Ængstelige blikke fulgte dem. Der skete dog længe intet, som måtte være Jesus imod. Men så forekom dette i en leg, at par om par skulle tage hinanden om livet og dreje rundt. Det sås straks. Op sprang den missionær, som altid under sådanne forhold er tilstede som Vorherres politi. Et øjeblik efter sad hele ungdommen om et bord med sangbogen for sig. Og missionæren stemte i med: Vil du me-ed, vil du med! …

Da rejste grundtviganerne sig og tog venlig afsked. Det blev almindeligt opbrud blandt gæsterne.

Bagefter de andre gik Beendt og Ellen alene ud til deres afholdshjem.

Da de havde tændt lys og stod i den nymalede fernisduftende gamle kro, tog han fat i hendes hænder og svingede rundt.

Hejsa, Ellen, her danser Flaksted og Huleby!

Søndagen efter brylluppet var Jørgen og Gærtrud henne at se til de nygifte. Dær havde de det hyggeligt sammen og drak kaffe af bryllupspostelinet i en lille pæn stue, hvor bryllupsskilderierne var hængt på væggene. Det var så rart at være gift, og de gav hverandre gode råd for livet over en lav sko.

Som jeg osse sa dig ligestraks, forklarede Jørgen, havde du gjort bedre i at ta gården og gi den et nyt sving – men den render jo ikke fra dig, håber vi, og når du bærer dig rigtig ad, kan du osse få noget ud af detteher. – Nej, ikke økonomisk, det får de mig aldrig til at tro, far mener det bliver en hel lille guldgrube, ha ha – men sådan på en anden måde, med folk, forstår du, kan det godt komme til at gavne dig.

Ja, det tror jeg osse, sa Gærtrud. Nu skal du sørge for nogle store møder – og se at få den ungdomsforening bedre organiseret.

Et stort efterårsmøde, ja! vedblev Jørgen. Og lidt oplæsning i vinter. Kanske dilettantforestilling. Noget der trækker folk til!

Du skal huske på, Missionen har osse aktier her, sa Beendt.

Det skal vel ikke hindre dig i at oparbejde stedet som midtpunkt for en hel del af hvad der rører sig.

Vi skal passe på ikke at dreje os formeget til en af siderne, mente Ellen. Vi kan alligevel ikke være dem hverken helt eller halvt tilpas, og samle begge retninger er helt umuligt. Nej, lad os være dem alle imod og lige til begge sider. Så går det vist bedst.

Hahaha, lo Jørgen. Ja, det er centrifugalkraften vi landmænd skal leve af. Det gir hvertfald frisk luft. Bare vi ikke selv ryger med en skønne dag. Hahaha.

Såmeget er vist, sa Beendt, at Fævad kro har altid hørt til "den tredje retning", om ikke de har været lige højkirkelige alle de der kom her. Det bliver vist heldigst vi holder den skure. Skønt vi vel alle ved, at hele dette krogilde blev gjort for at ødelægge "den tredje retning".

14

Fævad var blevet et hyggeligt sted for nygifte. Skænkestuen var dagligstue, og rejseladen blev næsten aldrig taget i brug.

Af gammel vane slog håndværkssvendene sig gerne ned ved kroen, men de lå udenfor på åbrinken og delte en pægl. Kom de ind var det ikke for at købe Kroneøl [Note 11)], men for at be om lidt til rejsen. Enlige handelsmænd kom og spiste deres medbragte mad og drak en kop kaffe og føjede sig afsted såsnart koppen var tømt. Unge karle sad sommetider om aftenen og spillede dam på afholdshjemmet. De var hellerikke trofaste gæster.

Fævads eneste trofaste var nogle gamle bønder, som mødte her den første og tredje onsdag i hver måned og holdt sparekassedag. De var altid kommet i Fævad kro. Ikke havde de lod eller del i afholdshjemmet, men de holdt sig til stedet, deres samlingssted.

Gamle Hans Annesen mødte altid først, han kom med pengene. Så stillede Lars Kressen og Jens Olen. Når klokken slog to og sparekassen åbnedes kom Niels Frederik med bøgerne, han var regnskabsfører.

Alle tog de plads om et langt bord i en lille stue ved siden af dagligstuen, bredte bøger og papirer ud og ventede.

Det var bønder af den gamle stil med polkahår og sorte halsbind, klædesfrakke og vadmelsbukser. Hvad der fandtes i Flaksted af højesteretsalvor og statsdiplomati det var her. Ingen frygtede for at overgive ejendom og hemmeligheder i de mænds værge. Det var så ligetil, at det ikke engang blev nævnet.

Hans Annesen var sognets rigeste mand. Lars Kressen var en klog mand. Og når han ikke sad i Rigsdagen var det fordi han havde stillet sig til højre. Jens Olen var af ældgammel Flakstedslægt, stivsindet, hårdsindet, stundom storsindet. At han sad her fulgte af sig selv. Niels Frederik var en yngre gårdmand og oplyst efter nutiden. Som en indrømmelse til denne havde han sæde i sparekassen.

Nu sad de så her og ventede på, at folk ville komme og låne eller sætte ind efter hver sine vilkår.

Folk kom ikke ligestraks.

De lar vente på sig, sa Beendt, han gik inde i dagligstuen, hvortil døren stod åben.

Ded ka de som de sæl vil! svarede Hans Annesen.

Vi hår tid til at bie på dom! sa Lars Kressen.

Der plejer kanske ikke at komme ret mange? spurgte Beendt, han kendte sletintet til denne sparekasseinstitution.

Der kommer vel de der har brug for sparekassen – og så er det noek! brummede Jens Olen.

– – – Nå! sa Niels Frederik og greb penneskaftet. – Nu kom den første, en gammel kone med fire kroner og halvtreds i halvårsrente og afdrag på lån i fast ejendom.

Efter hende stod en statshusmand med sammenskrabede halvthundrede kroner i rente af kautionslån.

Så kom en gammel husmand med femogtres kroner at sætte ind på bogen. – En lille tøs med penge knyttet ind i et lommetørklæde. – En tjenestepige der skulle ha nogle kroner på bogen. – En tre fire unge mænd der søgte lån.

Da der ikke var flere, kom en lille kroget bonde ind, han drog en tyk tegnebog op af inderlommen og lagde et par bundter

sedler hen for Hans Annesen. Sindigt blev sedlerne talt igennem. Syvtusinde! hviskede Hans Annesen. Manden nikkede. Da det var i orden, og han vendte sig, var der kommet et par lånsøgere ind. Han gav dem trofast næven til godav, tændte sin pibe og gik. Det var den slags folk sparekassen skulle stole på.

Dæmpet og i en egen afmålt tone foregik det hele. Ikke skyndsomt og ikke trægt. Samtalen over bordet var de korteste ord. Den der havde sin sag fremme oplukkede kun munden, når han blev spurgt, og de ventende turde sletingenting sige – mens de gamle bønder med krogede fingre prentede den sirligste skrift i sparekassens bøger.

Der var ikke blot højtidelighed, men højtid over dette. Drejede det sig mest om småsummer, fattigfolks spareskillinger eller knappe lån, så mærkedes det dog at der lå dybe værdier osse heri. Og ingensteds kendtes det bedre, hvad en gårds indskud egentlig var, end i Flaksted sparekasse.

… Der holdt en vogn udenfor med et par fiskemænd. Den ene sprang af og kom ind, han ville betale rentepenge både for sig selv og for den anden. Så viste det sig, at den andens rentepenge ikke var tilstrækkelige. Hans Annesen udtalte dette i et par ord med sin dybe dæmpede røst. Manden med pengene stod rådvild.

– Lad ham komme herind, ham derude! sa Niels Frederik.

Billedet var tydeligt: Synderen for skranken – rest for to kvartaler tyve kroner. Afdrag tyve kroner. Han har dem ikke heltud. Hellerikke dennegang. Han må bøje sig og blues for alle tilstedeværende, for han er fattig og skylder Gud og hvermand foruden sparekassen.

Men billedet hører ikke til i Flaksted sparekasse. Den er ingen bankforretning. Manden herude er en stodder, men alligevel en mand af egnen.

– Der har været et øjebliks tavshed efter Niels Frederiks ord. Nu løfter Hans Annesen hovedet og ser på manden: Du kan sige til Søren derude, at der manglede lidt, Per.

Ja, ded ska je nok!

Per retter sig og glider stille ud ad døren. Den næste mand træder frem. Niels Frederik skriver. De lader alle som ingenting.

Der er en lov i det hele her, men den er ikke sat på paragraffer. Sparekassen er lavet for småfolk. Det er bønder der har oprettet den – for mange år siden.

… Det undrede Beendt, at han aldrig havde hørt tale om det her foregik. Han vidste vel at der var en sparekasse, men den blev ikke nævnet i hans kreds.

Så undrede det ham osse, at folk altid havde papirerne i orden straks, når de kom for at låne. De fik pengene med det samme. Der var ingen spørgen om kautionister –?

Hvorledes fik alle disse småfolk deres lånsøgen fremmet?

Jo, sparekassen havde sin egen folkelige virkemåde udadtil. Det var en kendt sag, for alle kendte sparekassens gamle tillidsmand, Hans Hansen, men hvem tænkte vel egentlig over at han foretog sig noget nyttigt, endda noget samfundsnyttigt.

Hans Hansen havde i mange gode Herrens år aldrig gjort andet end færdes med folk, gået omkring og set til byens folk og andre byers folk og spillet et slav kort af og til. Han havde råd til det og lyst til det og ærinde allevegne.

Jo han var kendt nok. Når man så ham, den lille firskårne, aldrende mand med det sirlige mørke polkahår, finttegnede træk om et smil, hvori al sognets komik var samlet – med pibe, stok, halsbind og støvler – så vidste man, hvis man ellers tænkte over det – at han gik ikke netop sit eget, men sparekassens ærinde.

– Midt på sin vej bliver han standset af en mand, som ejer for lidt og derfor vil låne.

Jamen, ded ka du godt, siger Hans Hansen. Sparekassen har sku penge nok. Hvormange vil du hå? – Nåja, du har vel osse et par mand til at skrive for dig. Der skal være to for et syns skyld, men når blot den ene er go … Javelså ja, han er go nok, og den åen – nå, din bror – ja han er kuns med for selskavs skyld. Nu skal jeg så se at få snakket med dem. – Hvordan, henter du sæl pengene? – – Ded ka du osse blive fri for – jeg kommer velsate heromad en gang i næste uge, så skal jeg tå de penge med til dig. Jeg forsømmer itte noget med det, *men det gør du!*

Hans Hansen gik til kautionisterne og fik deres underskrifter og til sparekassen og hævede pengene og så ud til låneren, som herefter blot havde at svare renter og afdrag så nogenlunde.

For Hans Hansen, sognebonden, rigmanden, forsømte ikke noget med det, men arbejdsmanden havde brug for al sin arbejdstid og for al sin hvile, og samfundet havde brug for hans arbejde.

Den eneste gentjeneste folk kunne gøre Hans Hansen var at fortælle ham en rigtig god historie af dem der passerer i et sogn. Sådan en historie kunne Hans Hansen gøre til et kunstværk med sit smil og sit alvidende lune.

I sparekassens råd, der dannedes af gammeldags bønder, som førte sognepolitik og levede under herredsgrænse, var Hans Hansen den fødte leder udadtil. Hans ord var bindende i enhver lånesag, men man så ham sjældent ved sparekassens bord med bøgerne. Han skulle færdes med folk.

Det var så kendt, at det sletikke kunne nævnes.

… Hvad der allermest undrede Beendt i hans afholdshjem, var at disse gammeldags træge bønder, som ikke deltog i åndslivet og om hvem han aldrig havde hørt noget rosende, havde haft tanke for småfolk og udført det egentlig sociale arbejde for egnen.

Havde da ikke de vakte og åndsbårne udført noget tilsvarende eller endnu bedre?

Jo, de havde såmænd været rare ved deres egne og støttet købmænd, skræddere og skomagere af samme trosretning som de selv. Og Indre Missionsfolk havde især været rundelige givere til virkelig hellige trængende, ligesom osse grundtviganerne understøttede fattige, som var pæne. Men disse barmhjærtighedsgærninger var blottet for samfundssyn.

Andelssagen, brugsforeningerne, folkeoplysningsarbejdet var grundtviganernes rette felt. Men det var tit den spredte vækkelse om igen, ikke folkeligt gennemført, ikke tænkt igennem til herredets grænse. – Der blev talt om folket fra hver talerstol. Men hvem så folket? Det gjorde de stædige bønder som ikke ville vækkes.

Beendt følte at han her stod ved det folkelige midtpunkt, den gamle bondesæd, som alene farbror Erik havde reddet gennem vækkelsesbølgerne. Når Beendt søgte at arbejde sin tanke indad

i folkeliv, nåede han gennem vækkelse, oplysning, folkerejsning og røre til dette midtpunkt: Bonderådet.

Det var hjulnavet. Vækkelserne var egerne i hjulet, de førte til og fra navet. Men hvor var fælgen, som bandt det hele sammen yderst ude?

– Beendt læste politik og fulgte opmærksom med i alt samfundsliv.

Han følte, at der var noget, der samlede de spredte rejsninger. Men han kunne ikke hitte hvad det var.

15

Beendt og Ellen var en sommersøndag gået ud at se til familien. Det var et årstid efter at de var blevet gift.

Først så de ind til Jørgen og Gærtrud, det var lige på vejen. Siden skulle de til Huleby og derfra over til Skavegården.

Sikke heldigt I kommer, sa Jørgen. De gamle er i kirke, og barnet sover – lykkeligvis. Her er så rart roligt. Sæt jer nu ned og hvil jer og la vos snakke lidt om tiderne, de trænger sådan for at blive taget under behandling …

Ja, lad dog hvile falde på jer i denne hede! – Gærtrud trykkede Ellen ned i sofaen og lod sig selv dumpe så det sang i fjedrene.

Hør, hvor det knager. Ja, jeg er i god gang med udviklingen fra slank gymnastiklærerinde til bred gårdkvinde. Men du, Ellen?

Med afholdshjem kan man sagtens holde sig slank! mente Ellen.

Å, hvad. Dobbeltøllet feder da! sa Jørgen.

Kunne du tænke dig, at nogen havde lyst til at afløse os i den fedekur? spurgte Beendt. Så vil vi se os om efter noget andet.

Er I kørt træt?

Enhver vagt skal ha sin afløsning! sa Beendt.

Hvad vil du så?

Ja, hvad skal man vel, når man er sat til at være skænker dær hvor grundtviganismen og Indre Mission er løbet sammen i en dobbeltøl?

I får ikke meget ud af det i nogen retning? sa Gærtrud.

Jeg hjælper lidt til i sparekassen, mumlede Beendt.

Nåda, lo Jørgen. Det er en ære! Ja, du er selv noget af en træmand, så du kan kanske finde dig i de andre træmænd. – Men de er da vist ellers lidt for dumme og døde?

Beendt rystede på hovedet. Det spørgsmål kunne han ikke ta op.

Da de fremmede havde drukket kaffe, fulgte Jørgen og Gærtrud dem ud gennem haven.

– Du må hellere snakke med farbror Erik! hviskede Jørgen, idet han gav Beendt hånden til farvel.

Beendt rystede atter på hovedet.

De gik ad sognevejen til Huleby og drejede omad markvejen til Lars Thygesens gård. Dær hørte de plejlslag ude fra den lille lo.

Hvad er det? sa Beendt.

Slagene faldt ujævnt, snart hurtigt og snart tøvende.

Ellen smilte. Det er far der synder. Det er endda en af de allerstørste synder at arbejde om søndagen. Han tror ingen kan høre det – og han kan ikke stå for den fristelse. Nu stjæler han sig til at slå lidt med plejlen. Vorherre tilgir ham det vel – og de andre med. For der er mange af de hellige der har det ligesom far. De kan måske stå for alle fristelser undtagen den at arbejde om søndagen. De kan ikke være ledige. – Jeg synes næsten, det er kønt at høre de plejlslag, Beendt.

Ja, var det bare mig der var hellig og havde sådan en arbejdslyst, sukkede han. – Hvorfor kan man ikke osse tro på Helvede, når man vil. Det er jo det der mangler mig, Ellen. Jeg gider ikke rørt mig af doven ugidelig tvivl.

Hun tog hans hånd: Skal du ha tro for at være flittig, så – så haster det ikke så stærkt, Beendt!

– – – Lars Thygesen kom ind med avner i håret og hilste på de unge.

Det kunne da osse være tid, du fik hæget dig lidt, Lars! sa Katrine.

Jeg tror sanle osse klokken er mange! svarede han og så uskyldigt til den strenge bornholmer. – Der er såmeget ved det kretur at gøre.

Mor og datter så på hinanden med et smil så fint at andre ikke skimtede det.

Se nu at få dig smykket, far, sa Katrine, mens jeg sætter mad på bordet. (I Huleby sa de hæge eller smykke for pynte, som de sa i Flaksted.) – Det er jo da midaftenstid.

Ded æ ed sanle osse! svarede Lars og skyndte sig ind i sovekammeret.

Da han kom ud derfra så han rigtig pæn ud med sort krave og hvid sommerjakke. Han tændte sin pibe og satte sig hyggelig tilrette, somom han havde den bedste samvittighed.

Har I hørt ded fra fattiggården. De har slavet bestyreren. De har slavet ham håelt ihjæl, bliver der savt. Vognen er kørt etter doktor. Je snakkede med sognefogdens karl i middags. Det er sanle rejtig.

Hvordan er det kommet sig? spurgte Beendt.

Ja, ded skal være kommet på den måde, at de var blevet fulde – de havde nok væt ude at be om skilling – og så lavede de uro da de kom hjem. Det var vist særlig ham Per Rosenkrans og så skærsliberen Frans Rosenhardt. Desseher to rosenherrer skal nok osse være de allervæste vi har derovre. Bestyreren havde

smidt dom i hullet. Der er sådan et fangehul i kælderen for det samme. Og så var det, da de skulle op igen om morgenen – så slog de ham med en flaske. – Er det ikke gruligt, når synden sådan regerer folk.

Synden kunne vel osse være på bestyrerens side? mente Beendt.

Lars Thygesen så ligeud og svarede kort: Han er ellers en troende mand.

– Je tror nu alligevel itte han går i Frelserens fodspor altid! ytrede Katrine med sin lune alvor. – Sæt jer nu tilbords, børn.

– – Det dulgte skælmeri i Katrine Lars Thygesens tale fik Beendt til at tænke på sin mor og andre grundtvigske kvinder, hvis lyse livssyn var grebet med en tung alvor. Herovre i Huleby, hvor de største modsætninger brødes i sindene: Himmel–Helvede, havde folk tit sans for det komiske – og det var ikke dem alle der helt kunne skjule det. – Ellen lignede sin mor.

Nu går vi, sa Ellen, da de havde spist. Vi går op til farbror Erik. Så har vi været hos alle tre retninger – og så går vi hjem.

Til den fjerde! svarede Katrine skarpt.

Beendt tog hende i hånden: Ja, svigermor, til den fjerde – og den ringeste. Farvel og tak for i dag!

Tak selv, Beendt, sa hun mildere. – Nu venter I vel ikke for længe, inden I kommer igen?

De gik over Rørmosen.

Oppe ved Skavedyssen stod de stille og så ud over landet.

Her var det vi skulle bo! hviskede hun.

Synes du, Ellen?

Ja – når du bliver … gammel nok.

Hvad mener du?

Når du kan se over dig selv og det du grunder på, ligesom vi nu ser ud over landet – så …

Hvad så?

Så tar du din fædrenegård.

Hun greb hans arm, og de gik ind i gården.

Derinde i den store kølige bondestue sad de på bænken under vinduerne ved det lange bord hos farbror Erik og Mette.

Bare sidde stille lidt i denne fred – der var dybere og mere kvægende, men for Beendt osse mere krævende end al anden – i århundreder stemt til ren og stærk hvile.

Nej, hverken spise eller drikke ville de. Mette skulle blive siddende i den lænestol ved ovnen, hvor hun sad og plejede at sidde, og farbror Erik skulle være for bordenden.

Så stod tiden stille. Men mærket havde den i det sidste år både farbror Erik og Mette. Ældede og furede var de blevet, og deres gamle smil så tomt og fattigt.

… Høsten kom vi da så nogenledes over, sa farbror. Ved det at Jørgen tog herud med selvbinderen. Det går nemt ded. Og der er jo alligevel ingen mer vil meje. – Vi har nu blot lidt havreslo ude.

Okja, sa Mette, ded var osse nemt for mig, når vi itte skulle ha såmange folk, og je ku slippe for at skære den megen mad.

– Den nemhed har vist plaget jer! ytrede Beendt.

Jeg vil sige dig, Beendt! sa farbror Erik med hård stemme, at jeg og vor mor vi strider kuns for at holde gården til dig – du bliver vel fære med dine narrestreger engang. Men varer det for længe, så bliver vi fære føst – og så går Skavegård over på fremmede hænder.

– – Tiden trådte atter frem. Bornholmerens dikken, som var helt gledet bort, lød igen støt og stærkt.

Beendt rejste sig. Ellen blev siddende.

Vil du ikke med?

Jo, nu kommer jeg! svarede hun.

Beendt havde det som han gik i søvne. Det havde han vist gjort længe. Altid måske. Nu syntes han først, at han mærkede det. Og han turde ikke vågne. For hvad skulle han så. Om han spurgte alverdens kløgt til råds kunne den ikke sige ham vejen, han havde at gå. Men han følte sit selv skarpt og vist som aldrig før. Han *kunne* ikke magte Skavegården!

– Vil du være med til at skifte plads til november? sa han en nat han lå vågen og mærkede at Ellen hellerikke sov.

Det vil jeg – hellere end gærne! svarede hun.

Jamen, hvis det bliver en stræng plads vi får?

Du kan ikke kyse et barn af de hellige, Beendt. Vi er kuns bange for – troen!

… Sognerådet måtte ha en ny bestyrer på fattiggården, for han der nu var havde sagt op. – Og der var en skrædder, som gærne ville ha pladsen i afholdshjemmet.

Beendt gik til Hans Annesen og spurgte, om de ikke ville prøve ham som fattiggårdsbestyrer.

Er du'tte ræd for de slagter dæ! sa Hans Annesen. Desseher to rosenherrer, adelsmanden og skærsliberen, bruger jo kniv.

Jeg er mere ræd for at blive ved at gå og være menighedstjener. Lad mig nu blive sognetjener!

Hans Annesen grinede så godt han kunne. Det var et velment men bittert grin.

Je hår itte noget imod, at detteher kan blive kedeligt for en rask mand, Beendt. Og vi skal jo osse hå nogen til ded åent. Du klarer dig vel mæ dom. Du er fra et sted, hvor de altid hår kunnet færes med folk. – Men je sønnes helles, at Erik Skave måtte hå brug for dig?

Kanske osse ded, svarede Beendt. Men jeg vil se mig lidt om i verden først. –

Både Jørgen og hans far satte sig imod, at Beendt søgte fra afholdshjemmet til fattiggården.

Beendt blev ved sit: Før jeg blev gift, sa han, snakkede I altid om, at jeg skulle ud at lære og se andre skikke. Jeg har opdaget, at det kan godt la sig gøre indenherreds.

Farbror Erik sa ingenting, han sa det mindst mulige til Beendt.

Sognerådet tog Beendt Skave til fattiggårdsbestyrer.

Da følte han sig først helt fri af vækkelsernes bånd. Og det store krav til ham fra Skavegården var atter sat et stykke ud i fremtiden.

16

Skarntved fattiggård lå på Skarntved mark et stykke sønden for Flaksted.

Der boede en snes mennesker, som ikke kunne klare sig andetsteds, de sad tilhuse her i denne store grundmurede gård. De havde slidt og slæbt eller drevet og dovnet alt efter hver sin lyst og ævne, oftest et par menneskealdre, før de var så heldige at blive tilkendt forsørgelse i det store hus.

Der havde de det næsten helt godt, led ingen mangel på brød og fik lov til at gå at "be om" en gang om ugen. Det var blevet sagt dem, at de skulle leve som mennesker osse på fattiggården.

Men hvad er vel det, sa Søren Husmand. Mennesker? Når vi alligevel er sat udenfor folk!

– Det var en mærkelig flok, Beendt og Ellen gik ind til. Der var noget at tænke over for hvem der var opvokset i gode og kristelige hjem! – At det var mennesker – altså den slags dyr, der skulle blive fordømte eller salige – det lod sig vel ikke nægte – men alligevel? Hvordan var de blevet så stakkels og enfoldige i et oplyst, kristeligt samfund og i en human tid?

Beendt kendte dem næsten allesammen uden at have haft noget synderligt med dem at gøre forhen. De var gamle folk, hvis ulykke stammede fra drik, dovenskab eller en for ringe del af den forstand der er brugelig. Det var de folk, der havde slået bravt i deres tid, men ikke haft kløgt til at slå igennem.

Nu var det ligesom de følte og tænkte anderledes end vi andre. Som om de hørte andre tider til – var blevet hængende i

en eller anden fjærn tidsalder på overgang til nyere tid.

Det forstod Beendt ikke. Så havde han vel hellerikke forstand tilpas og svarede godt til de andre? – Han gik og så på dem.

– – – Inde i et af kamrene fandt han i en bordskuffe en gammel bog. Bindet var læder af en agestol. Indholdet var sammensyede blade, nogle trykte og nogle skrevne. Det var en visebog, laset og sværtet i det ydre – i det indre vist med. Rundt omkring i den havde uøvede hænder kradset navne og navnebogstaver og enkelte årstal. Viserne var skrevet med dårlig skoleskrift. Der var langt til den faste, fine, sirlige streg de gamle bønder skrev i sparekassena bøger. Fattiggårdens visebog var prentet med fattigfolks hånd. Her sang de deres egen ve og viden, om elskov og mord, årelangt sygeleje og sultedøden. Om den fattige søster med de seks små børn, der ikke havde brød og blev nægtet det af sin rige søster.

> Da gik den fattig søster hun gik sin egen gang,
> hjem til sine seks små børn, fandt dem i dødens favn.
> Men da den rige mand han hjem fra kirken kom,
> det brød, som han monne skære, så hårdt som sten monne være
> og kniven fuld af blod.

… Dette var en anden form af vækkelsen: Skæbnens nåde, gengældelsens dom. Ja, hele denne bog handlede om skæbne, fattigfolks tro og eneste eje.

Men skæbner og skikkelser var vidt forskellige, endskønt de var ført til det samme mål. Beendt havde aldrig før opdaget, at der var så megen forskel på folk som her på Skarntved fattiggård. Hver eneste var markeret helt ud i karikaturen, og alligevel kunne de aldrig komme udenom en vis enshed, der

ikke blot lå i fattigpræget, men ytrede sig i en dulgt borgerlig æresfølelse.

Beendt sad med visebogen i sit skød og genkaldte sig ansigterne i fattiggårdens brogede flok, som han nu helt havde lært at kende. Han syntes, at han havde brug for dem – uden at vide hvordan. – Kunne de blive hans stridskræfter i herredets kamp?

Han havde en følelse af, at osse de havde en folkelig magt – vidste han bare, hvori den stod. Disse stakler! – derinde lå nu Boel, og hun lå på det sidste, men kunne ikke blive taget til alters, fordi hun ikke fattede et muk om Himmerig. Hun havde sagt til præsten, da han spurgte, hvem hun troede på, at hun troede mest på Jepmarie, for hun havde været hende den bedste i den tid hun lå. Men at det ene fattiglem troede på det andet, det var alt for fjærnt fra præstens forestillinger – og så fik Boel lov til at dø – uden altergang – i troen på Jepmarie, enten hun så blev salig eller ej. Det blev hun vist, for som der står så sandfærdigt i visen:

> Thi Gud mager det jo her,
> om der falder lidt besvær,
> at det bedre dog ventes kan.

– Inde ved siden af Boel sad Stine Jørgens og sang klynkende salmer og sorgfulde vers med udbrændt osende stemme. Hun havde været glad engang, og det kunne hun aldrig glemme, så sørgeligt det end var at mindes.

Der er syv liljer udi min faders gård.
Der mellem er rosen den røde.
Lad liljerne kun visne, når rosen jeg får,
jeg sørger mig ikke tildøde. –

– Kesten Hjulmands lå tilsengs i stum bitterhed og skulede ondt til alle, mens Maren Frederiks mild og rund og glad løb om og førte sladder ud af et godt hjærte. Hendes mand. Frederik, stavrede rundt på sit træben og fortalte krigshistorier. Det var han god til, og alle ville gærne høre ham, selvom de havde hørt ham aldrig så tit, for han havde oplevet så meget.

Imellem Bov og Flensborg by
der blev han såret hårdt,
faldt om til jord,
blev bleg som lig
og måtte bæres bort –

– Det var jo meningen, at fattiggårdsfolkene skulle gøre lidt gavn på gården og arbejde, de der kunne. Men de fleste var rigtignok svært inde på, at de havde slidt det, der tilkom dem i deres dage – og det blev et stadigt spørgsmål, om de havde ret? –

Store Mette var en af dem, der kunne ha gjort gavn, men hun havde nu sat sig op imod alle dyder. Mette havde født fem uægte børn til verden. Engang hun stod for øvrigheden, spurgte herredsfogden hende, om hun var pige eller kone. Mette svarede rapt som hun plejede: "Je hår fåt fem uægte børn, så kan de Fan tå mæ kalde mæ hvad de vil!" Og Mette var stadig lige slem efter mandfolk.

Hun var ret som en rose,
så dejlig så hun ud,
hun sejsten år tilfulde
ej levet har endnu.

Ja, hun lod ligesådan, men hun var ellers over de tres og "grå som en tudse", og hun forlovede sig snart med en og snart med en anden, endskønt sognerådet havde forbudt hende det. Ville nogen kende elskovens uudslukkelige brand kunne han tale lidt med Store Mette. Desværre var der mange der ville. Alkoveglæder siges at være fattigmands eneste trøst. Og trøsten slippes nødigt.

Mandfolkene boede på den anden side indgangsdøren.

Først at nævne er adelsmanden Per Rosenkrans. Men det passede ikke på ham det de sang:

I Strasborg der leved en adelsmand så rig,
på penge og på gods der ingen var ham lig.

For Pers lige var skærsliberen Frans Rosenhardt. Den enes adel og den andens sigøjneræt var lige ægte og lige gode inden for disse mure. De to boede i samme stue, og de stod broderligt sammen, det måtte den forrige bestyrer mærke.

Beendt havde ikke haft noget at klage. Han fandt både Per og Frans som de skikkeligste mennesker, når han blot ikke talte venligt nedladende, men høfligt til dem og helst ikke så på dem. Når han uden at søge indflydelse gennem blik og miner udtalte sine ønsker om arbejdet på en værdig og velvillig måde, passede det i reglen de herrer at følge efter.

Det var helt anderledes med Søren Husmand, en af de rigtig gamle gårdslidere, Pundtærskeren. Han skulle ha det med

venlige forespørgsler, og han skulle gi gode råd. Han var som et råddent æg, og sådan var han blevet taget af sine husbonder i en menneskealder. Det var nemlig farlig kedeligt, hvis Søren skulle gå hen og blive gnaven. For så var han så urimelig og slem til at skælde ud, gi gloser, rippe op i gamle historier og andet deslige. Søren havde altid sine særlige rettigheder, som ingen turde træde for nær. Skulle der bruges heste, var det Sørens hævdvundne ret at holde tømmen. Hans største fryd på fattiggården var at køre til mølle. Sin egen pisk med fire sølvringe på skaftet havde han endnu, han havde altid holdt sig for god til at bruge sine husbonders billige kørepiske.

Når alt muligt hensyn blev taget til Sørens æresfølelse var der ikke bedre mand til arbejdet på gården.

Havde han ikke været så drikfældig var han aldrig kommet her. Men ikke drak han sig fuld, når han havde køretøj i sit værge og "hornbækkeren", pisken med de fire nysølvsringe, i hånden.

En helt anden mand var Faen fra Låegården. Ingen skulle regne med værdighed hos ham. Kun det laveste arbejde kunne han sættes til, men han var gærne modvillig og doven. Det eneste han duede til var at sætte splid mellem andre. For de der yppede kiv fik aldrig ære af det, men de sank en kende dybere i magtløs usselhed. Og deri havde Faen fra Låegården sin æresfølelse, som andre havde deres. Hans ære krævede blot, at andre blev ligeså usle, latterlige og grimme som han selv. I grimhed nåede de ham vel aldrig, for han var både skeløjet, krum og vind og alt det et grimt menneske kunne være – arg som en trold og dum som en djævel, men som der blev sagt: han fornærmede ellers ingen. – Han kunne gøre ulykker uden det.

Lånehøvsvæveren var derimod en mild og fredsindet gammel mand. Da han i sine velmagtsdage aldrig havde gidet røre sig til arbejde og i sin alderdom ikke havde overkommet at søge omvendelse og understøttelse hos Missionen var han med ære på sognet. Og et var der alligevel, hvori han overgik alle andre: han kunne en mængde kortkunster, hvis løndomme han vågede over, og han kunne gåder som andre havde glemt.

To skrog i en skrumpe, fire ben og ingen rumpe?

Hvad er ded? – Ska je sige jer 'ed? – ded er to der ligger sammen i en seng. – Kan I så kloges af ded?

– Ude ved fattiggårdens port stod der en og gumlede på en bunke skråtobak. Han stod der, da Beendt Skave kom i gårde, og han holdt sig der nogenlunde stadigt. Det var den gamle sømand Jørin, han kiggede ud efter stranden, hvor han hørte til. Som en smal stribe skimtedes den. Og dær på kysten havde han haft sit bo, men da han ikke kunne hytte sig alene, så måtte han jo "på gurend". Engang imellem kom han til Beendt og sa: Jeg tror Faen hurre mæ je har fåt lyst til at gå en vending derud ad. – Det synes jeg osse du skulle, svarede Beendt. Porten skal nok blive stående til du kommer tilbage. – Så gik Jørin og blev borte et par dages tid, sålænge nogen af hans fordums venner ville huse ham. Derefter stillede han atter ved porten.

Klage sig for, hvad han led og længtes, det var Jørins ære for nær – og det var over hans ævne at udtrykke, men han kunne med svære eder fortælle hvor han kom, at den ny bestyrer det var en mand det var værd at være forhyret hos.

– – – Alle disse sølle folk havde mistet deres borgerlige rettighed, da de kom på gården. Hvordan kunne man ha borgerret, når man ikke forstod at udnytte andre til egen fordel,

og hvordan stemme om samfundssager, når man ikke selv havde malket koen. Nej, det gjaldt deres borgerlige ære. Men det er så mærkeligt, at en bitte borgerlig ære ikke er til at vriste fra folk, som aldrig har brudt lands lov. I hele Flaksted herred var der ingensteds mere udpræget æresfølelse end på fattiggården.

Derfor nyttede det hellerikke at stille disse, som ikke havde kunnet stjæle til husbehov, i ærestab lige med forbrydere.

Fattiggårdsfolkene havde deres indflydelse i det borgerlige samfund.

Disse "æreløse" gik rundt i byerne og bad om en skilling til tobak og fortalte hvad de vidste både til Per og Poul. – Sparekassens tillidsmand Hans Hansen fik vel osse stof herfra. Ingen regnede dem for noget, det er klart, men hvad de fortalte blev der alligevel lyttet efter. Deres livsprøvede skøn over tingene lod sig ikke blæse bort. Når fattiglemmerne talte godt om et menneske, så var der virkelig noget at fremhæve.

Fattigfolks dom er den strængeste, den er en lidelsens højesteret. Hvem der står skyldfri her kan hæve sig over megen anden ros og dadel. Mange er det ikke. Fattigfolk har en egen retssans, og de danner en domstol, som aldrig bliver søgt, men ofte spurgt.

– På Flaksted fattiggård var der en snes gamle kællinger og stoddere. Så dybt var de sunket! Men – med lidt uheld kan det træffe enhver, tænkte småmanden og gav gærne dem, der var under ham selv, en lille håndsrækning: for alle tilfældes skyld.

Fattiggårdens vennekreds var større end nogen tænkte. Den gik fra dør til dør i småhuse herredet rundt. Thi når bonden ofte kun er kendt med sine sognefolk, så er fattigfolk kendt

med hverandre herredet over. Og de har god underretning om både store og små. Ikke har en mand rakt sig en smule over sine nærmeste uden han bliver stillet for deres domstol og dømt.

De fattige udgør en samfundsmagt, et ligemandslav, og i sin dybe grund er ingen magt stærkere. I deres ligemandslav er de vidt forskellige, så vidt at hver er sin egen karikatur. De er langtfra brodersindede, fordi "den ene stodder kan nu engang ikke døje, at den anden har to kæppe", men deres dom kan være mærkværdig ens og sjælden sammenstemt. Dertil er den urokkelig og upåvirket. Øvrigheden dømte en synder. Fattiglavet gjorde ham til helt. Kongen gav i sin nåde et ridderkors. Fattiglavet lagde ridderen for had. Og dommen var højesteret, for det var ingen højere instans.

Det her skete svarede til, hvad man i andre kredse kaldte vækkelse. De fattiges højesteret virkede i sine domme og dogmer som en trosretning. Der spurgtes ikke efter talere og tanker, men der droges lære af livets kendsgærninger. Gennem disse var fattigfolks skare i en evig skælven og dirren af følelse, for eller imod. Det var en egen vækkelse og mere støt og stadig end nogen af de andre der bølgede gennem folkelivet.

Men endskønt den tog sin næring af tilfældigt nyt, ulykkestilfælde, øjeblikkelige stemninger, stod den udenfor tiden, idet den ikke, som grundtviganismen og delvis Indre Mission, havde sammenhæng med tidens andre strømninger. Den kunne ha lighed med børneleg, der former sig efter øjeblikkelige iagttagelser eller følger i stræng orden årstidernes vekslen. Lignende planløs og lovbunden var fattigvækkelsen.

– De gamle på fattiggården havde hver sin særegne ting, som ikke kunne mistes. Jørin sin strandstribe, Søren sin pisk,

Lånehøvsvæveren sine gåder og Frederik sin krig. Adelsmanden havde en sur snadde: Det er at leve, sa han, en sur pibe, slem at vænne sig til, men siden vil man itte av med den.

– Dette fattiglav var som et museum, hvor man ser stumper af tidsaldre – et hjørne af oldtid, en splint af middelalder, stemninger og følelser i tidsbroget blanding. De fattige, som ikke hørte hjemme i vor oplyste tid, var som en skare der havde gennemvandret alle tider og var mærket deraf med en lød af fjerne og forskellige kulturer.

Fattiglavet var tidernes folkevandringshær. Den hævdede ingen samlet kultur, men i sin åndsform brød den op, vandrede, slog sig ned og plejede retten, hvor tilfældet bød. Et væld af vækkelser.

– – –

Beendt Skave og hans kone var blevet glade for deres fattiggård.

Ligestraks syntes de der var så megen trykkende elendighed at se. Men efterhånden lysnede det – som solglimt gennem skyer, den festlige fattige sol.

Her er bedre end hvor vi kom fra, sa Beendt. Dær var altid kedeligt og gråt.

Der var tomt og dødt. Men her er vi levende, svarede Ellen. Og så er det ligesom jeg er i familie med staklerne her, de er blevet knuget hårdt – – – og jeg er fra Huleby!

Ja, du er fra Huleby! lo Beendt. Dær hvor de altid er lidt tilbage – ligesom vi osse er her. – Men nu er jeg ved at kloges af hvad der bor i Flaksted herred. Jeg er ved at blive vakt, Ellen!

Hun lagde armen om hans hals: Hvor vil du så stå frem og vidne om din vækkelse? spurgte hun smilende.

På højere steder kanske! svarede han alvorligt.

17

Flaksted herred var grænset af skove, engdrag og strandmarker. Indad mod landet gled åen under en bred højderyg.

Midt i herredet lå Flaksted frugtbare slette. En i alle måder veldyrket egn, åndeligt som timeligt. Mon to sandskorn kunne ligge ved siden af hinanden nu, som de lå, før der blev ryddet og gødet? Mon en tanke kunne tænkes nu, som før der blev vakt og givet gavnlige lærdomme?

– Over Flaksteds vinterlige pløjemarker lå sne i tøbrud langs ad plovfurernes strimer.

Strimer der skulle være uskyldshvide, men ikke var det, havde også vækkelserne lagt i herredets muld.

Det var tøbrud nu.

Sneen ville synke i jorden og markerne skinne af væde, som alene den friske muld kan skinne, dyb og svanger.

– Beendt stod ved Skavedyssen og tog et langt syn ud over sit herred påny.

Han havde kun det ene herred. – Der var såmange rejst andetsteds hen. Det var gået dem godt – ja selv udenlands var de kommet godt afsted. Men han havde kun det ene herred, og her lå hans livsgåde: Skavegården.

Ævnede han, uden tro, at sidde som bonde her efter det vakte slægtled og føre slægtsgården frem, når vækkelsen gik i tøbrud og sank i mulde, give nye kræfter og ny historie til Skavernes ældgamle bo ved at følge slægtens levnet i sit eget liv?

Det havde været hans tanke, hans stadige spørgen ind i sig selv, fra han kom til skelsår og alder.

Nu klarede det. Han syntes så. For han var selv blevet vakt, ja men ikke som det sådan hændte før, hvor de gled indad i egne sjælsrørelser og kendte kun disse – han var udadvakt.

Nu så han det hele, han havde samling på sit herred. Han kendte ikke blot strækningen i marker og byer, som de lå for hans syn, men han kendte samfundets strækning.

– Her sad de tavse bønder bænket i gårdenes og sparekassens styre.

Herudfra de gode gårdes trygge kår stod vækkelsernes stimer som stråler i en stjærne.

Men udenom lå den tætte ring af fattigfolks og småfolks sammenholdne skare.

Det var et hjul med nav, eger og fælg. Sådan var Flaksted herreds samfund bygget.

Et tidens hjul der gik gennem tiderne på samme sted: Nav, eger og fælg i samholden kraft – med dette kunne Skavegården drives.

– – –

Beendt sad inde for Erik Skaves bordende. Mette var ilav med at stille mad på bordet, for det var midaftenstid, og folkene skulle ind og ha mad.

Bliv båre siddende Beendt! sa hun. Du kan godt tå en stompe med.

Og så løb hun rask ud i stegerset. Beendt kunne mærke, hvor glad hun var for at se ham sidde der.

Et øjeblik efter var hun inde igen.

Du ku magelig finde dig i at hå det sæde, min dreng! sa hun og smilede somom solen skinnede i stuen.

– Det kan gærne være du har ret! sa Beendt.

Der er flere end mig der tror det, for Ellen var her i går, hun så …

Hvad sa hun?

Ja, ded kan være dig ligemeget, hvad hun så. Men ded var rejtigt!

– Så kom Erik Skave og folkene ind. De hilste og gik tilbords. Beendt måtte blive siddende hvor han sad. Farbror Erik tog en stol og satte sig ved siden af kvindfolkene, Mette og de to piger og en huskone.

… Nu sidder vi her, mumlede farbror Erik, med en ny mand for bordenden!

Han sa det hen for sig selv, og ingen svarede, de spiste i tavshed, de plejede ellers at tale sammen ved bordet. Der var en egen højtidelighed i dag. Det var som de alle følte det – og som de alle tilsagde den ny mand deres hjælp.

Beendt rejste sig fra bordet sammen med de andre. Folkene gik ud. Farbror Erik stoppede pibe. Beendt tog sin hue på og gik til døren. Dær vendte han sig brat.

Når I skal ilav med forårspløjningen kunne jeg godt hjælpe lidt til! sagde han.

Farbror Erik tændte piben og kiggede på Beendt.

Lov dig nu itte videre end du kan komme.

Synes du jeg plejer ded?

Ånej, men man kan jo aldrig vide … du holder lidt til med denneher radikale politik.

Og så lo farbror Erik stødende og kort. Beendt forstod ham ikke. Hvad havde radikale meninger at sige her. Beendt havde måske udtalt sig temmelig kraftigt om politik et par gange i den senere tid, hvor han havde været sammen med flere gode

mænd. Derfor blev han vel ikke uskikket til at pløje? – Han grundede over det på hjemvejen. Ellen forstod hellerikke, hvorfor farbror Erik lo. Han havde været så glad i går, da hun sa, at farbror Erik og Mette skulle ikke komme til at sidde ene i deres alderdom. Såmeget kunne hun love. Men hvorfor lo farbror så, når Beendt kom og tilbød ham hjælp? – Ikke af glæde, men af tvivl lo han vel. Eller vidste han mere? –

Da vækkelsen for mange år siden greb om sig i Flaksted herred var den en ny og frisk gudstro, en stærkere føling med det himmelske end der hidtil var kendt. Men denne gudstro var mindre enkeltmandskampe end menighedsdannelser. Den dækkede over en folkerejsning der holdtes skjult under gudfrygtighed. De vakte blev ikke af deres tro drevet ind i ensomme sjæledyb, hvor mennesket skuer Gud, de var straks fuldt optaget af at bygge samfund for deres følelser.

Da de hurtig stilnede i religiøs udvikling i fasttømret, ordsprogsagtig formet lære, spaltedes vækkelsen i to retninger: grundtviganismen og Missionen, hvis dybeste forskel lå i det politiske instinkt. Missionen kæmpede mod præster og grundtviganismen mod degne. De samledes i et lille rask fremstød mod krogængerne og vakte dem til afholdssagen, men det tilfredsstillede egentlig ingen af parterne. Så gik det igen slideligt som før. Langsomt ebbede vækkelserne. Der var ikke noget nyt. Ungdommen fulgte trevent med og var kold.

Da rejste de gamle kræfter sig om en frisk tanke, der var tilbørlig og tilpas overgemt.

Husmandssagen. – De tusind hjem!

Det var en ny rejsning, politisk som de andre, men ikke gammeldags politisk, men nymodens socialøkonomisk. Og så blev den, som den skulle, etisk grundet.

Disse lyse herlige små hjem, hvor mand og kvinde hjælper hinanden og opdrager en sund og arbejdsom børneflok tarveligt og dydigt – det var idealet. Alle dyder kunne huses i husmandshjem, grundtvigske såvelsom missionske.

Med denne rejsning fik åndspolitikerne af begge lejre fat i nye folkeslag, som vækkelserne trængte så bitterlig hårdt til nu. Fattiglavet kom med. Tildels, ikke tilbunds. Og fattigfolks rørelse gjorde husmandssagen radikal stemt, hvor den ellers kun ville ha været pyntelig reformerende.

Denne nye vækkelse så sig nu om efter førere og tog dem hvor den fandt dem – eller hvor de fandt sig selv.

– – – Så vidste farbror Erik af sin sikre føling med folkelige strømninger, at der snart var bud efter Beendt, og at slægtsgården ikke vandt sejr i denne omgang.

Erik Skave havde hørt ymte et og andet om Beendt og forstod mere end han hørte. Sådan en ung mand af egnens gode æt, åndelig oplyst, men ikke åndelig trykket, velagtet af de gamle gårdfolk og kåret af fattigfolk som en af de bedste – han fik ikke lov til at sidde hjemme på sit eget.

Der kom snart ordre til Beendt. Den kom ikke fra hans nærmeste, men fra den yderste ring, de fattige, og fra den inderste sognekærne, sparekassens mænd.

Sådan gik det ved sognerådsvalget. Der rendte fattiggårdsfolkene om og sa: Vor mand, ham skal I sætte ind, for kommer han bare ind, så skal fattigfolk nemt få tørv. Og der var mange der holdt på tørv til de fattige.

De gamle sognebønder holdt Beendt Skave for at være en "rår rolig mand" uden megen oplyst spræl og med en god gammel gård ivente, ham kunne de godt bruge.

I sognerådet var der tale om at få en af de to brødre, Jørgen eller Beendt, blandt de nyvalgte medlemmer. Så var det rimeligst at ta Jørgen som den ældste og som selvstændig gårdejer. Men der var det, at Jørgen vanskeligt kunne blive valgt. Der ville ihvertfald komme en farlig liste op imod ham. Denne altfor radikale liste gjaldt det om at undgå. Vel var Jørgen Lavesen en særlig oplyst mand og en flink og dygtig mand med en fin gård og en rigtig mening. Men fattigfolk huede ham ikke, de ville nødig tjene ham, for de troede han så ned på dem. Han var dømt af fattiglavets højesteret. Samstemmigt hed det: Jørgen Lavesen, den store bonde, ham er der ikke noget godt ved.

Så blev Beendt valgt ind i sognerådet.

Han var osse i styrelsen for Husmandsforeningen foruden nogle andre småhverv i Foredrags- og Læseforeningen.

Farbror Erik så grant, at det blev ikke derved. Han fik at finde sig i det, som ikke kunne andet være, at gården måtte bie på Beendt til tiden kom. Sikkert følte han nu, at tiden engang ville komme. Jo mere Beendt gik op i folkeligt arbejde, jo mere knyttedes han til slægtsgården. For det var gårdens krav han fulgte her, dens adelsvirke i folkestyret.

– – –

Der skulle være folketingsvalg. Og det skulle netop træffe sig med vælgerforeningsmøder, vælgermøder og valgmøde midt i såtiden.

Erik Skave lyttede hist og her, og han hørte de samme stemmer han før havde hørt: Det er Beendt Skave vi skal ha op. – Han er manden fra kredsen. – Han er vor mand. – Han kan samle stemmerne. – Og han kan, det bandede de på, tale som en præst.

Hæha, mumlede Erik Skave for sig selv, lidt ond fordi det var radikalismen der samledes om Beendt. – Tale som præsten, hæhæ … Ja, som vi siger, han kan ligesågodt som præsten få en kakkelovn til at snakke!

Men det gik som det skulle. En vækkelsens søn blev den nye husmandsvækkelses mand.

– En dag i det tidlige forår, da Beendt stod udenfor og så på de sorte marker der langsomt tørredes, kom der fire mand gående. Han så, de kom fra Skavegården, og de drejede hen imod fattiggården.

De to var gårdmænd og de to husmænd. En af hver var grundtviganer og en af hver missionsmand. To var her fra Flaksted Huleby og to længer østfra i herredet.

De gav ham hånd og sa godav.

Vi kommer i det ærinde, at vi vil spørge dig, om du vil stille dig til valget.

Beendt havde ikke ventet dem, men han så straks hvad de mænd i deres sammenstilling gjorde ud for. Han stod lidt og så ned på sine træsko og vejede tilbuddet.

Skal det være mig – ja, så er det mig! svarede han. Men det bliver vel ikke nemt med den stilling jeg har her.

Vi kan nok forstå, at du ikke kan sidde i Rigsdagen og styre fattiggård, svarede de. Men du har vel osse tænkt på at skifte. Vi var lige en vending indenfor hos Erik Skave og snakke med ham

om det først. Og Erik sa, at det var meningen, du skulle overta hans gård med det første. Han "lod" [Note 12)], det kunne godt blive her i foråret. Når du er din egen mand kan der vel ikke være noget tilhinder for, at du kan ta mod valg.

Og valgt bliver du jo. For det er sådan med det, at vi kan samle stemmerne om dig fra forskellig side.

… Jamen, hvorfor vil I netop ha mig?

For ded at du netop kan blive valgt.

Og ellers får vi en fremmed.

Vi skulle helst ha en mand fra kredsen dennegang.

– Lad os nu gå indenfor og snakke om det, sa Beendt.

– – –

Sorø amts syvende valgkreds, Flaksted herred: lidt mer eller mindre, til eller fra eftersom valgloven drejede sig, men væsentlig Flaksted herred. For det skulle Beendt Skave sendes ind i folketinget.

Vælgermøderne blev overstået og valget endt. Beendt havde stort flertal af stemmer. Stor sejr for frisindet.

Om aftenen da han kom hjem fra valget, tog Ellen imod ham ude på toften.

Han nævnede stemmetallene: Det var mere end jeg havde tænkt efter de sidste møder. Men frisindet vandt.

Nej, det var dig der vandt, Beendt Skave! svarede hun. Du blev kåret af begge vore slægters tro, og de rige bønder havde tillid til dig, og de fattige havde håb. Hvad frisindet er, det ved jeg ikke så nøje. Men hvad de tænker, det skal du sige derinde i tinget.

– Med bred ryg og tyk hals, lidt fremadbøjet stod han midt på toften, som han stod på en talerstol ved et vælgermøde. Hendes

spæde skikkelse lænede sig let mod hans skulder. Hans ord faldt dæmpet, men lød som de udslyngedes:

Nu havde jeg ventet, at vi snart kunne ta fat på Skavegården. Jeg tror vi kunne have magtet den! – I det sted skal jeg sættes for hele herredet!

Er du bange?

Jeg er som jeg hele mit liv havde levet i fortid og nu med ét stod overfor nutiden.

Hun lagde sin arm om hans ryg og førte ham ind i gården. – Beendt, jeg tror ikke vi har nået nutiden endnu!

18

Da Beendt Skave skulle ind til hovedstaden og give møde i Tinget, tænkte han over, hvorledes han bedst skulle gøre rejsen.

Han kunne ta med banen – la sig føre derind ligesom da han skulle være soldat.

Han havde mere lyst til at drage gennem Sjælland og komme til staden ad Kongevejen. Drage gennem landets grøde og derfra gå langsomt op i Tinget.

– Det var kun noget drømmeri – men han talte alligevel til Jørgen om det, de to havde såtit noget at tale om i den senere tid.

Så var det Jørgen fik kig på en hingst indad Roskilde til – en frederiksborghingst. Jørgen havde sine drømme om hesteopdræt i stor stil, og han var ved at blive ked af de tunge jyske og belgiske heste. Nu ville han ha sin bedste hoppe, den lysbrune, til en rigtig frederiksborghingst af fin race – og der var den bagtanke, at han muligvis kunne købe hingsten til Flaksted hingsteforening.

Jørgen og Beendt blev da enige om, at de kunne følges ad det stykke vej indad mod København, og de spændte den lysbrune for og kørte.

Det var i forårets bedste tid. Den grønne sæd rakte sig, og græsset vældede op.

De to brødre sad og nød skuet af landets grøde. Hvor de kørte frem, skelnede de jordernes styrke og jordejernes magt over jorden og egnenes skiftende drag under solens magt. Der var

såmeget at se, at de knap kunne tale om det. Engang imellem gav de et skøn over det bedste og det ringeste de så.

De kørte tidligt hjemmefra og havde allerede bedet et par gange, da solen stod højest. Den hedede godt igennem forårskulden. Klare skyer bulnede ud på den blege himmel, og alting skinnede varmt. Den lysbrune luntede så småt afsted.

Jørgen og Beendt sad og blev søvnige af frodige marker.

Vi ku mæjed godt ha brug for en go gammel meddessøvn! sa Jørgen. La vos snakke om noget, at ikke vi skal falde i søvn.

Beendt sa ingenting.

Du drømmer allerede.

Nej, jeg driver, svarede han – og hvor har jeg drevet meget i min tid – og nu driver jeg med tiden op til kongens trone – – og dær slår jeg vel hovedet istykker.

Ja, hold dig hård, sa Jørgen. Dær hvor du nu skal ind, det er jo ingen friskole, den går ikke med lalala som vi er vant til. – – Jeg skal sige dig noget Beendt, inden vi skilles. – Ser du vel – jeg taler i lignelser og billeder. Denneher hingst, jeg kører efter, det er jo et farligt fint dyr, det gælder om at skåne den og spare på den, så den må ingenlunde føres frem ved enhver lejlighed der byder sig. Derfor bliver der holdt sådan en slags kapellan til den. Når nu jeg kommer med den lysbrune her, så fører de ikke ligestraks hr. Oldenborg den III frem. Nej, først så kommer de med en anden hingst for at se om hoppen er modtagelig – og er hun ded, ja så væk med ham kapellanen og frem med hr. Oldenborg. Ser du vel Beendt, det siges – jeg ved ikke om du har hørt det – at det går ligesådan med de fine politikere, når de vil skaffe sig en sikker kreds. De har en dumpekandidat som

går frem først – men når kredsen er blevet modtagelig – hingstegal nok – så kommer død og pine selve hr. Oldenborg.

Er du klog af Beendt, at det var som sådan en slavs forspringer du kom frem – efter partibestyrelsens mening. Og meningen, som var fin nok, var den at dr. Schmidt skulle ha taget kredsen til næste gang. Da han var herude til vælgermødet kunne jeg forstå på ham, at partiet ikke havde gjort regning på at få en mand der blev sikker i kredsen lige med det samme – som du blev efter dit stemmetal at dømme. Ja, nu har dr. Schmidt haft kig på vos i flere år – nu kommer han vist til at se sig om efter et andet øg at ride på. – Men nu ved du så hvad du går ind til, bror – – når de byder dig velkommen i partiet.

– Det danske frisind er ikke alene dr. Schmidt! svarede Beendt hæftigt.

Nej vel så – vi er jo allesammen demokratiske og frisindede – og vi er sågalt radikale med. Hvorfor sku vi ikke være det, når vi på en nem måde kan blive det. Væk med alt dette meletærvæsen og desse forrettigheder, som vi ingen gavn har av. Men ded siger jeg nu ligegodt, Beendt, at vi tvilte for meget på din formand, for det han var moderat. Så troede vi ham til alle rævestreger og mistænkte ham, ihvad han så sa og gjorde. Nå, det var ikke meget han foretog sig af nogenslags. Han ville tilsidst ingen verdens ting i politik. Men nu er vi af med ham som vel er, så kan vi gærne sige, at han var en redelig mand. Det kan vi ikke sige om dem allesammen. Vi kendte ham og vidste godt hvad han ville – men dr. Schmidts folk dem kender vi itte – – og de kender itte rug fra korn – – og hvad de vil … ja, der har vi jo bare at tro dom på døres ord. Men sådan er det, vi skal ha

nogen af denslags med, når vi vil fremad. Vi bønder ka jo'tte manderere vos alene.

Vi får se hvad vi kan, svarede Beendt. Det er alligevel os der følger med tiden og de andre der spiller moderne.

Du har ellers ikke været hidsig på at følge med tiden, Beendt!

Ånej, for mit eget vedkommende har det været så som så – men I andre, og du Jørgen. Det havde igrunden passet meget bedre, at du var blevet valgt istedenfor mig.

Det er nok muligt, at partiledelsen hellere ville haft mig til at prøve en gang, men jeg var jo itte blevet valgt. – Jørgen gav den lysbrune et svip af pisken. – Jeg er ikke sådan til fattigmands lyst. Hos mig er der ingen tørv at få. Men når nu du skal til at følge med tiden, Beendt, så må du gærne huske på, at du ikke kan klare dig alene med at være fattigdommen tilpas. Du må regne med vos der ejer noget. Vi tar glad mod de nye tanker, vel at mærke, når de er til nogenledes køb. For sådan må landbrug drives – det er ikke anderledes med ded – hvad I så ellers vil mene om'et. Men du ved godt, hvordan vi ser på sagerne, både store og små, du har syn for det hele – og det skal nok vise sig, at du er den rette mand her.

Åja, sukkede Beendt, når ingen af I andre gider ha med politik at gøre, så er jeg den rette til at læsse på. – Men lov mig nu, Jørgen, at du hjælper farbror lidt, mens jeg er borte. Han kan ikke mere være helt ene om det hele, og var jeg ikke kommet ind i detteher, så havde jeg været nødt til at ta hjem til gården.

Jørgen smålo: Ja, nu må du ikke be mig om for meget i den retning. Farbror Erik er ikke nem at komme i tøjrslaget til for andre end dig. Men du kommer da osse hjem en gang imellem

– hillemænd, frit på anden klasse – så klarer den gamle sig vel med det. Og er der noget særligt påfærde i gården skal jeg nok la mig skælde ud for at hjælpe ham.

De var nu nær vejsende, hvor hingsten stod opstaldet. Beendt ville køre resten af sin vej på cyklen, som han havde bag i vognen. Han tog cyklen ned og gav Jørgen hånden.

Farvel, bror Jørgen og tak for køreturen!

Lykke og held, Beendt! De siger at rigsdagsmænd og bytyre skal man ha langt borte fra. Men rigsdagsmanden tog vi da blandt os selv, og nu skal jeg se at skaffe hingsten hjem til herredet.

– Så bliver Flaksted herred fyldigt repræsenteret!

Beendt satte sig på cyklen, slog op med hånden og gled frem ad den hvide slagne Kongevej, der skulle ende et sted inde i kongerigets brændpunkt.

– – –

Han sejlede sagte ind mod skorstensskoven – Hedehusene og Glostrup forbi. Svage støvskyer løftede sig dovent i hans spor. Og en spæd aftenbrise kom med et gråligt slør over landet.

Beendt skyndte sig mere efterhånds han kom frem. Han havde på følelsen at her skulle hastes. Det var en vej, hvor ingen hørte hjemme – hvor alle foer. Ikke den gamle adelvej langs byerne, men den nyere retlinede kongevej lige ind til tronen.

– Ved Damhuskroen kom den første svaling af byen, den ro at nu var målet nær.

Beendt stod af cyklen og gik et lille stykke vej. – – Der var nok ikke så kort endnu. Han måtte op igen. Og snart var han inde i menneskeskaren, København.

Yderst på Vesterbro lejede han sig ind i et pensionat. Det var smedens datter fra Flaksted der havde det.

– – –

Da Beendt havde fået nogen mad og hvilt sig lidt, gik han ud i byen. Dengang var det aften og lysene tændt.

… Han gik og tænkte på, at her trængte den brede Roskilde-landevej sig ind mellem de høje huse, dybt ind i den vildene by. Langs alle hussider gled mennesker indad, indad. Hvor ville de hen? Beendt fulgte med. Hvem var de, og hvorlangt ville de – alle de mange?

Det var så fremmed, alt, og så fjærnt – som det ikke var rigtigt – virkeligt! Om han blot kunne kende nogen ud af stimlen.

Der kom en vogn med to gode heste for. Oppe på læs set sad en kusk der langsomt og tappert styrede sit køretøj ind i folkehoben.

Så var der da rigtige køretøjer i København! – Han smilede ad sig selv, men han havde tænkt det – og han tænkte videre, kunne ikke andet:

Så var det vel osse rigtige mennesker: Folk? Folk som andre folk! Så kendte han dem.

Beendt Skave gled ind iblandt dem, fulgte denne vuggende strøm, denne vejløse gliden hen ad en gade, langt bort fra jorden, mulden, fra Roskilde landevej – og fjærnt fra Flaksted herred.

Som i søvne gled han ud af øjeblikket.

Han gik i en lang grav, en kæmpegrav af sten. Himlen stod højt over dybet. Og han fulgtes med mange, mange ukendte mod lysene forude. Nu så han hvem det var: alle tiders slægter,

det store folk, det der havde levet og levede atter i denne alskens skare, som higede her. Det var røvere og krigere, lavsmænd og bønder – ludere og nonner og fruer i alle farver … på Vesterbro. Der gik tider op i alle disse, og de var klædt hver i sit skrud efter sin tid, i huder og skind, i zobel og mår, skarlagen, vadmel og udenvælts klæde, og hver bar sit værge af sten eller stål. Guldsmykket og arm vandrede side om side. Tid iblandt tid, slægt mellem slægter … Beendt mindedes nu, at han havde fulgt dem før og kendt dem led for led i sine leveår.

Så åbnedes graven med ét. Gaden videdes ud i et stort torv, og der mødes flokke fra alle sider. Øjeblikket kom tilbage, og tonerne løstes op i tårnurets sammendragende melodi – – sporvognsklokkernes ringen, avissælgernes råb.

Alt var levende ligt etter stunden nu, som klokken slog, og den store fred var borte med den sidste tone. Men højt mod den sortblå himmel, mørk og midt i de mange lys skød en slank støtte op.

Frihedsstøtten: Kongen bød … den fri bonde vorde … kæk … hæderlig … lykkelig! stod der skrevet.

Derfor stod Beendt Skave nu midt i kongens København.

19

Beendt Skave gik hver dag og hver aften ud og ind ad Vesterbro. Og han syntes ingensteds han havde fundet aftenen mere ulig dens dag.

Med en løftet følelse af skæmt og spil gik han ind i dagens sværm. Den friske arbejdsklang var som en fane der smældede i vinden. Mens nattens hidsende stimer syntes ham at høre en anden verden til.

Dagens mennesker var så morsomme.

Beendt huskede fra sin barndom en "stodderbog" de havde hos farbror Erik, det var en årgang af vittighedsbladet "Folkets Nisse". Når der kom børn i gården lød det altid: Nu skal I se "stodderbogen". Og alle disse "stoddere", det vil sige karikaturer, var det som han skulle se igen.

Skønt det sjældent syntes ham smukt eller stilfuldt, hvad han fik øje på, nød han det som det var: Vesterbro.

Ligesom ved sommermarked i Slagelse, hvor Beendt i modsætning til de oplyste og vakte gærne kom. Lirekassens skralder inde fra baggården passede godt til stemningen. Her gik han osse langsomt og så på "ståsen", og der manglede egentlig kun udråberne i at være Slagelse marked.

Men over alskens lystelig vrimmel tronede arbejderkuskene på høje vogne gennem gaden, og bønderkarlene som kørte halm og hø ind til byen. Sindigt og sikkert styrede de frem i folkeskaren. Han fulgte dem altid med øjnene. Af dem ville Beendt Skave ta lære. Sådan ville han styre.

– – På Rådhuspladsen holdt han af at stå stille og se sig rundt. Når klokken deroppe spillede sin melodi måtte han stå stille.

Det var som alt skulle tystne og hvile i dens mægtigt samlende klang … … … men sporvognene raslede og alting jollede rundt på brostensmarken.

Beendt købte en avis. Lidt fra ham stod en gruppe mørke mænd med skarpe krumme næser, ivrigt talende på en egen skæmtefri, energisk måde. Beendt iagttog dem, han så deres mørke øjne gnistre i fremmedartede træk. Stemmerne lød sløret fjærnt, og trods de skarpe ansigter syntes han ikke han kunne få fat på trækkene. Der lå masker over udtrykket. Mon det var udlændinge?

Han spurgte avissælgeren: Hvad er det for folk der står?

De dær! sa den glade bladråber og stoppede op i sine vræl for et øjeblik. De dær – ded æ sku hele det forsamlede Jerusalem!

Beendt gik videre. – Jerusalem. Det havde endnu en egen klang af hellig storhed i det fjærneste fjærne. – Så var det jøder der stod. Så de nu sådan ud? Ikke som i bibelhistorien. Men Beendt huskede, at han hellerikke her kunne få fat i trækkene eller i tankerne. Skabelseshistorien måtte jo laves lidt om for at passe til Flaksted grusgrav. Nå, det var jøder uden foldekjortel og ørkenstav. – De gnistrede endnu som i Bibelen. Han havde aldrig kunnet få liv ud af denne gnistren.

Men den ville bøje hans hoved og tvinge ham til ærefrygt for det ufattelige – eller ville den i frisindets idé hvirvle alt det væk som han fattede? –

Beendt tilhørte frisindet.

Han gik rank og rask gennem Strøget ned i Rigsdagen.

Danmarks Rigsdag – folketingssalen mødte helt hjemligt. Vel var den stor og høj med gyldne søjler og lysekroner som et kongeslot. Men det var alligevel som der kunne ha været holdt sognerådsmøde lige forinden. Der var sådan noget jævnt tilrøget over det hele. Og selv om man her ikke sad og røg tobak til forhandlingerne som hjemme – så trak der måske lidt røg ind ad sprækkerne. – Lugtede her monstro osse en kende af transtøvler som i gamle dage? –

Efter en højtidelig åbning af Rigsdagen fulgte meget jævne dage. Der skulle for tiden som sædvanlig intet ske. Dette foretoges under en tom kongeloge og liden opmærksomhed fra en halv snes tilhørere.

På formandspladsen sad en gammel bonde og værnede om tingets værdighed med en klokke, som ikke blev rørt.

Nedenfor mellem stenograferne, som optegnede historien på deres tavler, sad en gammel adelsmand, hvis tapre barske Danmarks vovehals-træk synede klart overalt i salen. Beendt havde ikke set ham før, men lagde mærke til disse træk straks og syntes at kende dem – for de træk skjulte sig aldrig …

Mødet var nylig åbnet, og kun få tingmænd havde taget deres pladser. Disse flittige sad med dynger af papir for sig. Ved hver plads lå stabler af papir. Andre tingmænd vandrede hvileløst rundt som de havde en dårlig samvittighed, og nogle trissede fredeligt om som de nussede hjemme en søndag formiddag. Imellem dem gik en gammel rigsdagstjener og omdelte papir ustandseligt.

Der måtte vel holde et par vognmandslæs udenfor med tryksager. Betænkninger og overvejelser – møg til

lovgivningsgrøde.

… Da den første taler var færdig stod den næste frem.

Jeg vil blot rætt tow misforstoelser, sa han og tog parlamentarisk fat på det:

Foranlædiget ved udtalelser her i dag vil jeg gærne spøre …

– Beendt Skave havde sat sig ned for at kigge i papirerne – med en tung følelse af, at han burde gå tilbunds i bunken. Han nåede at få løftet de øverste lag tilside. Så mærkede han en hånds tryk på sin skulder. En yngre mand med et par milde lyseblå øjne hilste venligt og sa med blid stemme: Mit navn er Stefan Hermansen, Roskilde Amts fjerde. Må jeg hilse Dem som en af frisindets unge vejbrydere og byde Dem velkommen.

Tak for ded, svarede Beendt, rejste sig og rystede trofast grundtvigsk hans hånd.

De fulgtes en lille tur henad gulvet under vinduerne og slog sig ned i et vindueshjørne.

Jeg må præsentere partiet for Dem, sa Hermansen. De kender vel ikke dem alle. Ude på landet har man endnu ikke rigtig forståelse af vore fineste hoveder. Men det kommer, det kommer – vi har tiden med os – fremtiden – Og hans blege øjne lyste.

Vor geniale overlærer Israel kender De vel kun af navn. Ja, De har naturligvis læst ham. – Han er ikke elsket – herhjemme. Men han er vort frisinds fører. Mørkemændene hader ham. De flyr ind i deres huler for hans tankes strænge logik – de skælver for hans stærke røst. Vi andre elsker ham, vi *må* elske ham, hans sjæls adel, hans ånds finhed, hans aristokratiske medfølen med de små i samfundet. Å, han er simpelthen for stor i dette løjerlige lille land.

Hermansen tav et øjeblik. Så hævede han armen med knyttet hånd som på en talerstol: Det er denne brændende sjæls radikalisme som under al modgang bevarer vor tro på den retskafne kamps nytte – herhjemme i dette lilleputland …

… Jeg havde dog knapt troet han havde sågmeget at sige! mumlede Beendt.

Hermansen så medlidende på ham og vedblev at forestille … han var jo ven med alle partiets fineste hoveder …

– Kender De så den stovte bonde Søren Houlbjærg. De ser, at han med ægte jysk sejhed – urjysk hedder det vel – beholder sin sorte krave. Han er en uforfalsket demokrat – mere smagfuld i ånd end i ydre – og klog nok til at vælge det bedste selskab.

Hermansen gjorde atter en lille pavse.

Oppe på talerstolen stod den samme mand endnu og forklarede sin stilling til den foreliggende sag med de to misforståelser. Nu da han havde fået rigtig fat på sit æmne og var blevet varm, mens han bredte det dygtigt ud, sa han flere gange a istedenfor jeg.

For det er a verklig glaj ve, sa han. For det vil bidrag møj te en gue ordning, og a føler mig fuld overbevist om, at te mergelsporet nok skal svare til, hvad vi har ventet vos af den sag.

… Å står han der endnu og væver! sukkede Hermansen. Ja, der ser De, sådan spilder vi tiden i dette land – den tid, hvor vi kunne gennemføre de store og rige reformer herhjemme. –

Så vil a blot slutt med og sej, lød det oppe fra talerstolen. Sæj til de hærrerr, som mener te a hår talt overklassens sag – a hår ålti ståen på det lelle landbrugs ret – og a vil ålti wirk for de gue reformer.

… Tak! sa Hermansen. Det er en af de rigtige moderate stude derovre fra – puh … men der er endnu mænd i dette land! – –

Han sank ned i en stol og blev siddende. Den næste taler steg op på talerstolen. Beendt søgte sin plads og ville høre efter. Han blev hurtig klar over, at denne sag ikke kom ham og Flaksted herred ved, og da de jyske mergelspor sindrigt koblet sammen med københavnske stationsspørgsmål syntes ham altfor indviklede, følte han sig ikke pligtig til at modtage sit partis ordførers klare tanker. Beendt faldt i staver og gav sig til at glo rundt i salen.

Han kunne se, at der var flere der havde det ligesom han. Nogle sad og skramlede med papir, andre halvsov i stilhed. De fleste gik op og ned mellem stolene og ude på gangen.

Hvor var de igrunden forskellige, som rendte rundt her – mangfoldige som Vesterbro, grove og fine, halvfine, mellemfine og ekstrafine.

Så man nærmere til var der måske kun to slags.

De skelnedes på deres gang.

I deres vandring var det som to racer kredsedes mellem hinanden.

Der var nogle som havde hæle at gå på, og andre havde ingen.

De første – med hæle – stolprede om på en egen sirlig måde, der skulle forestille at være spændstig.

De andre trådte til med hele labben, som de gik i en plovmark – og så satte de tæerne indad.

Det var tydeligt at se, at de stankelbenede med hæle og udadvendte tær var dannede mennesker med en skolet gang ben – og de fladfodede var bønder eller af bondeæt.

Det var osse klart, at de der satte tæerne udad og hævede sig højt på fodsålen havde international trang til at omspænde hele verden eller rettere en fjerdepart af cirklen under vinklen fra deres tæer. Sådan fra Paris over Berlin-London. Mens de andre, der plattede afsted med bjørnelabber og indadvendte tæer, var kredsenes egne kårne mænd, som havde trang til at afgrænse sig og som satte fødder mod jorden efter et skæringspunkt et lille stykke forude.

Beendt Skave så hen over sit parti, hvoraf en ikke ringe del var på vandring, efter at ordføreren igen var afløst af det ærede medlem fra Viborg Amts sjette –

De fleste var af stankelben-racen.

Men om sig selv vidste han, at han satte tæerne indad. Det havde han nok altid haft for vane. –

Han kiggede ned: Jo, dær stod de og pegede mod hinanden.

Men hvad havde sådan noget pjank at sige for frisindets sag? Ingenting!

Det var alligevel kedeligt at være så kluntet. Han ville prøve at sætte fødderne skrå – nej det kunne han vist ikke – men hvertfald lige ud og så hæve sig lidt på hælen.

Men hvis det nu var tilskikket ham at skulle gå sin gang over stok og sten og asfalt og rigsdagstæpper somom han satte fødderne dybt ned i jorden – hvad kunne det så nytte at ville ændre derved.

Nej, "hvad kan det nytte." Det var Beendts programfrase, og den var god at gå frem på …

… Så rejste der sig en mand pludselig op i salen og sa: Jeg tillader mig at tilråde lovforslaget henvist til et udvalg på femten medlemmer.

… Formanden rejser sig og remser en lang lektie op.

Klokken ringer.

Mødet hæves.

Cigarer tændes. Røgen bølger stille op i den tunge luft som før et regnvejr. Salen tømmes. Det sker såre langsomt. Der ryges. –

Beendt Skave mødte pligttro hver dag i Folketinget.

20

Efter en kort sommersamling sendtes Rigsdagen hjem – "til herredet". Høsten først og fremmest, bagefter er det tid at lave love om hvordan den skal bruges.

Og alle rigsdagsbønderne ilede efter at komme ud til jorden igen, træde labberne i muld og lugte græs.

Beendt mindedes hvordan det var at sove ved Skavedyssen, hvor jordens ange og det solsvedne græs gav en mild slummer, uden drømme, med dyb tryghed af at eje denne dag og dette sted.

– Ellen hentede ham med et lille enspænderkøretøj ved stationen. Siden han rejste havde hun boet i Skavegården.

Hun gav ham tømmen og lagde sin hånd på hans skulder, holdt sig fast til ham. Og så måtte han høre om alt hvad der var foregået, mens han var borte, om både folk og fæ.

Hvad er der så sket inde på Rigsdagen? spurgte hun, da der ikke var mere.

Ja, hvad er der vel, så han muntert. Hvis der engang skulle komme noget som kommer jer ved, skal jeg nok komme og sige det.

Er det sånen en tosse vi har sendt derind – at der ingen ting er at fortælle, når han kommer hjem?

Ja, såmænd, min pige. Men engang, når vi ikke har andet at snakke om, skal jeg holde min jomfrutale for dig om fattigunderstøttelse og valgret, du ved jo hvad jeg mener om det. Men nu vil jeg bare ha lov til at se på dig – og på gården.

Ved du nu hvad du skulle, Beendt! sa hun indtrængende. Du skulle lade ligesom du var omvendt, og så slide og slæbe både hellig og søgn, nu en lille tid. Du har vist godt af sådan rigtig at få fat på det jordiske gods. – Sådan en københavner du er blevet. – Og så skal du osse nok få lov til at ta en lang middagslur i Skavedyssen.

Hun bøjede sig frem og satte sine milde leende øjne ind under hans hatskygge – og hendes læber mødte hans.

I det samme kørte vognen gennem Skavegårdens portrum og frem i gården, hvor både farbror Erik og Mette tog imod dem.

– – –

Beendt fulgte Ellens råd og gik til det hårdeste slid i høsten. De slog hø i Rørmosens enge. Dær hvor Beendt som knøs indviedes til høstarbejde med det bugvrid der kaldes "lekalv", og han havde aldrig siden glemt den mærkelige følelse efter en høsletsdag, at den ene side af bagen hængte højere oppe end den anden.

Jørgen tilbød dem at de kunne låne hans slåmaskine. Men Beendt ville endnu en gang prøve "det krogede jærn". Særlig da han havde Morten med sig.

Morten var en af hans folk fra fattiggården og en i vide kredse velkendt og næsten velagtet mand. Engang havde han ejet en gård, siddet i sognerådet – men det fik ende. "Alting skal jo en ende hå!" forklarede Morten. Og je var ikke ræveurne [Note 13)] nok til at blive rig! sa han. Siden havde han mest haft tilhold på fattiggården. For Morten drak – og det var brændevin i store måder. Men han fralagde sig ethvert slægtskab med den katolske præst der ene drak for den hele menighed.

Morten ville netop ha lov at sige "skål" og "skål igen!" På den vis havde han sat sin gård overstyr. Men så var der jo straks en anden gård rede til ham: fattiggården. Og han havde endnu en gård ivente: kirkegården. Morten sad ikke så dårligt i det endda.

Han var alle sine dage en hader af det meget arbejde og udtalte tit onde ord om, hvad der skulle ha været gjort ved den tosse, som har opfundet arbejde. Men han gjorde en undtagelse overfor bondelivets store idræt: at meje og slå. Til at skærpe en le og føre et mejered var Morten en vældig idrætsmand, en af de bedste der kendtes, og det var med sang i røsten han talte til maskinmejerne om "dengang vi gik med de krogede jærn". Når lejlighed bød sig, greb han endnu jærnet med fryd, skønt han var over de halvfjerds.

I den sidste tid havde han gået som en slags husmand på Skavegården. Da Beendt kom hjem, blev de straks enige om, at de godt kunne slå den eng med deres krogede jærn, som bedre end maskinen gik tilbunds i græsset. Karlen og drengen skulle med. Særlig drengen, den sejstenårs knøs, havde godt af at få lekalven. Fik han den ikke her, fik han den vel aldrig, for de krogede jærn blev nu allevegne afskaffet.

De slog hø i tre dage. Men før de tog fat, havde de en strid. Beendt ville, at Morten skulle gå forrest, den ære tilkom ham rettelig.

Næj, Faen rævne mæ om je ve! drævede Morten.

Hvorfor ikke ded, du fører et slåtøj bedre end vi andre.

Næj! svarede Morten. Je hår altid væt en halvtosse, men je har aldrig vart nogen nar.

Hvorfor skulle du være en nar, for det du gik forrest.

Jo, når jeg var så ærekær.

Beendt blev ved sit og var stædig: Sikke sludder, Morten. Jeg byder og befaler dig at gå forrest, så forter det bedst.

Når itte du selv går forrest, kan du hverken byde eller befale! grinede Morten.

Så sig mig hvad meningen er, når ikke du vil?

Morten svarede langsomt og lavmælt:

Jeg skal sige dig, Beendt Skave, jeg har sæl væt mand engang, og når itte manden er mand til enhver tid, hvor han skal være det, så kan vi lisågodt slå hovedet at ham – så har røven helligaften. Næj, du skal være manden, Beendt, og tå dit slåtøj og gå forrest. For du *kan* være mand, og det er der nu om dave itte ret mange der kan. Det er ded der er fejlen ved det hele – de duer itte … Morten lod strygespånen synge på lebladet … Je ku fortælle dig meget, Beendt Skave, om ded – lige fra Gorm den Gamle og hele danmarkshistorien ud lige til nu, hvordan det er gået når der ingen mand har væt …

Beendt bøjede sig – overfor Mortens udlægning af historien – tog sin le og hug ind og gik forrest i skåret som manden. Morten kom dernæst med brede kælne strøg af det krogede jærn gennem det fine enggræs. Karlen derefter med korte uøvede hakkende hug – og drengen Jens humpede bagerst og fægtede med sit slåtøj så godt han kunne. Men det klang slemt i småstenene. Den dreng plejede at ha en "farlig kæve", men i dag havde han ikke noget at skulle sige, uden når han ømmede sig – og så skralderlo Morten.

Men den aften, da engen var slået, og de sad ved bordet, og selv Beendt klagede over det slemme vrid af den ophængte

bagdel, lo de alle af hjærtenslyst, både Ellen og Mette, Erik og Jens.

Tror du itte osse, du kan få den plave derinde i Rigsdaven, når I hår lavet såmanne love, at I itte kan køre dem herud i landet af ett læs? gryntede Morten.

Jeg har en mistanke om, at du er højremand, Morten! lo Beendt.

Næj, jæ er Faen rævn mæ rattekal! svarede Morten krænket. Lisom den gamle Pe Enevoldsen i hans velmagtsdave, han så altid: "Må vi være her!" Han gjorde engang en hel lang tale over de ord: "Må vi være her." – Det er min politiske mening.

Morten var ikke god at tale politik med, skønt han ville gærne. Det var altfor svært at hitte ud af, hvad han mente, og om han til syvende og sidst mente noget.

Vi skal itte sidde og snakke politik etter en velendt høst dav! sa farbror Erik. Nu skal vi holde et lille slågilde med en god midaften og nogen drammer til maden og nogen i kaffen ovenpå. Og så kan du gi vos en af de gamle viser fra 48, Morten. Dem er der mening i både for dig og for mig – og kanske for de andre med.

Det er et sandt ord, Erik Skave! sa Morten og han sang:

"I husker nok hvorlunde
de danske bar sig ad
ved Isted og Mysunde
og hist ved Fredriksstad.
Vi har vist ham vor brod
da han blev for kåd.
Og mange tusind munde
vil synge om den dåd.
Ja, vil synge om den dåd.
...

Og derfor nu vi byde
farvel og afsked tar
med fynbo og med jyde,
og så til Sjælland far.
Kun et ord, kammerat:
Hvis en tyk krabat
vil Danevirke bryde,
så er vi strast parat.
Ja, så er vi strast parat."

Høsten gik tilende. Beendt sled. Han havde sat sit håb til bondearbejdet. Men han følte sig stadig uden magt over jorden. Dagene sled han uden sejr.

Han gik og trællede i jorden som en daglejer der tænker på at tage til byen og gå på hvadsomhelst.

Nu skulle han ind til rigsdagsarbejdet igen. Dær var han ikke bedre stillet.

– Jeg ville ønske jeg sad som en trold under Skavedyssen! sa han til Ellen aftenen før han skulle af sted. – For det er vist det

eneste jeg duer til.

Var der alligevel ikke noget du hellere ville? spurgte hun smilende.

Jo, svarede han. Lede lovene op. De vi mangler. Men hvordan kan jeg det – jeg har ingenting herhjemme at gå ud fra. Jeg er hverken bonde eller borger. Jeg er en starusser [Note 14)].

Ellen lo: Så skulle du ha lydt Gærtrud og blevet højskolelærer.

I det sted tog jeg dig og blev afholdsvært og fattiggårdsbestyrer.

Ja, når du hverken ville være grundtvigsk gårdmand eller missionsk boelsmand, så måtte du ta følgerne – og gå videre frem.

Men hvad skal det blive til, Ellen?

At du leder loven op for dig selv, sammen med at du leder den op for andre. – Men jeg bliver her, Beendt, her på Skavegården, og her kan du hitte mig, når du vil. Det kan du godt ta og gå ud fra. Så har du da noget.

Ellens ansigt stod hvidt i den halvlyse nat, og hendes øjne havde i et tungt smil udtryk af en egen dybtvidende vilje.

Den stirrede sig ind i hans sjæl.

– – Om morgenen, da Ellen kørte Beendt til stationen, mødte de Kesten Kirkeværges på Flaksted gade. De holdt stille, og Kesten kom hen til vognen.

... Beendt, hår du den skilling endnu?

Jeg har den, Kesten! sa han og slog på lommen. I den inderste lædike i min pung. Jo, Kesten, den stoler jeg på.

Jaja, jaja! sukkede Kesten. Der er osse noget ved den skilling. – Lykke på rejsen, Beendt Skave – "ded er bedder end hundrede rigsdaler".

… Noget skal man ha og holde på! sa Beendt da de kørte.

Noget at tro på! svarede Ellen.

– Det var sidste gang Beendt så Kesten. Da han næste gang kom hjem, hvilede hun i sin kirkegård, blandt alle de mange hun kendte så godt.

21

Inde i rigsdagen mødte Beendt Skave til alle møderne og læste sig trofast gennem alle de tryksager der efterhånds læssedes op for ham. Det sad han og puslede med og søgte at finde vejen til hvad ret var. For han mente at den skulle kunne findes.

Men han var ikke helt sikker på, at partiet altid havde held med sig deri … jo, for det meste – men det var allerede at tvivle mer end man burde. Han tav og læste. Fik ord for at være en arbejdskraft.

I pensionatet på Vesterbro boede flere rigsdagsmænd. Beendt Skave sluttede sig nærmest til Jes Bonde, det ærede medlem fra Ringkøbing Amts ottende. De to drøftede politik tværs over Store- og Lillebælt.

Jes Bonde tilhørte med hud og hår det jyske Venstre og agtede ikke Beendts politik en bønne værd, men desto mere årsag var der for ham til at ta sig af Beendt. På Rigsdagen passede de hver sit, men de fulgtes ad til og fra møderne og sad gærne længe oppe om aftenen og talte sammen for at komme tilbunds i sagerne. For tilbunds ville de beggeto – de havde ikke sind til at slippe billigere end det kostede at få redelighed på det hele.

Jes Bonde holdt altid hårdt på, at det var ham og hans parti der vidste hvad ret var og havde retten, ihvordan det gik.

Hans politiske lære var fuld af skriftsteder.

A sæjer "Ret for alle, Uret for ingen", det er et godt gammel venstreord! talede Jes Bonde. Men a skal nok sæj dæ hvad ret er.

Jamen hvis jeg har ret, så har du uret! indvendte Beendt.

"Øv ret og kræv ret!" svarede Jes Bonde. Det er det det gælder om.

Så ku du gærne la mig ha ret dennegang! sa Beendt.

Jes Bonde rejste sig og tog sin kasket. Det er vo' valgsprog, mumlede han: "Gå aldrig på akkord med uretten!"

Han satte kasketten på hovedet. Det var tegnet til, at de skulle følges ad en tur i byen.

De herrer! fortsatte Jes Bonde da de gik nedad trapperne. – Deherrer! snærrede han som en bidsk hund da de kom ud på gaden. – Deherrerr og dæ med Beendt Skave, I sku ålle skilt jer ud af Venstre for at spil radikale. Pas på itt busmanden tar jer. I rebeller er møj for bette til at go jenle.

Og mæjed for slemme til at være i sådan et skikkeligt parti! sa Beendt.

Nogen af jer er så klog, at I wal ku skik jer til 'et.

Jes Bonde fik gærne det sidste ord.

Så gik de ud for at se på byen. – Tivoli?

Sån no snallerværk! sa Jes Bonde.

Varieteerne skyede han.

Det er da'tte ligefrem for din dyds skyld! indvendte Beendt.

Dydig er a kanske nok itt, men a er helleritt letfærdig! svarede han: Skald et vær gall, ska et vær møj war end det her smule hæfleri i skørterne. Sån nøj ka I rebeller vær nøjet med. Det kan a itt!

Beendt ville gærne se revyen. Jes fulgte osse med, når han blot fik lov til at udbrede sig i had til grinet.

Er et da itt grussele at voksen mennesker – karlfolk der har nue at tænke på, kan vær over at si på den slavs. Og kvindfolk de sku jo forbydes at gå derhen. Og ungdommen – tøks du det er

såen sange der skal synges ved vuggen og synges for de unge. Ska de vær vo' modermål – ih, føj da for Satan!

– Jeg skal itte gøre mig bedder end jeg er! svarede Beendt. Men jeg kan li det. Jeg sønnes ded gør helt godt – det er lisom man får sådan et godt sind af det.

Da må du vær en slemme knæjt! mumlede Jes Bonde.

– På de store teatre kom de sjældent. Endskønt de bildte sig selv og hinanden ind, at det havde de allermest lyst til. – Men dær kunne de ikke sidde og mundhugges. Og det var det bedste spil for dem.

Så endte de deres aftentur på en kafé med illustrerede blade. Beendt tog vittighedsbladet og Jes tog ugebladet "Verdens Vidundere". Mens han sad og var optaget af ugens uhyrligheder stak Beendt vittighedsbladet hen til ham. Der var en eller flere karikaturer af Venstres "bedste mænd". Beendt lo og troede at han kunne få Jes til at le – det undrede ham at det aldrig lykkedes. Jes Bonde skød med dyb harme vittighedsbladet til side: A ved nok, hvordan vor folk ser ud, og a tøks de er for gue til at blyv gjor grimmer end de er! Så bøjede han sig atter over "Verdens Vidundere".

En aften på hjemvejen gik Beendt og nynnede stumper af revyviser. Jes var tavs. Da de kom op i huset, trampede Jes Bonde lige ind i Beendts værelse der lå nærmest trappen, satte sig sukkende på en stol og satte hænderne mod lårene. Albuer og skuldre stræbende fremad, hovedet forover strakt, den mærkelige stilling han altid tog, når noget greb ham.

No skal a søng dæ en bette viss, Beendt Skave, du hår sungen såmanne for mig i avten. – Og han brummede:

I Lillekongensgade der bode biskop Absolon
åja åja åja og singsalia.
Loserendes han hade, blandt andre en hr. Salomon
åja åja åja og singsalia …

Så tav han pludselig og sukkede igen. A ka vist itt hov mer af den – men det er val osse tilstrækkeligt. – Må a så spørge det ærede medlem af Sorø Amts syvende: hvorfor holdt allerede biskop Absalon loserendes? Og hvis dette spørgsmål ligger lovlig langt udenfor dagsordenen, må a så spørge ligefrem: Hvorfor holder I stadig logerendes herovre – loserendes til at regere jer. Kan I itt være jer sjel? Skald I da ålti ha en – en fremmed over jer?

Beendt sad og vred sig på værelsets anden stol.

Ded er itte mig der har jaged Rigsdagen sammen, og jeg kan itte svare for, hvem der kommer herind. Det kan vel ellers osse være ligemeget hvad mændene hedder – og hvor de stammer fra.

Hehehe, grinede Jes Bonde lumsk: Ligemøj hvad mennerne hedder. Ja, når itt I sællandske bønder vil regere jer selv, har I lov at sætte anner til det, såvel samaritaner som farisæer, omendskønt vi heller ville forhandle med jer selv. Men så tøks a helsen det er en sær måde at praktisere den gue gammel venstreregel: "Hijællp te sælhijællp"!

Det mener du. Jeg mener der skal være frihed for vos alle – som vi siger derhjemme. Frihed for Loke såvelsom for Thor. Det er jeg valgt på.

Jes Bonde foldede hænderne inderligt som han bad.

Ja "størst mulig frihed under størst muligt ansvar" plejer vi at sige te vort. Men a ser itt rettere end det er de anner der får

friheden og jer landets bønder der holder ansvaret for landet. Det er ded a vil kalde en sære hijællp te sælhijællp. Det er lisom da de moderate hjalp Estrup. Og med en bette omskrivning kan vi sæje som den gang blev sagt: Landets vel kræver af dette ting, at det lader alt visne i hænderne på et parti, der ikke ledes af partiets kærne: landbrugets mænd.

– Kan du snart flere skriftsteder? sa Beendt.

Ja, a kan endda. A ka manne endnu. Og helles hår a en gue beskidt kæve som og kan bruges. Og så hår a, Beendt Skave, så møj en gue tro te grundloven som "folkets moralske ret", der skal gi folket selv og itt de europæiske teorier magten. Derfor kæmper a for at føre "Frederiks folkegave frem til folkets fri eje". Når blot no det danske folk i sin helhed vil vise sig værdigt til denne store gave!

Ja, det kan det vel blive småt nok med! svarede Beendt. Men der er itte noget at gøre ved ded. Ret er ret, og vi må ha retten frem, hvor hun så sidder.

Vi må osse ha magten! sa Jes Bonde.

"Hvad kan det nytte?" svarede Beendt. Du kan høre, jeg kan osse et skriftsted. "Hvad kan det nytte" at vi får magten, når vi itte gider bruge den, og den skal bruges hver dag ellers går den itu. Det er som vi siger derhjemme: Hvad kan det nytte vi får alting, hvis itte vi kan sk..., så gav vi gærne alting for at komme til ded. Vi tar itte mere magt end vi lige kan få lov til at være her. Og sådan synes jeg osse andre skulle bære sig ad.

Det er ingen klog politik! Sa Jes Bonde. Hvad siger ikke en af vore bedste mænd: "Ånd er magt" siger han. – "Penge makker mod" siger vi derhjemme. Men politik skal gå ud på at få det

mest mulige af begge dele. Ja, det er "bondekultur", Beendt Skave. Og no er det vist sengetid.

Så rejste Jes Bonde sig langsomt og vandrede tungt ind til sit eget rum.

Beendt Skave fik aldrig indflydelse i partiet. Der var ingen brug for ham. Han hørte til dem der fik ro til at gennemlæse alle Rigsdagens tryksager og ta sin egen mening ud deraf. Partiets førende mænd havde ikke noget at tale med ham om. Beendt Skave regnedes for et godt, trofast stykke stemmekvæg af grundtvigsk race.

En eneste gang blev han klappet på skulderen og trykket i hånden. Da havde han talt for den mest demokratiske skoleordning, som han hævdede måtte være friskolen og andre mere private pædagogiske foretagender.

Han havde følt trang til at stå på den hjemlige skoles ret herinde, hvor grundtviganismen havde sine stærkeste modstandere. Med det samme havde han forsvaret de private overklasseskoler og skellet mellem åndelige og uåndelige i kultur. Det frisindede parti, der mindst af alt var et proletarparti, trængte til dette skel og roste den stovte bonde fra Flaksted.

Beendt Skave havde ikke kunnet tage mod sine meningsfællers ros. Han måtte skynde sig bort fra den – udad til Vesterbro.

Hvori lå den stride forskel mellem ham og partiets førere? Han syntes at han mente noget nær det samme som de, men han følte alt helt anderledes. Og han følte sig nu for hver dag

mere ensom i folketingssalen. Han vidste egentlig ikke hvorfor. Synlig måtte modsætningen vel snart ytre sig.

Men folkets store dybe frisind: den lyse sejrstanke imod Missionens mørkerædsel og grundtviganismens opdrageri: de fattiges sag som Beendt tog sig på – hvorledes skøttede han den, hvis han nu veg ud af det intelligente demokratis asfalterede fortov og slog ind på Venstres opkørte sognevej?

Beendt Skave gik ensom med sine tvivl. Han turde ikke, sågærne han ville, tale med Jes Bonde derom. Han ventede og vidste aldrig hvordan det skulle gå. Men det gik som det skulle, det kom af sig selv. Imod slutningen af rigsdagssamlingen holdt han en tale om valgloven.

Han hævdede, at opholdsbestemmelsen såvel for kommunal som rigsdagsvalgret måtte demokratiet ikke søge at kaste bort, for den var det mest demokratiske i hele loven. At en mand skal have fast bo dær hvor han udøver stemmeret, må alle bosatte kræve. Enhver bør kende de forhold, hvorudfra han skal stemme. Desuden ville opholdsbestemmelsen ramme de velstillede, embedsmænd, handelsmænd, gårdhandlere mere end de fattige som sjældent skifter bo.

Partiet tog meget kraftigt tilorde mod Beendt Skaves påstand. Og flere af de mest indflydelsesrige gik ham hårdt imod, mens de moderate frydede sig.

Beendt indskrænkede sit forsvar til at gentage hvad han havde sagt.

Man skal ikke stemme teoretisk men praktisk efter hvad der foreligger, hvor man er bosat.

Da mødet var endt sa et af de "fineste hoveder" til ham: De synes ikke at føle Dem vel i partiet, hr. Skave.

Nej – næej! svarede Beendt. Han vidste ikke mer at svare og følte sig som dum bonde.

Men udenfor rigsdagsporten tog Jes Bonde ham under armen:

Så, Beendt Skave, no er do mi salehied vor mand. A sæjer teløk!

22

Beendt Skave var ingen løsgænger. Da han ikke længer kunne være i "vore fineste hoveders" parti, måtte han søge hen til "vore bedste mænds" parti. De tog imod ham med brede smil og hjærtelig skepsis.

Ingen vidste jo heller hvor gammel han blev i den menighed.

Beendt tænkte på ikke at la sig opstille mere til valg. Men da han talte om det ude i kredsen blev der fra forskellig side gjort gældende, at han måtte genopstilles.

Detteher var nu sletikke det værste der kunne ske, praktisk taget! sa Jørgen om hans skiften parti. Og der var mange der mente som Jørgen.

Vælgermøderne viste en del modstand, og Beendt Skaves modkandidater, navnlig den radikale lærer Gyldenfeldt, var sikker på valg. Men Indre Mission holdt fast ved Beendt i mangel af bedre. Var han ikke helt et gudsbarn, så var han hvertfald af familien. Og ved valget kendtes det, at småfolk stadig stod med Beendt. Den tro de engang havde fået, svigtede de ikke let. Og den sagnforestilling, der havde dannet sig om Beendt Skave som den rette allemandsbonde, lod sig ikke vejre hen af typograf Jensen, der tolkede Socialdemokratiets program læmpet efter landsbyforhold.

Beendt Skave sejrede ude i herredet som før.

Men inde på Rigsdagen blev han stadig ensom og hjemløs. Han hørte ingensteds hen. Han kunne ikke rigtig falde ind i sit nye parti. Det blev ledet ud fra et andet herred og en anden landsdel. Beendt følte sig samslægtet med disse

højskolebønder, som intelligensen ikke kunne magte. Men han følte sig aldeles ude af stand til at følge fodslag med det jyske Venstre. Han mærkede, at sjællandske bønder kunne ikke føres på den vis.

Det sa han til Jes Bonde. Men Jes trøstede ham:

Do skal itt vær ræd, Beendt Skave, føls do kuns rolig med vos. Vi kan føre jer – men de andre kan kun lede jer.

– Hvilket var værst? tænkte Beendt. Nu det ene og så det andet. Nemmest at følges med Jes Bonde – men vanskeligst at slå fra, når man ikke ville med længer …

– Var det itte muligt vi fik lov til at gå som vi selv ville? sa han.

Det ser et sku itt møj ud til! svarede Jes Bonde. De fleste af dine folk går med rebellerne. Nogen stykker går med vos. Nej I er Dævlen sto i et sæl blevet loserendes. Åja åja og singsalia! – Ja, kan do få nogen til at gå med dig, Beendt. Helles blyver do løsgænger.

Nej uha! Sa Beendt. Det er det allerværste, jeg kan blive.

Om vinteren holdt Beendt Skave en mængde møder ude i kredsen, sogn for sogn.

Han sa til sine vælgere: Som sagerne nu står, må I hjælpe til at bære byrden og ta jer lod og del i, hvad der skal ske. I har sat mig ind i Rigsdagen, men jeg vil ikke være rigsdagspræst og politisk sjælesørger for jer. Når I gir mig jer vilje, skal jeg bære den frem derinde, såvidt jeg kan, og tjene vor kreds så godt jeg ævner.

Og han fremlagde den sag der nu skulle tages stilling til på tinge.

Kan vi komme til en ening om detteher er det godt – og kan vi ikke, så lad os se sagen fra de sider den har her. Så får vi vel at vide hvad den vejer!

På den måde flyttede Beendt Skave folkestyret ud i folket selv. Flaksted herreds mænd satte tinget rundt om i sognene, i forsamlingshuse, skoler, øverstestuer, lader og hvorsomhelst folk måtte samles.

Om foråret var disse vælgermøder blevet en fast institution.

Beendt havde svigtet nogle møder i Rigsdagen, men han havde til gengæld vundet et indblik i folkelig politisk kløgt og nået til en samling af vælgerviljen som i ingen anden kreds.

Vel var der altid viljer som stod imod hinanden. Men enten var en af dem den anden overmægtig, eller de kunne afvejes, således at der fandtes en mellemform, som når gårdmanden og husmanden nogenledes kunne komme overens om bolsmandens kår. Eller viljerne ophævede hinanden, så det foreliggende spørgsmål blev dødt her i kredsen.

Vanskeligst var det at få arbejderne med ved møderne. Nogle blev helt borte, andre tav bomstille, og enkelte havde fået fat i lidt socialisme der virkede som ny religion i en gammel tro.

Iøvrigt syntes det underligt så lidet de politiske skriftsteder gjaldt herude i herredet. Fraserne battede ikke til hverdag. De var støbt for større skyts end folk gad bruge. Den koldsindigste ro var rådende i småt og i stort, og hvor den ville glippe, tog folkeviddet fat og gjorde sin ret gældende.

Mærkeligst syntes det Beendt, at disse møder stadig viste moderat retning. Gang efter gang måtte han rejse ind til tinget med moderat formede krav. I enkelte tilfælde også med mer radikale ønsker end demokratiet kunne bære. Men som helhed

gled Beendt Skaves sjællandske bondepolitik, formet på sognestævne, fra det jyske Venstre til de fynske moderate.

Han blev omsider klar over, at denne gliden førte mod hans politiske endeligt inden længe.

De stemte radikalt og tænkte moderat herude i herredet. Det havde de lov til, men ikke han.

Med list kunne han vel læmpe sig frem på Venstres fløje, men ville han ærligt følge folkestemmerne, så ville de snart vende sig imod ham, og han var færdig med at være folketingsmand.

Beendt Skave måtte gruble over, hvordan han bedst kunne styre folkestyret.

Skulle han ikke hellere slippe al politik og gribe ploven? Han syntes stundom, at han længtes efter den blanke glidende plov. Men det var kun til han stod ude på marken, så kom denne dræbende slaphed igen. Den glidende plov førte han godt inde på Rigsdagen! –

– Jes Bonde indså, at nu måtte han ta Beendt i skole og "læse" kraftigt over ham med en "god beskidt kæve".

A blyver sku da nødt til "at løse dig ind for dorsk", din dorske hund! tordnede Jes. Du går jo hen og blyver moderat for vos, inden vi ved et ord av at sige. Ved du da itt, at det er det værste en mennisk ka blyv – moderat. Der er itte nue så ring som en moderat – – ja, og så en rebel, forstår sæ.

Beendt lo: Ok ja, Jes, men derfor kan vi så godt være enige og sjoske sammen både i tykt og tyndt.

Jes Bonde slog gramme nik med hovedet: Nårensti det gammel regnskab skal gøres op – så vil a itt råde dig til at være på vognen hos de moderate, bette Beendt Skave. – Men do sku

ha en uløk for al de vanskeligheder du bringer vore bedste mænd.

Nu blev Beendt gram og knejste: Det vil jeg sige dig, Jes Bonde, at jeg er ikke dreng hverken for "vore fineste hoveder" eller for "vore bedste mænd". Jeg kører ikke ud for rigsdagspræsterne, men for mine egne folk, dem jeg er sat til at være kusk for. Og jeg kører, hvorhen de vil ha mig. – –

Jes Bonde tav lidt og rystede overbærende på hovedet. Så rejste han sig og lagde hænderne fortroligt på Beendts skuldre og sagde langsomt og visdomstungt:

Do kyrer sku i vejgrøvten, bette får.

23

Beendt Skave var opdraget i gammel bondeskik, udenfor det moderne landbrug, og havde fået den ægte bondes ejendommelige sikre føling med sine folk. Derfor blev han demokrat af en egen lavstammet, grundig slags. Han var radikal til traditionens dybe grund. Og derfor kunne hans demokrati ikke ledes af et intelligensparti uden føling med Flaksted fattiggård.

Beendt Skave måtte ty til det jyske bondevenstre, hvor han fandt sin bedste ven. Jes Bonde var en mærkelig mand. Han var så stærk, at han kunne bære alle de fraser, som partiet i en menneskealder var blevet udstoppet med, uden at han selv tog skade på sin brede ryg.

"Store ord og fyld det er let last" sa Jes Bonde. En kan nok ha brug for hele katekismen i den her sølle verden.

Beendt fik aldrig øvelse i at bruge katekismen. Og hans folk var med al deres vækkelse altfor tørre i sjælen til at kunne opflammes af politiske slagord. Beendt fandt ikke bund for sig og sine i det jyske Venstre. Følgen blev, at han langsomt trykkedes over på den moderate fløj til fynboerne. De var dæmpede og tøvende, men årvågne og vindskibelige – og nogenlunde frasefri – i deres politik.

For Beendt var dette kun galgenfrist. Manden fra et sjællandsk herred kunne lige så lidt la sig lede af fynboer som af jyder. Han havde sin egen gang og gænge, som ikke helt passede ind i de andres trit.

Beendt Skave tænkte ved sig selv, at det var vist tempoet der var virkeligheden i politik. Programmerne havde det sletikke så meget at sige med. Folkets sag var ikke et eller andet vakt spørgsmål i tiden, løst på bedste og billigste måde af hvemsomhelst. Folkets sag var kun folkets eget tag i udviklingen, det alene var friheden.

Men Beendt havde ikke friheden, retten til at tage sit eget tag. Han stod nu hos de moderate, den fløj af Venstre der prægedes af fynboer – men han fulgte ikke retningen med fynboernes spændstige smidighed og dæmpede fjed.

Beendt Skave fulgte med, men han blev sløv og søvnig af dette følge.

Det hjalp kun lidt, at Jes Bonde stadig opmuntrende og velmenende "læste ham ind for dorsk". Det var noget endnu skrappere han trængte til – noget der kunne svide og brænde.

Var det kort og krast det gamle: Gud – Konge – Fædreland?

Skulle det være Beendt Skaves skæbne at ende i Højre?

– – – Da Beendt nyligt talte med farbror Erik om politik, blev det nævnt som en mulighed, at Højre kunne danne ministerium, enten Friis eller Hage.

Jeg så nu hellere det blev Muens end Kristoffer! sa farbror Erik.

Beendt lagde mærke til, at farbror var på fornavn med de to herrer. Det var fordi den gamle bonde så dem som høvdinger – og da valgte han som rimeligt var jorddrotten Mogens frem for købmanden Kristoffer.

Det var som taget lige ud af en kæmpevise:

Hr. Mogens sadler sin abildgrå hest,
han drager i leding ud.
Ham følger svende og bomænd …

– – Farbror Erik tænkte romantisk. Men han var fri for al romantik og festpatriotisme. Han sad så fast på sin grund som få, men romantisk tænkte han alligevel, for han dømte sin tid ud fra en anden tids ånd – og ud fra et bondeinstinkt som naturgrunden var taget bort fra.

For der var ingen høvdinger mere – men chefer. Ingen jorddrotter til rejsning for et herreds bomænd og svende – men industriherrer for fabrikation af landbrugsartikler og indførsel af udenlandsk arbejdskraft.

Der var intet bondehøjre som værnede en folketradition – men bureaukrati, bourgeoisi som værnede om egne vaner.

Et Højre var der uden folkelig tradition og historie – et dødsdømt overklasseparti der kun kendte folket som "arbejdsvillige" og "uarbejdsvillige" – chefer som forfulgte sine svende og tingede nøje med dem om føden for et dagværk. Ringe af guld til sine tjenere efter gammel høvdingevane – nej det var ikke højrepolitik.

Den gamle bondedrøm om et landshøjre der samlede alt i riget havde ikke værd i vor tid. Det var alligevel den drøm Beendt Skave havde fulgt og måttet følge for sin æt, lige fra han trådte ind i Rigsdagen. Da skulle han søge landsens givne lov for store og små, radikalt-konservativt. Men han kom ikke til at sidde på tingsten og give lov – han kom på vandring i Rigsdagen. Igennem de intellektuelles europæisme og igennem det jyske Venstres forsøgsmark, hvor alskens urter elskedes op – og ind i det moderate middelstandsparti. Nu stod han her i

en politik for en pæn årlig indtægt med angst og bæven for den underklassehær, der alkede sig frem mod det eneste mål, at finde havn i middelstandens salige moderation.

Stod han nu virkelig her?

Nej, han stod ude i den ældgamle bondedrøm om en konge og et folk der tilsammen gav lov for land og rige.

Så alene stod han med sit.

Var Beendt Skave nu blevet løsgænger?

Da måtte han gå ud af Rigsdagen.

For lige så lidt kunne han være løsgænger i Rigsdagen som rakkerknægt i Flaksted herred. Han måtte stå i flok, hvor han stod.

Rigsdagen skulle stille til valg igen så nødig den ville. Og det med militærmusik som sædvanlig. Folketingets bedste messingrør skulle ud at basune om forsvaret på alle vælgermøder: for og imod femogtyve millioner kroner og "livssagen" løses efter landets økonomiske ævne. Programmet lød på at købe livet for billigst penge – omend et par millioner fra eller til egentlig ingen større rolle spillede.

Ved siden af militærmusikken var der så de sociale spørgsmål med et righoldigt program. Enkelte numre var vel "gået ud af lirekassen", som en gammel højrebonde sa, og lovfæstede i det mylder af anordninger, som hed "lovhøsten", men der var altid rigeligt endda.

Lovgivning kunne det måske ikke kaldes, det hele var lutter spørgsmål om administration. Intet afgjort nødvendigt, givet som den fuldgyldige form for et stykke samfundsliv – men

tiden var "moden" for en omflytning i regnskabet. Og nu skulle der prækes over dagens tekst.

Beendt Skave havde ikke følelsen af, at her var brug for bønder, navnlig ikke for sjællandske bønder, under disse overvejelser. Cheferne for samfundskontoret havde afgjort det væsentlige og draget grænserne for hvad der kunne ske, når de nu for en forms skyld forelagde vælgerne sagen til fastsatte priser.

– Før vælgermøderne tog fat, indvarslede Beendt Skave til et folkemøde i Flaksted grusgrav. Det skulle ikke som almindeligt været et sognemøde, men her på dette sted, hvor herredsting holdtes under åben himmel for hundreder år siden, ville han holde herredsting pány.

Det var en forårsdag med rå luft henad aften. Mange var der ikke mødt, for det var i pløjetiden. De stod op inde i grusgravens huling. Jorden var for kold at sidde på. Enkelte havde sat sig på nogle store sten der lå spredt i graven. Oppe på bakken var der udsigtsbænke, men deroppe blæste det, og hernede var læ.

Beendt Skave trådte ud af flokken og gik et par skridt opad bakkeskråningen. Han talte.

Som I vel alle ved skal vi nu ha valg igen. I ved vel osse, hvad valget står på. Det er detteher forsvarsvæsen igen. Ja, det ville vi allesammen helst være fri for, kunne vi blive det. Men se det er meningerne delt om. Nu spørges der så igen: Hvormeget vil I koste på den ting. Den kan fås til forskellige priser. Nå, det hedder egentlig: hvormeget kan vi ofre? Det lyder ligesom lidt pænere. Men jeg synes ellers det er et underligt spørgsmål, når man rigtig tænker over det. For hvis det er noget, detteher

forsvarsvæsen, så er det et og alt og det hele – og hvis ikke det er noget – så skulle vi dog nødig smide landets penge ud til officerstads og soldaterplageri. – Men ser I folk, jeg ved ikke hvad der er det retteste. Og jo længer jeg ser på sagen, jo mindre synes jeg at jeg ved. Ligestraks da jeg ingenting vidste var jeg meget klogere. – Nej, vi kan ikke se ind i fremtiden. Men ved I hvor I selv står, så ved I osse hvor I har mig.

… Ja, du er højremand! lød det inde fra flokken.

Højremand! Det er ellers et hårdt ord, når du siger det, svarede Beendt Skave. Men det kan gærne være, du har ret, Klavs. Mener I andre det samme?

Ingen svarede. Der hørtes kun en dyb kogende mumlen i flokken.

Så siger vi at jeg er højremand! sa Beendt Skave. – – Og så har jeg kuns at mælde jer, at jeg agter ikke at stille mig mere til valg.

Han trådte tilside og lænede sig opad en grøn brink. Dær stod han lidt fra flokken og så på den. Der var stille, kun vindsusene oppe på bakken hørtes. Ingen havde ord rede. Dette kom så akavet for dem alle. Også for Beendt. Han havde ikke været helt sikker i sin sag. Nu var han det.

Når han stod her overfor herredstinget var hele hans hu en stor tindrende enhedsfølelse: Folket. Men nede fra flokken steg ham den argeste splid imøde. Flokken følte ikke sig selv. Til hans syn og til hans sjælsspænding svarede ikke hans vælgeres.

Da bøjede han og veg – veg atter og omigen.

De forstod ham alligevel. Det måtte sådan være. Der rettedes opfordring til ham om at blive. Det var et øjeblik som de

samlede sig om ham tanke og rejstes i flok, men med et blev stemningen underlig mat og dernæst svagt stigende harmfuld:

Var det det, du havde kaldt os sammen for at sige?

Beendt gik hen hvor han før stod, overfor tilhørerne.

Jeg har kaldt jer sammen om spørgsmålet, der skal løses ved valget – for om vi muligvis så nogenledes samlet kunne ta stilling til det. Og kunne vi det, havde det mindre at sige, om det blev mig eller en anden der bar jer vilje frem.

... Detteher meletærvæsen! lød en tyk stemme af sognerådet – ja, ded er jo en stor sag, men det er sku sin sag med ded, for noget af det er til grin og noget til alvor – men om det er nogen nytte til – det ved vi ju'tte!

Vel er ded til nytte! skreg gamle Rasmus Musikker. Jeg hår væt i kongens klær, bår i krig og i fred. Du sku væt med på Dybbøl, din drabant!

Hæhæ – ja, der gavnede det sku! grinede den anden. La vos itte gøre ded om igen.

Næj, la vos passe på, at ikke de store render til at lave krig endin [Note 15)] gang! lød en sindig bonderøst.

Ded ku gierne blive meget værre! klynkede en fattiggårdsstemme.

Nu skal jeg sige dig hvad jeg mener! – En ung statshusmand trængte sig frem. – For vi har hat mæjed tillid til dig, Beendt Skave. Men vi ka'tte sige andet end, at du jo hår svigtet denne tillid i mæjed, ved ded at du har svinget så mæjed.

Om jeg har svigtet – det skal du ikke læse dig til i aviserne, Per. Tag du kuns din viden dær, men ikke om mig. – Beendts røst skjalv. – Jeg mener, at jeg har fulgt jer – hele tiden, og jeg

ved ikke bedre end at jeg står nu, hvor I osse står, hvis I blot kunne se jer selv.

– Jamen ded er satme løgn! råbte en rå røst. For vi står lige bestemt på pro-gram-med.

Nu må du hellere holde op med meletærvæsenet, Beendt Skave. Det får vi nok at høre om, det skal I store bønder altid køre op med. Nej la vos snakke om noget andet. Fortæl vos hellere lidt om hvad sosalisten laver derinde. Om vi kanske skal ha noget for vort abede – og om fattigfolk skal ha nogen ret.

Ja, ded er satme hedder vi snakker lidt om det. – Op med sosalisten, Beendt!

– Socialismen, ville du gærne vide noget om den, Kristoffer? Ja, ser du: der var engang en tysk jøde, der hed Marx, han opfandt den løgn, at det ene er penge, der regerer verden. Og så inddelte han folk bare i to slags: dem der har penge og dem der ingen har. Det var endda værre. Udfra den synsmåde lavede han og flere andre en hel del teorier. Men at disseher tyske teorier sku være til gavn for dig, Kristoffer eller andre her – det får I mig aldrig til at tro.

– Da skete der noget. Der blev to flokke. Måske havde der været det før, men nu sås det.

Nærmest Beendt stod de velstillede, de der havde selvejendom, men bagerst og dybt nede i grusgraven stod den skare der måtte gå "med madkassen på ryggen". Højest blandt dem stod Klavs og Kristoffer.

Du ku ligevel itte tåle at komme i højden, Beendt. Nu ser du nør på de små! råbte Klavs med drilsk hån. Kan du nu få øje på de to slavs?

Du må vist hellere se at komme afvejen! skingrede Kristoffer. Der ku gærne falde noget nør på dig, om osse du står lidt højt.

Så blev der almindelig hylen bagved: Nør med ham! Træd på ham. Sånen en stor fed rund bondeskid! Sånen en højremand!

… Adskillelsen mellem de to skarer blev større. Gårdmændene trak sig lidt til siden. Og de små ejendommes mænd viste sig osse som pænne folk og hummede sig.

Beendt Skave steg højere op på brinken, så han kunne se udover dem alle.

Hans stemme rungede rolig og kold: Hold op med det hyl! – Jag drengene hjem! – Her holder vi ikke marked, men herredsting! –

Et slæng af røster suste imod ham.

Da sprang en ung gårdmand op på en sten. Det var Jørgen Lavesen, et sekund havde han ørenlyd: Jeg opfordrer alle venstreforeningens vælgere til at forlade pladsen!

Nej, bliv! råbte Beendt. Bliv, bliv. Og han knyttede næverne imod dem alle. Men hans røst gik i jorden, det glippede.

Gårdmændene så på hverandre. Som efter aftale sluttede de op med Jørgen forrest og gik.

Da de var borte blev der med ett stilhed.

Sig nu hvad du vil, Beendt Skave! råbtes der.

Det samme siger jeg til jer! svarede han.

De tav og rykkede nærmere om ham. Hans kendte dem alle, han så det var hans folk fra før, og han steg nedad brinken og gik et par skridt frem imod dem.

I ved, at jeg vil hverken føre jer til højre eller venstre! sa han. Og jeres stemmer kan I lægge på hvem I vil, ikke mere på mig. Jeg siger jer ikke tak, fordi I har stemt på mig. Nu har jeg tjent

jer min tid ud, og når I fæster en anden, vil jeg blot be jer om at huske på, hvor I er og rette jer derefter. I boer i Flaksted herred.

Ja, og vi står i Flaksted grusgrav! sa Klavs og grinede med hele sit røde ansigt. Og her har vi rettet vos etter bønderne og hentet mange læs grus.

Det er sandt, Klavs, svarede Beendt. Men er det alt hvad du ved om Flaksted grusgrav, skal jeg fortælle jer noget mere.

Her ovenfor, oppe på højden lå der nogen store sten. Det har de gamle sagt mig. Nu er der kuns en tilbage, de andre blev nok brugt til den ny kirke. Det var vist et gravsted fra oldtiden. Sålangt tilbage går folk her. De gamle har osse fortalt om en borg oppe på banken. Der boede den kæmpe der byggede kirken. Hans hoved er udhugget i en sten i kirkemuren, seks alen over jorden. Han skal ha været så høj. Det skal vel blot sige, at han har været så mægtig en mand overfor andre. Jeg tænker han har holdt lov og ret på sin grund, sådan at alle fik til livsens ophold, og de små der ikke kunne værge sig selv, de havde ly hos ham. Men sådan ville folk ikke ha det. De ville ha magt over ham. Så lagde de en frisk kohud med kødsiden opad udenfor hans dør. Dengang han trådte ud på den, gled han og faldt. Og de var over ham og slog ham ihjæl. – Nå, jeg skal ikke sige noget til det. Kanske kunne de styre bedre end han – hvertfald ville de være fri for ham, og folkestyret må vi bøje os for. Sådan en kohud er altid god at ha, når en mand skal fældes, selvom han ikke er seks alen lang – og I har den jo osse til rede her. – Men da kæmpen var slået ihjæl, blev folkene ikke fri. De fik blot andre herrer, som nu ligger nede i gravkælderen i den gamle kirke med store indskriftsplader på deres kister. Det er mest grever og generalmajorer med fon til navnet.

– Ja, og træhesten står endnu nede i Brydeløkkes kælder! sagde en i flokken.

Og det er den I er bange for endnu?

Du kan itte fri vos fra den, hvis galt skal være! skreg Kristoffer.

Nej, men jeg kan sige jer, hvordan I kan fri jer selv.

Her på denne banke blev der holdt herredsting i hundreder år under åben himmel i vejret som det faldt sig og for folks åbne øjne. Her dømtes både høj og lav. Og loven gav altid småfolk et ly. Det kunne vel være smått med retfærdigheden dengang som nu. For det er aldrig nemt at hitte ud af, hvormeget af mit du skulle ha, og hvormeget af dit der tilhører mig, når vi hænger sammen og alle skal leve. Nu er loven taget fra Flaksted borgbanke og fra åben himmel og åbne øjne og lagt ind i et tinghus og tugthus. Men det er det jeg vil sige jer, folkens, at kan vi samles på vort gamle lovsted og tale frit om hvad tiden byder, så kommer ingen i tvang. Det var det vi ikke kunne i dag.

Beendt Skave trådte hen og gav hånden til de forreste i flokken.

Nu får I ha farvel, folk – og alligevel tak for den tid jeg har bragt jer vilje ind på tinget. Nu går jeg hjem til mit og bliver hjemme. Men I skal nok høre fra mig!

– Så spredtes flokken i små tavse klynger hver til sit.

Beendt Skave gik hjemad ensom langs Rørmosen. Et drag af gråvejr lå over de magre enge, og bagved mørknede byen i aftenen. Fremad stod Skavedyssens sten sorte mod de drivende gråskyer, og gårdens tage skimtedes over bakkeåsen.

Alt var det somom Beendt blev sat tilbage i en fjærn tid, borte fra sin egen. Han var stillet tider og tusindår tilbage.

Det knugede at tænke så ensomt, men der brød en lysning af livsmod op i hans sind.

Nu skulle han tage fat på bondedåden fra dens dybe grund. Nu var han tvunget dertil – der var ikke andet i livet – tvunget som en bonde altid er: som bonden må være.

24

Klavs sad i en husende inde i Flaksted by. I den anden husende sad Mette Kristoffers. Men nu var hun kommet på fattiggården, for hun var gammel og kunne ikke manderere sig. Så sad Klavs som en hel greve og havde respejt over hele huset. Det var meningen han ville bruge Mettes ende til tørvehus og til høns.

En aften hen sidst på sommeren, Klavs var kommet hjem fra arbejde og sad som han plejede og røg sin pibe tobak, inden han gik tilro, hører han tråd udenfor på stenbroen. Og de tråd kendte han. Det var ingen anden end Mettes søn Kristoffer. Dær stod karlen midt i døren.

Ja Gu er det maj! sa han.

Det var Sattens, svarede Klavs. Så det er ligevel dig. Sid nør, Kristoffer.

Nu hilste Kristoffer rigtigt på dem der var i stuen og gav dem alle en "nævefuld". Der var Klavs, som sad ved bordet under vinduerne, og Stine Klavs som sad ved kakkelovnen og bødede en bluse til Jens der var ude at tjene – han stod og skulle ha blusen med sig, når han gik – og Hanne, en attenårs pige, som kom ind ude fra køkkenet, da hun hørte Kristoffers prat.

Nå, hvordan kan I så ellers ha'et? spurgte han.

Å, vi hår det vel sådan på det nærmeste ved det gamle, svarede Klavs og så hen til konen. – Men hvad vil du?

Ja, det ska jeg kraft stajle mig sige dig med de vons. Pers Hans kom ind på arbajspladsen og fortalte mig, at I havde smidt min gamle mor på fattiggården.

Hun ku'tte bere sig her til vinter! mumlede Klavs.

Næj, jøsses dov, det gamle skind, klynkede Stine Klavses. Hun havde det rejtnok itte for godt. Det var smænd Hærens vilje hun sku på gurend.

Er du blevet hellig, Stine.

Ja, det er sku fuldet på hende med! svarede Klavs. Hvorlænge har du nu vart borte, Kristoffer?

Det er fire år siden jeg drog av. Du husker vel det var lige etter det store møde vi havde med Skave-bonden nere i grusgraven … Men nu sku man natorligvis være arbajsløs igen, og så ble je kraft stajle mæ ked a'et. Har I noget arbaje her – orli arbaje?

Jov, arbedde hår vi helles godt med! svarede Klavs. Der er sommetider fære og være mer end man bryder sæ om. Men ded bundearbedde ka du vel itte finde dæ i nu?

Ded manglede sku bare – – at manden sku være bange for sin kone, når han ingen havde. Kan der blie noget orli arbaje, så tar jaj min gamle hulrøvede mor hjem fra fattiggården forstår saj, og så loserer jaj mig ind i det gamle hjem, du Klavs. Den er sku fin.

Jamen i Jøsse navn dog, skreg Stine, og nu hår vi lige fået lov til af sognet, at vi må hå vore tørv derinde – og vore høns – så kan du da itte være der. Og nu hår din mor osse langt om længe fåt fred med den herre Jessus i sin sjæl. Hun tænker itte på andet end sin salighed.

– Ja, den er sku go nok – når bare den er lang nok – og når bare den ku holde! grinede Kristoffer. Men sånen ka I bare itte lave den med maj. Du Klavs, hvad fajler konen?

Å, hun fejler itte a'ent end at hun er som hun er! brummede Klavs.

Je er som je ska være, for je er et frelst gudsbarn! hvæste Stine.

… Ded er Missionen! sukkede Klavs. Ded er lisom i gamle dave de havde denneher kolde feber. Så rysts de! – Men je ska sige dig noget, Kristoffer, hvis det er du vil hå arbedde, så er det helt anneledes nu end da du rejste. For Beendt Skave har fåt to gårde, både Skavegården og så hans brors. Jørgen Lavesen er blevet sådan en slavs derektør for disse andelssager. Ja, og så har Beendt Skave forpagtet en gårds avling til, og nu indretter han det på, at de kan få arbedde alle de der vil, og føden skal de hå på gården. Je ska love for, ded er en go føe vi får. Der er dæleme itte noget at klave dær. I dav fik vi suppe til medde, og i går fik vi kål, og etter hvad en af pigerne så i dav, skal vi hå ærter i morgen. Er ded itte rejtig, Hanne?

Jo-o, nikkede hun velvidende. Sulet er sat i blød.

Ded er Dælen ede mæ itte bar mælkemad, fortsatte Klavs. Og der er osse sul på fedtebrødet, ded er itte ostemad det meste af det sådan som på flere andre steder. Ded må vi ligodt love for. Du skal båre mælde dig. Kristoffer, sånen og sånen, at du itte hår noget åent og vel at mærke, glem itte ded, at du er hjemmehørende her, så får du lov til at gå og kratte med lidt derude, og så hår du at sørge for at holde dæ til, når ded er madtid. Men ded var ded jeg vil hå savt: du er da'tte tosset at flytte ind her, hvor der hverken er seng eller kakkelovn, når du kan få en god seng og en god føe oppe på Skavegården.

Kristoffer sad og gloede og sa ingenting. Han gloede mest på Hanne, der hjalp sin mor at lægge børnene i seng.

Se nu og kom afsted med dig, Jens, sa moderen til den store dreng. Hoserne ligger på kakkelovnen og blusen hænger på

stolen. Og så går du lige op på gurend og i seng og itte går og tosser på gadden. Hører du, at du laver ded, så Hærren kan være tilfreds med dig. Stik så av med dig, dreng.

… Gir han ellers noen davleje, den bunde! henkastede Kristoffer.

Davlejen er det dælemæ itte så fåle med! svarede Klavs.

Er der noet akkord?

Snak itte om akkord, så bliver han gal. Han siger, at folk kan nok få føden hos ham, uden at de skal flå sig med akkordarbedde. Og ded ka dælen ede me være meget rejtigt. Ded går sådan gammeldavs, forstår du vel. Davlejen er itte så fåle. Men vi savner alder noget. Føen får vi på gården, og vi stopper af mandens tobak, og ildebrand kan vi skære ded vi skal bruge i Rørmosen, og vi kører sæl træet hjem fra skoven. Sul får vi, hvergang de slagter, og to, når de klipper får. Sæd til vor egen gris kan vi køve på kredit. Vi kan næsten få ded og ha ded lisom vi sæl vil, når kuns vi får jorden passet – og det var jo synd andet end at passe sådan et godt madsted. Men snak itte formeget om penge og akkord, for så svarer han, at I kan osse få det på den måde, men så bliver det hele etter en anden led – og ded ved vi nok, hvad han mener med. Man vil ju'tte gærne undvære den goe føe og en rejtig meddessøvn. Høj davløn og pisken over nakken og smalkost hjemme – ded kender vi, ded er dælen ede mæ itte ded vi er tossede etter.

Må I så hellerikke stå i fagforening?

Ded hår der alder væt nogen snak om.

Jo, sa Hanne og vendte sig mod Kristoffer. Der har nok væt snakket om det – da de ville ha mere i dagleje for at gå i roerne.

Men der var ingen ku li at være den første til at stå frem med det.

Så kan I kraft stajle maj vente på mig. Man har væt på de større pladser. Man ved hvordan den skal laves!

Nu får I godnat, sa Hanne og satte sin brede stråhat på med en nål – hævede sine arme og hele sin stærke krop, sank spændstigt og djærvt i hofterne, nikkede til farvel.

Nej, hov, bi lidt! sa Kristoffer. Skal du op på gården, så ta maj mæ. Her er jo ingen plads i hønsehuset. Deroppe kan jeg vel ligge hos karlene – hvis I da'tte er så flinke, at jeg får lov at ligge hos pigerne?

Jeg ka'tte svare for andre end mig selv! lo Hanne. Og vi ligger to sammen.

Kristoffer rejste sig og fulgtes med Hanne.

Tag nu Jessus med! råbte Stine.

Ti stille, mor og kryv i kassen og få dig lidt varme i dit gamle liv, din kuldfrusne stakel! vrissede Klavs.

Kristoffer og Hanne gik ad en marksti ud til Skavegården. Det var ikke fordi det var nogen synderlig genvej, men folk forestillede sig alligevel, at stien var det nemmeste. Lige så tit den blev pløjet op, blev den osse trådt til igen. Nu havde Beendt Skave bøjet sig for folks dom og ladet stien ligge som den skulle. Nu måtte karlene ikke pløje den op. Han var ellers stivsindet af sig.

Det fortalte Hanne, da de gik derudad. Hun hoppede forrest på stien. Kristoffer sjokkede bagefter. Engang imellem gik han tæt ind til hende og tog hende bagfra om livet. Så gav Hanne et lille latterhvin og sprang et stykke frem. Altimens fortalte hun løst og fast oppe fra gården.

Da de nåede til Skavedyssen, satte de sig i græsset.

Nu kan du fortælle mig lidt inde fra København. Er det noget værd for piger at tjene derinde?

Kristoffer var villig. Han satte sig hos hende og tog hende på sine knæ, for græsset var vådt af duggen, holdt sine arme omkring hende og småsnakkede, alt det sludder han i øjeblikket kunne hitte på. Hanne sad rolig og mageligt lænet mod hans bryst. –

– Det blev sent. Og det blev kuldet, inden de rejste sig. Men da havde Kristoffer osse med egne hænder sikret sig, at pigen var sådan i alle måder velskabt, godt sat sammen, som man siger. Og det kunne Hanne jo ikke ha noget imod.

Se her, sa hun, da de kom ind ad porten, den første dør tilvenstre det er karlekammeret, og der er et par ledige senge.

Nu kan du lisågodt gi maj det kys til afsked! sa han.

Nej, du ska'tte ærke dig! svarede Hanne og hoppede over stenbroen og smuttede ind ad en dør.

For Hanne var ikke af den slags piger de kunne gøre ved, hvad de ville, det måtte den københavner nok vide. For de var da ikke rigtige kærester endnu.

Om morgenen kom Kristoffer ind til davren med de andre karle.

Ellen Beendts viste ham en plads efter de andre, nederst ved det lange bord. Ingen spurgte hvem han var. Han fik sin mad sammen med de andre. Beendt Skave sad for bordenden.

Da måltidet var endt, gik de faste arbejdere ud til deres dont. Pigerne tog af bordet. Beendt Skave blev siddende med noget papir han tog ud af hjørneskabet ved siden af sig.

Så trådte Kristoffer frem for ham.

Jeg har hørt her skulle være til at få arbaje?

Så–å, hvor hører du hjemme?

Kender du maj ikke, Beendt Skave?

Vel kender jeg dig, men jeg spørger hvor du hører hjemme nu. Render du på landevejen?

Hvor hører man hjemme, når ens mor er smidt på fattiggården og ens hjem lagt under kommunen?

Havde du blevet hjemme, var det ikke sket!

Kristoffer tav lidt og så ned i gulvet: Jeg har haft fast arbaje i Køvnhavn, siden jeg var soldat. – Men jeg længes lisom stadig etter det landarbaje … og hvis jeg kunne få fast arbaje her, så var det jo meningen altså, at jeg ville ta min gamle mor ud af fattiggården og så altså bo derhjemme i stuen.

Det får vise sig! svarede Beendt. Men din gamle mor må foreløbig blive, hvor hun er, for hun skal ha pleje. Og fast arbejde her på gården får kuns de hjemhørende folk.

Hvad er så daglejen?

Det kan du spørge de andre om.

Kristoffer studsede: Jamen der er vel en fast løn i penge?

Jeg er ingen arbejdskøber, svarede Beendt vredt. Vi skal alle leve – godt, og det gør vi. Vil du mer kan du gå andetsteds hen.

Det er majet godt! sa Kristoffer trodsigt. Men man ville jo osse gærne vide, hvormeget man får at leve af. For det er vel ikke hoveri?

Åjo, såmænd, svarede Beendt. Det er vel næsten sådan noget. Dette er en arbejdsplads for stavnsbundne folk, og hvad gården kan skaffe sine folk, det får de. Men det drøfter vi ikke med

hvemsomhelst. Løse folk har ingen krav. Du har kun lov til at prøve, det er det hele der indrømmes dig.

Så prøver vi det med! svarede Kristoffer og sank i skuldrene. Man ved jo, at man skal trykkes!

Han drejede sig og gik.

Beendt Skave lagde papirerne ind i hjørneskabet, rejste sig og fulgte efter.

25

Landbrugskyndig direktør for Andelssukkerfabrikken og formand i bestyrelsen for Aktieselskabet for Frøavl hr. Jørgen Larsen, forhen Flaksted, kom kørende i bil og holdt udenfor Skavegårdens port, hvor bilen ikke kunne komme ind. Han sprang ud af pels og bil og gik med lette trin og løftet mave hen over stenbroen.

Har du manden hjemme, Ellen?

Han er vist ude i marken.

Ja, jeg havde så travlt, at jeg ikke fik telefoneret, at jeg kom – men hvad, han er jo gerne tilstede etsteds her indenfor tøjrslaget.

Nu skal han straks være på – "kontoret", lo Ellen og råbte ad en dreng ude i gården.

Hvad har du ellers så travlt med, Jørgen – jeg synes I forhandler i telefon for det meste?

Dette er strængt mundtligt, svarede Jørgen med alvor og tændte en cigar. Hvis du har tid, Ellen? … Men du plejer at ha allermest travlt – med gryderne, ha ha ha.

Nu skal jeg straks være der Jørgen … her er avisen fra i går, den har vel ingen af os fået tid at læse endnu, du har måske? Værsgo. Jeg kommer straks! –

Jørgen sad og pustede cigarrøgen fra sig og krøllede avisen, mens han tænkte. –

Lidt efter kom Beendt. Han var i skjorteærmer.

Død og pine, sa Jørgen. Og jeg er i pels!

Hvad farer du herud efter så tidligt på dagen, direktør bror Jørgen?

… Nu kan vi ta Brydeløkkegården. Jeg fik bud fra godsforvalteren i aftes. Til den pris vi har budt.

Jørgen havde rejst sig. Nu satte han sig igen og pulsede videre.

Hvor kommer det sig, sådan lige med ett?

Simpelthen, Beendt, fordi de ingen arbejdere kan få, siden du tog fat her. De sætter arbejdslønnen op hvert halvår – og hver gang render der alligevel nogen over til dig af de hjemhørende folk.

Jamen der kommer jo stadig udenlandsk arbejdskraft.

Den går ikke med det skravl i længden, Beendt. De stakler bliver sku osse ked af at leve ved roer og selvdødt sul. En bisse opholder sig kun på Brydeløkke til han får sin ugeløn udbetalt. Så må de se sig om efter hans stedfortræder. Og ulykken er den. At der kan ikke gies mere løn og bedre kost til det arbejde der udrettes. Grev Pejter vil få mere ud af sin formue, hvis han trækker almindelige renter af den. Sådan ser det ud. Og nu kan vi to købe gården – når vi skynder os, inden greven får en ny form af dille.

Beendt sad og drog vejret dybt.

Dengang vi la gårdene sammen, og jeg overtog forpagtning og tog fat på at opdyrke Rørmoseengene, havde jeg, som du vel så, en politisk tanke med det. Jeg ville løse arbejderspørgsmålet udfra hjemlig, konservativ grund. Området, som jeg ville spænde over, var min valgkreds eller rettere Flaksted herred. Men det er klart, vi havde alt for lidt jord at råde med til den arbejdskraft her kunne rejses. Så gik jeg ind på din tanke at

købe Brydeløkke. Men jeg havde en bagtanke – jeg ville ha det udført kommunalt, helst en tre fire fem kommuner eller flere sammen om opgaven. Så kunne der altid skaffes fast, vellønnet arbejde til herredets arbejdsfolk. Dem viser der sig jo at være flere af, end gårdmændene tror, når de en enkelt dag står og "mangler en mand". Og der ville på den måde løses en række politiske spørgsmål, hvis det kunne gennemføres.

– Det er jo den reneste socialisme, bror! sa Jørgen og slog begge hænder afværgende fra sig.

Beendt lo: Ja, hvorfor skulle jeg ikke gå hele kredsen rundt. Jeg er en vidfaren mand i politik.

Nej, ser du, Jørgen, detteher er lige netop det modsatte af tysk organiseret statssocialisme.

Vi mangler et folkeligt organ for herredet. – Beendt rejste sig og gik frem og tilbage. – De gamle herredsting er skrumpet ind til politikamre. Den folkelige organisme, som vi fra ældgammel tid har i herredet, savner udtryk.

Vi har da både Flaksted herreds landboforening og hingsteforening og sognerådsforening og kanske flere andre, når jeg kunne huske dem! sa Jørgen.

Det viser kun, at vi må regne med herredet som folkeenhed. Men ikke at vi har udtryk for det det er! svarede Beendt. Det det gælder om er nu at rejse en storgård der kan løse arbejderspørgsmålet og folkeforsørgelsen indenfor herredets ramme. Det kan ikke så godt gøres af den enkelte kommune, og indensogns ordnes det rent privat mellem folk en sjælden gang eller slet ikke. Arbejdernes sag kræver ligesom andre folkerejsninger, vi har været ude for, en noget videre kreds.

Grundtviganismen og Missionen og ligeså socialismen tar sin egn – det vil sige sit herred.

Jeg havde ventet mig noget af husmandssagen i den retning, sa Jørgen. Men den går du nu udenom. Den er dog ellers så rar usocialistisk.

Der er nogle der altid regner med, at husmandssagen skal bringe os over alle skær! sa Beendt og smed sig for bordenden. Den "bevægelse" er en af Venstres lapper. Det er kun få landarbejdere, der egner sig for at spille på konjunkturerne og få noget ud af sådan en smule lod, der helst skal drives udfra en sikker føling med verdensmarkedet. Her kommer husmænd og vil sælge mig deres ejendom for at blive faste arbejdere. Og det er ikke dårlige folk, men de vil blot arbejde uden regnestykker i hovedet. Sådanne folk er det venstrebønderne jager til København. Derinde går vore gode gamle husmænds børn hjemløse og arbejdsløse om – for det rentable landbrug har afskaffet gifte arbejdere.

Godt Beendt! sa Jørgen. Lad os sige, du har ret. Men greven står kun ved sit bud i fireogtyve timer.

Jeg må først tale med en tre fire sogneråd.

Det har du ikke tid til. Og jeg er bange for, vi får aldrig det tilbud mer, for det er sikkert gjort i en slags desparation. – Jeg tar halvdelen af købesummen i Hypotek- og Diskontobanken og så det højst mulige kreditkasselån i gårdene her. Resten kan blive stående i Brydeløkke indtil videre. Så kan du bagefter forhandle med sognerødderne, hvis du synes.

Og hvis de siger Nej – hvad de vel nok gør?

Så meget desto bedre kanske. Så klarer vi den alene. Jeg vil ha Brydeløkke, for jeg vil ha hestestald. Jeg længes så rasende efter

heste.

Jeg længes efter politik! sa Beendt. Derfor vil jeg osse gærne ha større forhold her. Og så er der endnu ett: Som du ved har der på Brydeløkke forhen boet Skaver! Så må der vel kunne komme en Skave igen!!

De gav hinanden håndslag.

Farvel, Ellen, råbte Jørgen. Det varede lidt inden du kom.

Nu er jeg her! sa hun og stak hovedet indad døren til køkkenet. Hils Gærtrud, Jørgen! Har hun travlt?

Ja med kvindesagen, sa Jørgen. – Der skal jo noen til ded væste – hæhæhæ …

Beendt fulgte sin bror ud til bilen.

Hør, Beendt, hviskede Jørgen, da han steg ind i vognen. Jeg må sige, at vort regnskab udviser nogle slemme poster til fødevarer og ekstratillæg … en stor forretning må nok være rundhåndet … men det er sku fedteriet der gir overskuddet!

Dette er ingen forretning, svarede Beendt. Det er et samfund, og samfundet skal ikke gi overskud i penge, men i liv – og livsoverskud har vi.

Så gled bilen.

Det var det Beendt i sin færd hidtil havde søgt udenom, og hele hans stand, gårdmandsstanden, i dens senere udvikling havde undgået. Det der lå ligefor, at skabe samfund og være bonde og frembringe føde for folk og fæ.

Sådan var det nu, at en gård i moderne drift gav færre folk brød end i gammeldags drift. Der holdtes flere kreaturer end før, men foderet blev indført, og hvis indførslen stoppede havde

gårdejeren knap råd til at holde karl og pige. Husmand på gården var der jo aldrig tale om.

Den store velhavende gårdejer havde mistet sin samfundsmagt. Han var ikke bonde.

Thi bonden er først og fremmest husbond. Det ligger i navnet. En landbruger som holder folk kaldes bonde, en husmand som gør sit arbejde alene er ikke bonde.

Beendt Skave havde nødtvungen måttet følge sin stands udvikling bort fra bonden.

Men han havde også måttet følge sin stammes, sin æts spor – tilbage.

Nu sad han som husbond på Skavegården. Født i tidsånd og ført gennem sin tids folkelige åndsformer, gennem skælvet af tidens tanker og følelser, bundet i sin æts grå old skulle han her øve en rejsning udaf alle de åndskræfter som havde formet ham.

Alle havde de givet udtryk for noget eget i Flaksted herred.

Nu var det herredet selv der skulle rejses i sin idé.

Da var folkerejsningen fuldbyrdet.

Beendt Skave var den bonde der følte sig som "sagt-til" at skulle køre i ægt for denne sag.

Og Beendt Skave lod sine bedste bæster spænde for sin nyeste vogn og kørte afby.

Han ville søge at få dannet Flaksted herreds sognes andelsselskab for køb og drift af herregården Brydeløkke.

Så drog han rundt og forklarede, hvorledes denne fællesdrift ville have praktiske fordele ved stadig at holde en dygtig, velstillet, hjemboende arbejderstyrke oppe – og hvorledes fællesdriften her ville danne grundlag for en institution: de

samvirkende herredssogne, som var hårdt tiltrængt både i social, politisk og rent åndeligt henseende – en ældgammel folkesamlings genfødelse.

– – Da Beendt havde været borte en ugestid, kom han raslende hjem med en skidden, pibende vogn og et par slunkne bæster.

Det var aften. Beendt og Ellen gik ind i deres sovekammer. Hun gik i seng, men han satte sig på en stol ved sengen og fortalte om sin rejse.

Det har været en svær rejse, Ellen. Jeg har kørt omkring i danmarkshistorien i snart otte dage. Jeg har været i alle tider – og ikke været udenfor Flaksted herred.

Først drog jeg ned til Ellede sogn. De var vist lige blevet løst fra stavnsbånd og hoveri, for de havde så travlt med at udskifte husmandslodder og boelsmandssteder. De kunne ikke tænke på andet end udskiftning og vindskibelighed. Samling var der ikke tale om.

Så drog jeg til Rørbylille. Der var de en slags vikinger. De fo'r omkring med ild og sværd, gårdsalg og auktioner. Der var knapt en mand havde ro at sidde på sit eget, uden at han skulle presses og pines af handelsrøvere. Det gjaldt bare om at rive til sig. At samle var der ikke tanke om.

Jeg drog til Rørbymagle. De havde nylig indført reformationen og fået en præst efter meget spektakel og skriveri og adresser og menighedshurlumhej. De måtte ha tid til at falde til ro ovenpå alt ded. I Allested kom jeg endnu længer tilbage. De havde været vikinger og røvere som i Rørbylille, og nu var de for deres synders skyld ilav med at bygge en ny kirke. Det kostede jo, og så kunne de ikke strække sig videre.

Ligesågalt var det i Ølby. De fik altid skyld for at være sådan "noget tilbage", du ved nok – men så var der en klog mand som gav dem det råd, at de skulle bygge en ny skole. Det havde de gjort – og sikken et slot med riddersale og højelofte, helt mageløst at se. Jeg måtte spilde en halv dag på at se vidunderet – og nu skal ingen sige om ølbyerne, at de ikke er "med tiden", men så er de rigtignok osse tilsinds, at de ikke vil længer frem i det første halvthundredår.

Nå, i Essinge havde de fået en bane, og der var en stationsby med ni rangklasser og en hofstat af embedsmænd og leverandører. Og de tænker bare på mere hof og mere bane og biograf. "Vi og så landboerne", sa de. Ja, vi alene vide! –

Nu var det vel ingen nytte til, at jeg rejste mer. Men jeg syntes alligevel, jeg ville hen i Landslev. Det har altid været et godt sogn. Det er dygtige folk. Og deres kommunale sager har de i orden. Men da jeg tog fat på at snakke om herregård og herredskommunal stordrift – – så kom vi ikke til ening. De sidder uden splid og rørelse i en fjærn, fjærn tidsalder, hvor missionsfolkene hygger sig med de højkirkelige, og grundtviganerne holder kæften lukt. Gamle Nilavs derude er nylig død. Men han er ikke glemt. Ja, Landslev er en oldtidsidyl, omendskønt redskaberne de bruger er moderne.

– Ellen rakte hænderne over dynen hen imod ham:

Ja du er velfaren, min ven. Sådan har du før rejst!

Jeg er kommet ind i almanakken på en gal dag. Beendts dag er det ikke magsvejr.

Nej, der er kræfter for mange dage i den! hviskede hun.

Men hvad nytter kræfter, når samling mangler! sa han tungt. Jeg ville samle herredet, vor folkerejsnings egn, på gammel vis.

Jeg troede, at vi alle levede i samme tidsrum … selv om jeg vidste, de var lidt tilbage i Huleby … men nu er jeg blevet klog af, at det er helt anderledes.

Vi lever ikke i øjeblikket, vi lever i den tid, hvor vor æt fandt sit stærkeste udtryk, det er det der præger os gang på gang, når vi mindst ved deraf. Og mens jeg drog omkring i sognene – fra Gorm den Gamle til Kristian den Tiende, så kendte jeg på mig selv, at jeg er ud af Skaveæt og har mit sind dær hvor den stod højest – hvor Skaverne havde bomænd og svende i deres gård. Først nu ved jeg hvem jeg er.

Da lo hun og hævede sig op og lagde sine arme om hans hals.

Jeg har vidst det, jublede hun stille – om to måneder har vi drengen til ætten – for det bliver en dreng – jeg ser ham for mig. – Sluk lyset, Beendt. Mørket er så rigt, og tiden står stille – der er ingen tid. Livet er alting, alene!

26

Brydeløkkegård blev købt af de to brødre, og de delte arbejdet mellem sig. Jørgen overtog administrationen, Beendt organisationen. Men Jørgen boede i købstaden og ledede et par større andelsforetagender. Hans medvirke ved Brydeløkke gjaldt alene finans- og konjunkturspørgsmål i driften. Det daglige arbejde, folkeholdet, hele bondeværket styrede Beendt. Og herpå hvilede foretagendet, på Beendts organisatoriske ævne til altid at skaffe den ypperste arbejdskraft og udføre det lydeløse arbejde.

Bondeslid var fra gamle dage opfattet som idræt. Det var en ære at kunne det, at føre en le, styre en plov. En usling, der ikke magtede det.

I Beendt Skaves gård blev bondesliddet, der under moderne landbrug var sunket ned til at være et fabriksarbejde, atter hævet til idræt. Beendt lagde såvidt muligt hindringer for sport på sin grund. Skoledannet gymnastik, fodbold og lignende kunne han nødig afse tid eller plads til.

Den slags bredte sig kun, hvor idrætten var gået af arbejdet, sa han.

Gården drev han som enkelte særlinge har drevet gårde: ud fra en ur-adelig samfundsfølen. Privatkapitalen blev kommunaliseret. Gårdens arbejde udførtes af egnens folk. Gårdens varer kom først og fremmest de nærmest boende tilgode, og gårdens penge skulle søge den korteste vej ud. Det var et meget umoderne landbrug – men det gav alligevel overskud. Jørgen gned sig i hænderne og fandt sig i at

arbejdslønnen blev større, og Beendt fandt sig til gengæld i at Jørgen holdt luksusheste på Brydeløkke.

Men den opvakte menighed fandt sig ikke i, at Beendt Skave som en fremskredet mand, det måtte han dog regnes for, ikke gjorde noget særligt for sine folks opdragelse. Alt dette sociale væsen, som han virkede med, burde han føre over i det "menneskelige" og afdæmpe i det pædagogiske.

Man sa om Beendt Skave, at han stundom havde sat sig imod, når en af hans folk ville på højskole – og at han helst så de ikke gik til foredrag eller missionsmøde. Derimod kunne de holde bal derhjemme i loen eller på toften, når de ville. Og det gik vist ikke altid så pænt til – blev der sagt. Og tilsidst blev der skrevet noget om det i avisen, ikke ligefrem rettet til Beendt, men med klar hentydning.

Da kom Jørgen farende i bilen.

Detteher går aldrig godt, bror. Du må sku rubbe de løjsere noget op i åndelig henseende, at menigheden kan se, du er med på alt, hvad der er godt. Vi skulle nødig ha menighedsvrøvl og maskeret modstand – og allermindst vil vi ha aviskævleri.

Beendt kunne blive tvær lige med ét, når han stod som manden i gården overfor alskens krav.

Her skulle man gå og synge og juble til enhver tid og "være så glad for sit eget hoved", som de gamle sa. Der er det gale ved at få folk gjort vakte og oplyste, at de bliver så fornøjet over deres eget hoved, at de sletikke kan kloges af andet. Her er vi nu alle så rart fattigmandslige, Jørgen, og det vil vi så nødig vækkes ud af.

– Du er meget værre end en af de gamle stivhornede i Flaksted sparekasse! svarede Jørgen. Men nu skal jeg sende

Gærtrud herover til dig. Hahaha. Det skal nok hjælpe. Hun virker til velsignelse i vor omgangskreds og har nu lige næstendels på det nærmeste vakt to præster for kvindesagen og en grosserer for afholdssagen og en kommunelærer for georgismen … den er jeg forresten nu itte rigtig med på endu … men det har osse taget svært på hende, så hun trænger til at komme lidt på landet – nu er selskaberne jo også forbi. Det skal nok hjælpe! –

Ja, det er vel ingen skade til! mumlede Beendt. Når bare ikke hun kommer med alt for stort håb til mig, for man vil jo nødig at ens gæster skal skuffes.

Det får I almanakbørn nu selv om, svarede Jørgen og gav hånden til farvel. Men lov mig, Beendt, at passe lidt på overfor menigheden!

– – – En bonde skal bøje sig for alle der vil være så venlige at retlede hans vej, og han skal takke for oplysningen som nådigst blev ham givet, og som han måske aldrig bad om at få.

En bondes virke bliver aldrig vurderet i fuld sammenhæng. At hans marker står i grøde og hans kvæg er godt istand og hestene blanke, det ses – og så er han en dygtig mand. Men ingen agtede på, hvor stærke og sunde slægter der groede op i og omkring gården. Hans dybeste virke i tiden. Hvor regnes der med om fattigfolks børn får mad uden i den nærmeste gård? En bonde skal aldrig ha tak for den slags. Han skal ha utak. Det vidste Beendt Skave.

Nu blev der klaget over ungdommens usædelighed på hans gård. Når nogen holdt bryllup derfra, havde de barselgilde med det samme, sa man – og det traf sig virkeligt osse flere gange.

Det var uheld som ikke let kunne undgås. Måske havde det en sammenhæng med, at der var ny grøde i jorden? –

En søndag kom røgterdrengen og bad sig fri.

Nej, du havde jo fri sidste søndag, sa Beendt. Nu skal røgteren ha fri.

Jamen jeg skal ha barn i kirke!

Vel var det en alvorlig ting, at den syttenårs dreng var blevet barnefader og trøstig tog sig byrden på at stille i barselstadsen – men Beendt måtte le:

Ja, ska du ha barn i kirke, Hans, så *må* du min sæl være fri!

Var det nu en skam for gården at de ynglede så godt her?

I den forrige ejers grevens tid holdt de ikke bryllup på Brydeløkke, men løb deres vej, når det trak op til det.

Beendt Skave kunne gå og klukke indvendigt af alskens små træk der mødte ham i hans gård, og når han og Ellen drøftede sligt om aftenen, mens de var ene, lo de sig tit isøvn.

Overfor andre var Beendt Skave en tvær og treven bonde, der mødte alle krav og opråb udefra med mut, mistænksom kulde. En bred og bøvet husbond i sit højsæde for bordenden.

Nu havde han slået sit højsæde op i Brydeløkkes mægtige festsal der var lavet om til folkestue. Byhornet fra Flaksted havde han ført med sig fra Skavegården, og det hængte på panelet over hans hoved. For bordenden kunne enhver søge gårdens myndighed, Beendt Skave.

Der kom en dag fru Gærtrud og satte sig overfor ham.

Hun var stadig blevet noget fyldigere, men holdt sig ungdommelig og rank. Sølvpilen, som hun bar i sit hår, havde fået enkelte hvide stænk omkring sig.

Nu skal vi to gamle almanakbørn til at tale lidt om tiden, sa hun og lagde sine fyldige arme ind over bordet. Der var ringe på hendes fingre, og hendes hænder var bløde som et barns.

Hvad er der at tale om dær? sa Beendt. Lad os hellere gå ud at se på mine femten mand, der pløjer. Det er tiden, årsens tid!

Hun smilte blødt og lidt tungsindigt: Jeg har en følelse af, at du ikke længer holder ungdommens og frisindets fane højt, lille ven.

Det kan være muligt, Gærtrud. Kender du egentlig nogen bonde som gør det?

Vi må ikke stagnere, Beendt.

Hvorfor ej?

Fordi tiden vi lever i udvikler sig så herligt og stort. Vi skal leve med i den, la os fylde af den.

Jeg kan ikke rigtig få øje på storheden! sukkede han.

Husk vore barndomsdrømme, Beendt, friskolens leg og højskolens liv – alle de skønne og dybe ord vi hørte – alt det vide og favre der stod for vort syn. Har du glemt det altsammen?

Ånej vel, jeg gik endda videre end I andre og fik lidt af Missionen osse – så jeg skulle ellers være godt med!

Måske er det dær du har hentet din kolde skepsis. For den er jo livsfjendsk.

Der er ingenting livsfjendsk, Gærtrud.

Jo, den skepsis lukker istedetfor at åbne sjælen for alt stort og godt. Men det er umuligt, Beendt, at du med dine ævner vil lukke dig og din store virksomhed ude fra tidens åndsstrømninger. Ser du ikke hvordan det spirer og gror. Se på vore pragtfulde ungdomsbevægelser, ungdomsforeninger, Venstres ungdom – disse unge der bæres af idrættens vingeslag

ind i ideernes forjættede land. Og se hvordan tidens store tanker fremmes næsten som i læg: kvindesagen, afholdssagen, georgismen – den som I ganske vist endnu står noget uklare overfor, mange af de bedste blandt jer – men det kommer. I får ikke lov til at falde i søvn. – Vi har ungdommen med os: gymnastik- og skytteforeninger, sangforeninger, højskolernes elevforeninger, de unges valgret, de unges forbund – og hvad mener du om byernes mægtige spejderbevægelse og drengeforbund?

Og de økonomiske rejsninger som gror ifølge med åndeligt liv – helt nede fra hønseavler-, biavler-, kaninavlerforeninger og op til andelsvæsenets højder … alt det har vi været med til at bære frem ud fra vort grundtvigske livssyn … altsammen er det groet frem af ungdomsdrømme – og dem kan du ikke svigte Beendt, dem må du tjene også i dit manddomsvirke, for du er ungdomsdrømmenes mand, du er folkerejsningernes barn og fremskridtets fødte tolk … se dig ud, Svend Vonved.

Du taler godt, Gærtrud! sa Beendt, og han rystede rådvildt på hovedet: Men hvad skal jeg svare?

– Ellen Skave havde siddet ensom henne i kakkelovnskrogen og hørt på samtalen. Nu kom hun hen til dem ved bordet.

Du plejer at kunne svare for dig selv, Beendt. Men her vil jeg svare for dig – og for dig med, Gærtrud. I to almanakbørn er i vildrede med jer selv.

Du er opfødt i Skavegården, Beendt. Derfor måtte du en anden vej end de andre. Mens Gærtrud gik fremad med tiden, så gik du tilbage, ind i slægten. For du var af en gammel slægt der ikke ville dø. Og den vej har du fulgt, og den har ført dig ærligt og redeligt hertil hvor du er. – Se op, Gærtrud, dær

hænger Flaksted byhorn, det har Beendt taget med fra Skavegården, hvor farbror Erik i sin tid stod for bylavet. Og der var osse en slags vækkelse i det gamle bylav, Gærtrud, det var en forening af tiderne, slægt efter slægt i samme lav. Det er det bondelav, Beendt Skave vil rejse igen, han vil rejsning for det I andre var med at rive ned. – Se jer for, I fremgangsfolk!

Der blev tavshed. De sad og så på hverandre, dybt alvorlige en stund, indtil Ellen slog sin korte knitrende latter op.

Ja, det er slemt, når et Huleby barn ikke kan holde alvoren. – Men hvis I nu kunne gå ud til karlene et øjeblik, skal middagsmaden stå på bordet når I kommer ind.

27

I et par menneskealdre havde folkevækkelser gennemskælvet Flaksted herred, og der blev stadig færre og færre som stod helt udenfor "tiden". De der ikke blev religiøst vakt prøvede at humpe med fremskridtet på anden måde.

"Troldene" kaldte Beendt dem der endnu var upåvirkede. Det var flest fattigfolk. Da Beendt blev valgt i Rigsdagen havde de blandt vælgerne været tungen på vægtskålen. Da var de noget. Siden havde de ingenting fået udrettet. Og tiderne var trykkende. – "Troldene" havde det trangt.

Nykristnet, nyvakt og nyciviliseret var deres egn blevet. Så skulle de efter troldeskik fly. De kunne ta ind til København og gå på hvadsomhelst – det var de ikke allesammen villige til. Men når de ikke ville fly, måtte de stande og på deres vis tage kampen op: finde det nyeste ny for at slå det næstnyeste.

Snedigt opdagede de, at det værste der kunne bydes Flaksted herreds kristenblod var socialisme.

Derfor lod de sig hurtigst muligt vække af tilkaldte agitatorer, som fandt den bedste jordbund og det billigste martyrium. Storbønderne spredte onde rygter, hvor der ikke skelnedes mellem socialisme og anarkisme. Forsamlingshusene nægtedes til vækkelsesmøderne, men agitationens hovedkontor – for nu var der hovedkontor til folkerejsninger – kunne med stolthed mælde om sejre i Flaksted herred – trods alt.

Vækkelsen gik sin gang, som den slags altid gør, men den foregik på god troldevis. Teorier og ideer var der ingen brug for. Internationalismen faldt på trolde som vand på gæs. Men talen

om fattigmands sorg og kvide og fattigbarns tunge lod: den tog de som gammel kendsgærning. Og den hævede de til ny styrke. De kunne gøre det uden at lyve.

Sådan kom de med i vækkelsens strømme. Men det måtte gå ud over Beendt Skave. Hvorledes skulle han kunne gå fri for nogen slags vækkelse.

Der var blevet oprettet en fagforening for landarbejdere. Kristoffer var den stedlige kraft. Klavs pustede altid til ilden. Og Søkøbing Socialdemokrats redaktør var det uundgåelige udefra tilkaldte vækkelsens redskab.

Sidst på vinteren havde Kristoffer og Klavs talt med "manden" om nogen mere fast løn. Beendt sa nødig Nej, når hans folk bad ham. Men han spurgte, om de ikke hellere skulle jævne sagen med et godt stykke flæsk til hver husmand, for nu var sulekarrene vel snart tomme. Ungkarlene skulle ikke ha mere løn. Klavs følte sig stærkt tiltalt af den ordning. Flæsk var ham kærere end penge, og Kristoffer måtte nødtvungent gi efter dengang. Lidt senere rejste han sin sag igen, og nu gav Beendt efter – vel at mærke på vilkår at de lod være med at holde møde og præke hverandre tossede – hans ord var ikke mere fuldt parlamentariske.

Den stærke ring af uvakte der hidtil havde kredset Beendt Skaves samfund ville han nødig se brudt af fremskridtets stråler.

Men i såtiden fik han brev fra Socialdemokratens redaktør, som i meget klare vendinger lod hånt om alle naturalieydelser og ekstratillæg og krævede fastsat en højere dagløn, helst timeløn, for arbejderne på Brydeløkke.

Beendt Skave svarede ikke på brevet.

Da Kristoffer selvtredje nogle dage efter en morgenstund kom og spurgte, hvad svaret blev, lod Beendt dem vide, at de til enhver tid havde kunnet tale om, hvad der var dem imellem og fået svar hos ham ligesom de spurgte. Men I tænker da vel aldrig, at jeg skulle forhandle om jer med en fremmed! sa han. Ligesom jeg tinger med en pranger om kvæg. – Det var sørgeligt, at I skulle synke så dybt, folk. For det var jo en rejsning, I ville!

Flere ord faldt der ikke ved den lejlighed. Både karle og husmænd tog i marken. Beendt satte sig tilrette for sin bordende med noget skrivearbejde, men han manglede sindsro til det og skød det fra sig igen – og tænkte. Han kunne ikke tænke sig noget mere ærgerligt end en moderne strejke på sin gård.

Aldrig havde han følt sig ond i et politisk spørgsmål som nu, da det fra et hovedkontor skilte hans folk fra ham.

Og det værste var, at han ikke vidste, hvorledes han bedst skulle gribe sagen, hvis videre udvikling kunne øde hele hans manddomsværk.

Om han kom til at stå overfor sine folk som hans formand, greven, stod. Så kunne Beendt Skave ta strikken om halsen.

Beendt Skave så klart, at den ansvarsfri ledende ånd i købstaden havde sat hans folk i en slem klemme. Kastede de lederen fra sig, havde de på en måde knust deres egen rejsning, som de nu desværre havde bundet til vedkommende – strejkede de og gav efter for "Demokraten" var både de selv og deres husbond ilde stillet.

... Så måtte de vel vælge det sidste først og se hvad det førte til ...?

– Da de kom hjem fra marken til middag gik de ikke ind tilbords som de plejede, men stillede sig i klynge ude i gården.

Beendt gik hen til dem: Skal I ikke ind og ha mad?

Kristoffer trådte frem: Lad os først høre, hvad svaret bliver?

Ingen af jer har spurgt mig om noget i dag!

Vi ber dig om, at du respeterer vor organisjon og vor leder – om osse han hører til et andet parti end du!

Nej! svarede Beendt hårdt.

Så nedlægger vi arbejdet!

Beendt vendte dem ryggen og gik hen mod hovedtrappen.

De nølede – men holdt sammen. Langsomt søgte de hen i indkørslen, ud af gården.

Da kom Ellen frem fra hovedtrappen.

Maden er færdig, folk. I kan da komme ind og få mad førend I går jer vej. – Hør nu hvad jeg siger! – Jeg kan dog ikke li, at I skal gå sultne ud af gården.

De svarede ikke højt. Der mumledes noget.

… Men drengen! råbte hun. Drengen har I ikke lov til at ta med jer. Han skal komme ind. Så kan I andre gøre som I vil – men Ole er våd om benene, han skal ha tørre hoser på … det skal jeg vise ham … kom her Ole.

Men drengen trykkede sig ind i flokken, han var alt for stolt over at kunne være med her, til at han skulle tænke på de våde hoser han i dag som ellers fik i engene eller de tørre der hængte på ovnen til ham, når han kom hjem.

– Hent ham, Hanne! bad Ellen. Jeg kan jo ikke.

Hun var højt frugtsommelig. Hanne var ikke sen. I løb foer hun ned og hev Ole ud af klyngen og trak af med ham, skønt den tolvårs dreng bandede og strittede imod.

Ole var et af Ellens fattiggårdsbørn. – Du holder husskik! sa hun, gav ham en lussing og lukkede døren.

De andre drev langsomt ud ad indkørselsvejen.

Beendt gik hen at sove til middag, han skulle heller ingen mad ha.

Men han sov ikke, han lå og udstykkede gården i husmandslodder. Han blev selv husmand – – og lod sig vække af en ny skattemetode. Med alle sine tanker hånede han sig selv og sønderknuste sit eget store husbondværk.

Kunne han ikke holde folk og selv skabe sin folkerejsning, så var han først og sidst en slagen mand.

Veget havde han hele sit liv og dog haft en ret ryg – men her gjaldt det livet at vige. Thi her veg han for første gang fra bondeslægtens vej: Skavernes gamle husbondadel.

– – –

Det var henad aften. Beendt sad ene for sin bordende i den store halvmørke sal og opgjorde sit ødede bo, da Hanne kom ind og sneg sig op imod ham.

Hvad vil du?

Hun nærmede sig glidende stille. Helt nær til ham hviskede hun: Je – je – ville bare – skulle bare sige til dig – at de var allesammen så kede av som det gik – at de skulde sige nej, dengang vor mor bød dem ind til bordet.

Så rettede hun sig pludselig op og sa med et kækt kast:

De ville nok ønske hun havde gjort med dom lisom hun gjorde med drengen!

Beendt foer op fra bænken og greb begge hendes hænder:

Hanne, sig til dem, at de skal komme igen allesammen. Der må ingen af dem undværes!

Han mærkede sine hænder knuget af et par faste pigenæver:

De er derude – i kamrene!

Hvor er Ellen?

Hun ligger inde i sengen – og græder.

Sig det til hende, Hanne, ligesom du sa det til mig.

Jamen nu græder hun ikke mer!

Er det fra hende, du kommer?

Hanne bøjede hovedet lidt: Det er fra os allesammen! svarede hun. Så rettede hun sig stolt og nikkede til ham og gik tilbage – ikke lydløst. Hanne havde fuldført sit ærinde, og det gav genlyd i Brydeløkkes gamle festsal, hvor hun satte sin fod.

– – Da Beendt Skave kom ned i gården så han sine folk henne i krogen ved karlekamrene. Han gik derhen, og så tog han sin hue af. De gjorde det samme. Beendt sa:

Jeg bøjer mig for jer, når I møder i flok. Og jeg opfylder jert krav såvidt jeg ævner, og jeg tænker I helleraldrig kræver mer. Men det ber jeg jer om: når I kræver, så kom allesammen, hele jert lav. I skal ikke sende fortalere, og I skal ikke holde stråmænd. I er mine folk, og jeg er jer "mand". Vi er fæller, det kan vi altid komme tilens om. – Tak for I kom igen!

Så gik Beendt Skave tilbage.

Men der hørtes en underlig hul skrattende lyd blandt "troldene" – som når et fattigbarn græder.

28

Det er en sat ret, en fast skik, hos mange bønder at de hvert år efter høst gør en udflugt med deres høstfolk til stranden.

Og det er en sat ret blandt næsten alle danske herreder, at de såvidt tænkeligt muligt er strækker sig ud til kysten og tar om blot det mindste stykke strand med. Til stranden gik gammel hærvej.

Bønder af gammel æt følger gærne herredets dragning, når de skal ud at færdes. Den vej fulgte osse Beendt Skave til Brydeløkke, og efter høst drog han til stranden med sine folk.

Det var et helt vogntog. Forrest kørte Beendt selv de to sorte med den største fjedervogn. Han kørte for de gamle folk og kvinder med små børn der ikke tålte de stive høstvognes skrumlen. Ellen sad ved hans side med drengen, hun havde lovet sin mand. Det var første gang hun var ude efter sin kirkefærd. Hun sad og småsnakkede med ham om hvad de kørte forbi. Beendt sa kun få ord og smilede til hvad hun sa. Hans mæle var sunket og lå for nær hjærtet. Som han sad der syntes han, at han aldrig havde kendt glæden helt som nu. Den glæde hvori han samlede sin sjæl og kendte sig selv og sin livsvej.

Solen skinnede. Sundhed og fred lå over landet. En rig høst var vel i huse. Fri og sval ventede stranden forude. Den drog han frem til med alle sine folk. De havde gode dage.

Men havde det været onde dage, vidste han trygt, havde svende og bomænd hellerikke svigtet. Derfor er det stort at fejre høsten, ikke blot for føden den gav, men for lykken der rådede.

Var fjender faldet ind i landet eller anden nød stod for døren, så havde de stridt tilsammen de som nu havde høstet tilsammen.

Derfor var det stolt og stort at fejre høsten ad de slagne veje fra herredsbyer til herredsstrand – ad den gamle hærvej til havet.

– Beendt Skave så sig tilbage – som altid, og nu lo han – for han havde ikke mæle til mer.

Dær fulgte ham rækken af lange høstvogne med sædebrætter over fjællene og grøntfoder på vognbunden. Med lystige karle og ellevilde piger, højttalende husmænd, glade høstkoner og hujende drenge – de drog som en jubel ad den støvhvide vej i den flyvende sommerblæst de par mil ud til stranden.

Langs vejene stod folk og så efter høsttoget.

Alle vidste hvem det var der nu havde indhøstet. For det var tidens sjældne mand, den store husbonde – "bunden på Brydeløkke" og hans kvinde med ry over Flaksted herred. Ikke blot var de kendt, men de havde liv i hver enkelts vid hos dem der stod på vejen. Det hørtes hverken i ros eller dadel, men alene i de ord, at dær kørte Beendt Skave og Ellen Beendts fra "Herredsgården", som den ofte hed, og hvor der altid var til for folk at være. Det kendtes også, om ikke det klart blev sagt, at han var den som havde stridt sig igennem tidens tunge lag og havde nået sin tids vanskeligste værk: husbondsværket – og magtet dette, som et fremskredent samfund så ynksomt famler i.

– – –

… Nu blev der sunget fra en af vognene, og fra andre vogne faldt spredte røster ind i visen. Det var den vise om

bondekarlen som drager hjemmefra, bliver sømand og kaptejn, men forliser tilsidst på sit hjemlands kyst.

Han ville rejse fra harv og plove,
han ville bort fra de mørke skove,
han ville ud på det vilde hav
at finde lykken eller og sin grav.

Det var en vemodig vise som de sang i gladeste lune. Aldrig bliver fattigmands lykke så stærk, at den glemmer sin baggrund.

Romantisk var visen fra Norge.

Han havde sejlet i Sydens vande.
Han satte kåsen mod Norges strande,
han ville hjem til sin far og mor
og vise dem, han var blevet stor.

I havsnød ved Norges kyst knækker masten og slår sin skipper ned.

Det fald det bragte ham døden med.

– Så finder han både lykken og sin grav. –

I byens gravlund en grav blev gravet,
og stedet ligger højt over havet
i læ for storm og bølgegang,
imellem blomster og fuglesang.

– – – De glade høstfolk spillede på mange strænge på vejen til det vilde hav.

Og nu mærkedes brisen stærkere, mens de nærmede sig stranden.

Mågerne foer gennem luften, viberne kredsede over engene. Det grønne vand med det sortglinsende skær løftede sig strålende bag de efterårsgullige græsbrinker.

– – Så blev hestene spændt fra og tøjret på stranden, grøntfoderet lagt for dem.

Høstens folk tog den golde strand i eje med deres hede blod.

De kastede sig på stranden, strakte deres arbejdstyngede lemmer i det bløde sand og den fjedrende tangvold – så op i de drivende skyers fjærne lande med skove, søer og bjærge eller stirrede ned i strandsandets underlige verden af glimrende korn. Eller de sad oppe på brinken med det vindtørre græs og de saftsvulmende strandurter og så ud over havet, mens vinden suste dejligt gennem deres hår.

Så måtte de ud at mærke vandet levende.

Hvor det var dybt kunne karlene nå ud, de svømmede, og deres hoveder vippede op og ned mellem bølgerne. Måske forestillede de kun at svømme, for det var usikkert at de havde lært det – men det så godt ud inde fra stranden.

Lidt til siden og nærmere land dukkede pigerne og de unge høstkoner deres solbrændte arme og hvide skuldre i et skumsprøjt de selv hvirvlede op.

De blev som vilde af det store vand der isnede så sødt – mer end kåde som i høsten, hvor de kådeste vidste måde – udenfor både hellig og søgn, i en rus af noget stort og frit som var deres og som ikke rigtig de vidste hvad var. Da hævede de modigt brysterne mod solen og skød deres frigjorte lænder frydefuldt gennem det "vilde hav", skyllede strømme og sprøjt op med svingende arme – og sang – og skreg.

I små flokke badede høstfolk fra flere byer og sogne her langs herredets strand. Det gik herligt efter gammel skik og uden synderlig brug af vedtægt. For her var alting frit – hele livet i fri lykke.

Det var den allerførste vækkelse i Flaksted herred.

Efterhånds som havmænd og havfruer steg i land og fik det nødvendigste klædebon hæftet om sig, kom de barbenede og saltvandsblussende op på brinken og slængte sig om deres madmors store madkurve.

Der lå høstfolk i brede dynger på den varme strandvold og nød deres høstgildekost af gudgiven lyst – skålende og skænkende mens solen sved saltvandet ind i huden og tørrede det våde hår. At ligge ned og spise var en af høstens gode gaver, men ingensteds var gaverne rige og rundelige for sind og sans som her.

– – – Jeg har snart edt en hel øreballefuld af al denne goe mad! gryntede Kristoffer og prøvede at dreje sig. – Nu tror jeg sku jeg sover lidt. Kom og lig ved siden af mig Hanne!

Du ska ha en segar! sagde Morten og drog en overdådig bunke cigarer op af inderlommen.

Morten var stadig med i høst, trods alderdom, gigt og alskens uting. Han havde brugt sit krogede jærn endnu i sommer – men blot et eneste skår, så mejemaskinen kunne komme til at gå. Mer skulle det ikke være nu om dage. Ellers boede han på sin fattiggård igen, men han regnede sig selv og regnedes for en velstående mand, fordi han havde veterangave fra 64 – hundrede kroner.

Væsgo og ryg væk, folkens! sa han og bød cigarerne rundt. Je hår mane mæ råd te ed!

Han slog sig for brystet, hvor tegnebogen sad, for pengene var i et rigtig gammel fedtet læderhylster. Morten var altid den store gavmilde giver såvel fra fattiggård som i sin tid fra bondegården.

Klavs var manden der havde det på en helt anden vis. Han nød at blive hædret med gaver, såvel som han nød gaven. Af et skæmtsomt og ydmygt sind tog han glad mod al den hæder og ære der raktes ham i håndgribelig fylde. Tænkt stads tog Klavs ikke for gode varer.

Cigarer fik han af Mortens runde hånd, men stak dem i lommen for senere at bruge dem som skrå. Han var på langt nær færdig med madkurven endnu. Stine Klavses måtte række ham det ene stykke efter det andet. Selv kunne han ikke strække sig efter det.

Det er jo rasende hvad man ka ede når man får det for itte – og så i friheden! sa Klavs.

Nu ska du da vel sate snart te å hulde op, mand, sa Stine. Vi sku jo itte sånen vråse [Note 16)]!

Ok mor, sukkede Klavs. Ingen hår ded jo bedder end dom der eder formæjed. "For jo længer de går jo bedre de får." Så letter det for dom … Sikke vi lever, mor!

Han sprang op, spændstig som ingen skulle ha troet en gammel udslidt og forædt arbejdsmand til. Men godt at æde gjorde Klavs som nyfødt.

Nu skal vi lisom røre vos lidt. Kom her, vor mor, la vos spasere. – Ikke ded. Vil du itte, din gamle reve. Jamen det er så morsomt at være glad, mor – sønnes du itte – for en gangs skyld – du ku være med te ed?

Der hjalp hverken løn eller bøn. Den hellige Stine måtte spadsere med Klavs og tage del i denne verdens lyksalige glæde og morsomhed.

– Iøvrigt skete der det år den dag de var ved stranden – blandt mange andre fornøjelige ting som senere blev drøftet – også det afgørende at Kristoffer og Hanne blev rigtig enige. Det havde jo længe stået hen i det uvisse. Men nu skulle det sådan være, at det blev redeligt og ret med dem. Alting skal en ende ha.

Nu havde Hanne ikke mere i sin magt at være løs på tråden og sige nej til et godt tilbud. Skæbnen havde villet det sådan at – nu var det hende der bad …

Så lagde hun sig trygt og villigt i Kristoffers arm nede på tangen – – – og der var flere som så, at han fik lov til at kysse hende. De to tænkte alvorligt på bassel og bryllup på samme dag.

Mens de andre unge folk rendte ved stranden og gantedes uden mål og med.

– – –

Oppe på den højeste brink ved en marehalmstue sad i en lille klynge de gamle af Beendts og Ellens slægt: Store Jens Lavesen, Erik Skave og Lars Thygesen med deres koner. De havde taget strandturen med, for i deres vakte sind var en egen dulgt trang til at følge ungdommen. Al ungdom var et skær af deres egen.

Nu sad de deroppe på brinken og så på troldelegen og solnedgangen. Hav i glød og folk i glæde.

Der var tale om snart at vende hjemad.

Sandt at sige, lo Store Jens Lavesen. Så er det dog altid så rårt at se på ungdommen.

Man tænker på sin egen, svarede Anne Jens Lavesens. Det var en dejlig tid … og noget mere vakt end denne.

Såmænd har du ret i det Anne, lagde Mette Eriks til. Men der var osse mere tungt sind … og disseher er dog så hjærtensglade.

Og de gladeste tog vi for de bedste! fortsatte farbror Erik. Derfor blev vi grundtviganere, du og jeg vor mor – sådan som vi nu ku blive det, ja.

Men det tar du sanle fejl med, Erik! sa Lars Thygesen. Det er kun de frelste der må være glade.

De tav, og der var tyst over hele stranden. Katrine Lars Thygesens brød først stilheden, og hun sluttede samtalen med det fjærne skær af smil i hendes ord.

Alle som vi er må vi takke Gud for høsten, sa Katrine. Og for Guds gaver må vi vel takke med de gaver vi har … Kom herhen, Beendt, vedblev hun, og hendes røst var øm og varm. Lad os se dig og sige dig hvad vi tænker. Nu står du dær i din velmagt med din søn på din arm, midt i din slægt og med alle dine glade folk omkring dig, og lykken er med dig og dine. Vi synes du har meget at takke for.

Ja, svarede han og trådte hen til dem på brinken. Og jeg siger jer alle tak, som gik før mig.

At takke os, sa Katrine, det er en fattig tak, Beendt.

Skal jeg sige det højt, svarede han stille – – så takker jeg osse Gud!

Hvem er din Gud, Beendt?

Den samme som *jer*. "Den gamle af dage" som gav os de gode marker.

Og de stærke rejsninger! fortsatte Ellen. Hun stod ved hans side og lod blikket gå over hav og land. Hun løftede armen i et

kast indad mod landet der lå i solnedgangens havskær, indad den gamle hærvej fra havet og hjem.

Her er vort herred! hviskede hun. Det har sin egen rejsning.

–

Om "Herredet"

Forfatter: Thorkild Gravlund (1879-1939).
Org.udgave: *Thorkild Gravlund: Herredet. Gyldendalske Boghandel Nordisk forlag, 1919.* Denne ebogs-udgave er baseret på bogens anden udgave (1923).
Redigeret af: Kim N. Jensen.
Forside: Efter original forside af Fritz Kraul (1865-1932).

ISBN 978-87-7628-211-0
2. ebogsudgave, tidligere udgave ISBN 978-87-7979-505-1 (Ølstykke 2016)

© 2025 eBibliotek 1800
www.ebib1800.dk

Note 1:

På skåe: Løsgående kvæg i kornet var "på skade". *Forf.anm.*

Note 2:

Fnåset: En hudafskrabning. *Forf.anm.*

Note 3:

Skollerne: Skovlene. *Forf.anm.*

Note 4:

Pulte: Jordklump *Forf.anm.*

Note 5:

Loene: Lodne *Forf.anm.*

Note 6:

Skjivlt: Skjulte *Forf.anm.*

Note 7:

Fororede: Muldnede *Forf.anm.*

Note 8:

Aregos: Arvegods *Forf.anm.*

Note 9:

Tøjehæk: Træhæk (kurv) til den kartede uld: tøjerne. *Forf.anm.*

Note 10:

Svoger: Svoger betyder også svigersøn. *Forf.anm.*

Note 11:

Kroneøl: Skattefrit øl med lav alkoholprocent, men smag som lagerøl. *Red.anm.*

Note 12:

Lod: Mente, hentydede. *Forf.anm.*

Note 13:

Ræveurne: rævevorn. lumsk. *Forf.anm.*

Note 14:

Starusser: En afstikkende, omløbende fyr. *Forf.anm.*

Note 15:

Endin: Endnu en. *Forf.anm.*

Note 16:

Vråse: Frådse. *Forf. anm.*